

PORADNIK JĘZYKOWY

PL ISSN 0551-5343
INDEKS 369616

WYDAWNICTWA UNIwersYTETU
WARSZAWSKIEGO
WARSZAWA 1995



(524)

Redaktor i przewodniczący Komitetu Redakcyjnego
prof. dr hab. Halina Satkiewicz

Komitet Redakcyjny

Prof. dr Jan Basara, prof. dr Barbara Falińska, dr Magdalena Foland-Kugler,
mgr Anna Józwiak, prof. dr hab. Andrzej Markowski,
prof. dr Leszek Moszyński (Gdańsk), prof. dr hab. Halina Satkiewicz,
prof. dr Andrzej Siczekowski, prof. dr Teresa Skubalanka (Lublin)

Sekretarz Redakcji: — p.o. dr Wanda Decyk

Redaktor techniczny: Elżbieta Czajkowska

Korektor: Barbara Galicka

TREŚĆ NUMERU

<i>Marek Łaziński</i> : O pojęciu perfectivów tantum i różnych kryteriach ich wydzielenia	1
<i>Małgorzata Bera</i> : O funkcjach przyimka <i>wobec</i> w strukturze zdania	7
<i>Maria Lesz-Duk</i> : O pewnych fakultatywnych wariantach syntaktycznych we współczesnej polszczyźnie	12

BIBLIOGRAFIA

<i>Krystyna Długosz-Kurczabowa, Władysław Kupiszewski, Iza Winiarska</i> : Przegląd polskich prac językoznawczych ogłoszonych drukiem w roku 1994	22
---	----

RECENZJE

<i>Edyta Bańkowska</i> : Aldona Skudrzykowa, <i>Język (za)pisany. O kolokwialności dialogów współczesnej prozy polskiej</i> , Katowice 1994	87
---	----

CO PISZA O JEZYKU?

<i>R.S.</i> : Język i styl naszych polityków	89
--	----

OBJAŚNIENIA WYRAZÓW I ZWROTÓW

<i>H.S.</i> : <i>Kurczaki z różną czy kurczęta?</i>	96
---	----

Wydanie dofinansowane przez Komitet Badań Naukowych
Redakcja: 00-497 Warszawa, ul. Nowy Świat 4, tel. 625-43-50

Druk i oprawa: Zakład Graficzny UW, zam. 524/95

PORADNIK JĘZYKOWY

MIESIĘCZNIK ZAŁOŻONY W R. 1901 PRZEZ ROMANA ZAWILINSKIEGO

ORGAN TOWARZYSTWA KULTURY JĘZYKA

Marek Łaziński



0240

O POJĘCIU PERFECTIVÓW TANTUM I RÓŻNYCH KRYTERIACH ICH WYDZIELANIA

Pojęcie perfectivum tantum można rozpatrywać w kilku aspektach. Nazwa ta w określeniu wartości aspektu pewnego leksemu sugeruje, że sytuacją normalną jest współwystępowanie perfectivum i imperfectivum, czyli przywołuje podstawowy dla aspektologii problem odpowiedniości aspektowej. Oprócz aspektu słowo *tantum* pojawia się najczęściej przy określaniu wartości innej kategorii morfologicznej — liczby rzeczownika. Wśród rzeczowników sytuacją normalną jest współwystępowanie obu liczb i odmienność leksemu przez tę kategorię, a singularia i pluralia tantum to wyjątki. O ile jednak klasa pluralia tantum jest ściśle wydzielona formalnie, tzn. formy liczby pojedynczej danego leksemu po prostu nie da się utworzyć, to status singulare tantum zależy od przyjętych założeń i najczęściej od intuicji językowej badacza. Nawet od abstraktów i rzeczowników niepoliczalnych tworzy się bowiem formalną liczbę mnogą; do wyjaśnienia pozostaje tylko stosunek znaczeniowy form *wody* do *woda* czy *miłości* do *miłość*. Z punktu widzenia paradygmatyki fleksyjnej można więc uznać, że wśród tradycyjnych rzeczowników singularia tantum nie występują (nawet formalnie nie da się natomiast utworzyć liczby mnogiej od zaimków rzeczownych, np. *kto*, *co*, *nikt*).

Badając aspekt z punktu widzenia słowotwórstwa synchronicznego, dojdziemy do podobnego wniosku: że istnieje bardzo niewiele imperfectivów tantum, ponieważ niemal od każdego czasownika, nawet stanowego, można utworzyć derywat dokonany delimitatywny z prefiksem *po-*. Wyjątkiem są czasowniki modalne, np. *musieć*, *móc* oraz relacyjne, np. *równać się*, *składać się*, *mierzyć* (w zdaniach: *Szafa mierzy dwa i pół metra*, *Mieszkanie składa się z trzech pokoi*). Grupa perfectivów tantum będzie się z kolei składać z nielicznych czasowników momentalnych, jak *runąć* i *ocknąć się* oraz odimiennych: *owdowieć*, *ubzdurać sobie* itp., które nie mają żadnych czasownikowych podstaw słowotwórczych ani derywatów synchronicznych. Takie założenie kłóci się jednak z tradycją aspektologiczną, w myśl której

odpowiedniki aspektowe to para czasowników nie różniących się znaczeniem leksykalnym. *Poczytać* jest leksykalnie różne od *czytać*, a poza tym od czasownika rdzennego da się utworzyć znacznie więcej derywatów synchronicznych. Perfectiva (i imperfectiva) tantum będziemy więc wydzielać w zależności od przyjętego kryterium odpowiedniości aspektowej, przy czym właściwe odpowiedniki aspektowe powinny być tylko dwa.

Teorią aspektu, która najbardziej rozmnaża perfectiva i imperfectiva tantum, jest koncepcja fleksyjna¹. O odpowiedniości aspektowej można tu mówić tylko wtedy, gdy imperfectivum jest utworzone za pomocą sufiksu od perfectivum, a oba człony opozycji są tożsame leksykalnie. Sufiksacja ma być jednym ze sprawdzianów tej tożsamości. Co prawda ogranicza to odpowiedniość aspektową, nie stosuje się ona bowiem do tradycyjnych par prefiksalnych typu *robić* — *zrobić*, za to przenosi tę odpowiedniość na poziom fleksji, czyniąc z aspektu jedną z kategorii odmiennych czasownika. W tej koncepcji, w której *przepisać* i *przepisywać* są formami jednego leksemu, należałoby do perfectivów tantum zaliczyć wszystkie te czasowniki dokonane, od których nie można utworzyć za pomocą sufiksu odpowiedników niedokonanych².

Aby ograniczyć grupę perfectivów tantum, należy przyjąć inne kryterium odpowiedniości aspektowej. Chodzi tu o kryteria semantyczne bądź funkcjonalne, a nie — jak w koncepcji fleksyjnej — morfologiczne. Najważniejszym kryterium semantycznym odpowiedniości aspektowej jest tradycyjnie terminatywność (liminalność, relacyjna zmienność, przediel'nost')³, czyli dążenie akcji oznaczanej przez czasownik niedokonany do wewnętrznie założonej granicy oraz osiągnięcie tej granicy w akcji oznaczanej przez

¹ Takie podejście charakterystyczne jest dla badaczy rosyjskich, a na gruncie polskim reprezentowane np. przez R. Laskowskiego w *Gramatyce współczesnego języka polskiego. Morfologia*, PWN, Warszawa 1984. Sufiksacja w przeciwieństwie do prefiksacji nie zmienia nigdy całkowicie znaczenia leksykalnego czasownika, tzn. nawet jeśli sufigowany czasownik ma inne znaczenie niż nie sufigowany, np. *przebywać* (w Warszawie) *przebyć* (grupę) — może też oznaczać prostą wielokrotność czynności dokonanej: *przebywać* (grupę).

² Taki jest efekt konsekwentnego zastosowania opisanych założeń. Laskowski uznaje jednak tożsamość leksykalną niektórych par prefiksalnych, pisząc, że relacja funkcjonalna tych par jest taka sama jak fleksyjnych par aspektowych, można je zatem traktować jak supletywizm częściowy, porównywalny do supletywizmu zupełnego par *wziąć* — *brać* czy *kłaść* — *położyć*.

³ Pojęcie terminatywności (ros. przediel'nost') jest najbardziej rozpowszechnione w slawistyce. Łatwo je pomylić z używanym w lingwistyce zachodniej terminem *telicity* — teliczność, który bywa rozumiany niejednoznacznie. Dążenie do osiągnięcia wewnętrznie założonej granicy akcji wyrażają też pojęcia relacyjnej zmienności (C. Piernikarski, *Typy opozycji aspektowych czasownika polskiego na tle słowiańskim*, Ossolineum 1969) oraz liminalność (S. Karolak, *Aspekt a Aktionsart w semantycznej strukturze języków słowiańskich*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, red. J. Siatkowski, Warszawa 1992).

czasownik dokonany. Jeśli chcielibyśmy z kolei ograniczyć odpowiedniość aspektową do opozycji terminatywnych, trzeba by wykluczyć te pary, w których czasownik niedokonany nie oznacza procesu, lecz wielokrotność czynności dokonanej. Tymczasem w takich właśnie parach tożsamość leksykalna jest zachowana, czynność pozostaje bowiem ta sama. Iteratywność zawsze współwystępuje z terminatywnością, czasem jednak jest jedyną możliwą interpretacją czasownika niedokonanego — zwłaszcza wtedy, gdy czynność jest niezależna od woli subiekta. *Spotykać* to po polsku 'spotkać wiele razy', choć w języku rosyjskim możliwa jest interpretacja *wstriechat'* jako 'robić coś, by *spotkać*' (*wstrietit'*).

Ze słowotwórczego punktu widzenia nie będą perfectivami tantum żadne odpowiedniki formalne; ani iteratywne, ani terminatywne. Różnica między odpowiednikami nie musi być w ogóle regularna, a oba człony pary nie muszą być tożsame leksykalnie. Według tej koncepcji nie jest perfectivum tantum czasownik *oszaleć*, mimo że jego formalny odpowiednik niedokonany nie zachowuje tożsamości leksykalnej. Ten, kto szaleje, już oszalał, a nie odwrotnie. Do formalnych, słowotwórczych perfectivów tantum zaliczymy wyłącznie grupę czasowników z historycznym (niesynchronicznym) sufiksem *-nąć*, np. *pałnąć*, *skinąć*, *runąć* oraz nieliczne derywaty odimienne, ze względu na znaczenie nie używane procesywnie ani iteratywnie, np. *owdowieć*, *osowieć*, *owładnąć* (ostatni czasownik należy do obu wymienionych grup). Poza tym czasowniki dokonane bez formalnych odpowiedników niedokonanych trafiają się wyjątkowo, np. *podoleć* (Koschmieder podaje nawet tutaj odpowiedniki *podotywać*)⁴. O ile koncepcja fleksyjna zbyt rozszerza grupę perfectivów tantum, o tyle słowotwórczy punkt widzenia zbyt ją ogranicza.

Dlatego będziemy mówić o odpowiedności aspektowej sensu stricto, czyli o opozycjach ściśle terminatywnych oraz sensu largo, czyli o opozycjach zachowujących tożsamość leksykalną przynajmniej w użyciu iteratywnym⁵. Mamy więc również perfectiva tantum sensu stricto — nie wchodzące w opozycje terminatywne: *runąć*, *spotkać*, *podoleć*, oraz sensu largo — nie wchodzące w opozycje terminatywne ani iteratywne: *runąć* i *podoleć*, ale nie *spotkać*.

Czy jednak wydzielenie perfectivów tantum przebiegnie tak samo ze względu na kryterium iteratywne oraz słowotwórcze? Czy wszystkie formalne odpowiedniki niedokonane (derywaty sufiksalne lub podstawy derywatów prefiksalnych) mają znaczenie iteratywne? Kryterium słowotwórcze zobrazowaliśmy poprzez czasownik *oszaleć*, uznając, że simplicijum *szaleć* nie jest z nim tożsame leksykalnie. Nie można także użyć *szaleć* iteratyw-

⁴ *Nauka o aspektach czasownika polskiego*, Wilno 1934.

⁵ Pojęcia odpowiedności aspektowej sensu stricto i sensu largo przejąłem od W. Cockiewicz, *Aspekt na tle systemu słowotwórczego polskiego czasownika i jego funkcyjne odpowiedniki w języku niemieckim*, UJ, Kraków 1992.

nie. Czasownik niedokonany oznacza sposób zachowania, dokonany zaś — trwale zmiany psychiczne. Zatem *oszaleć* jest perfectivum tantum ze względu na terminatywność i iteratywność, ale nie z punktu widzenia słowotwórstwa. O ile pomiędzy czasownikami *szaleć* i *oszaleć* zachodzi relacja pochodności synchronicznej oprócz diachronicznej, to w wypadku wielu pozornych odpowiedników, diachronicznie tworzących pary podstawa — derywat, możemy dziś mówić tylko o synchronicznej relacji pośredniej. *Zaspać* jest ze względu na terminatywność i iteratywność perfectivum tantum, mimo diachronicznej relacji z czasownikiem *zasypiać* (por. synchroniczne relacje: *przespać* — *przesypiać*, *wyspać się* — *wysypiać się*). *Zasypiać* tworzy zresztą opozycję właściwą z czasownikiem *zasnąć*. Relacja czysto diachroniczna nie upoważnia więc do uznania odpowiedniości aspektowej ani w znaczeniu iteratywnym, ani terminatywnym, ani nawet najszerszym, słowotwórczym (tak jak *szaleć* — *oszaleć*). *Pomóc* nie jest odpowiednikiem *móc*. Czasownik *móc* jest jednym z nielicznych imperfectivów tantum, a *pomóc* ma odpowiednik iteratywny *pomagać*.

Kolejnym testem formalnym, który ma sprawdzić tożsamość leksykalną odpowiedników, jest zaproponowana przez Masłowa⁶ próba użycia czasownika niedokonanego w funkcji praesens historicum równoważnego z czasem przeszłym czasownika dokonanego. Tożsamość leksykalną można stwierdzić w parach terminatywnych i iteratywnych. W narracji możemy zamienić zdanie *Wtedy Piotr spotkał Janka* na *Wtedy spotyka Janka*, nie da się jednak bez zmiany znaczenia zamienić zdania *Wtedy Janek oszalał* na *Wtedy szaleje* (raczej *dostaje obłądu*).

Podsumujmy dotychczasową klasyfikację, grupując w schemacie analizowane do tej pory przykłady. Niech PT oznacza perfectivum tantum, a OD — odpowiednik dokonany (terminatywny, iteratywny lub tylko słowotwórczy). Symbole te przyporządkujemy czasownikom: 1. *runąć*, 2. *przepisać* — *przepisywać*, 3. *spotkać* — *spotykać*, 4. *robić* — *zrobić*, 5. *szaleć* — *oszaleć*.

- a) W koncepcji fleksyjnej aspektu: 1-PT, 2-OD, 3-OD, 4-PT, 5-PT
- b) W koncepcji słowotwórczej: 1-PT, 2-OD, 3-OD, 4-OD, 5-OD
- c) Ze względu na terminatywność: 1-PT, 2-OD, 3-PT, 4-OD, 5-PT
- d) Ze względu na iteratywność i funkcję praesens historicum czasownika niedokonanego: 1-PT, 2-OD, 3-OD, 4-OD, 5-PT.

Symbole PT w rubryce c) oznaczają perfectiva tantum sensu stricto, w rubryce d) — sensu largo. PT ze względu na derywację (rubryka b) pozostają oczywiście perfectivum tantum ze względu na inne kryteria. Wymienimy teraz więcej czasowników z poszczególnych grup.

⁶ *Wid i leksiczeskoje znaczenije glagola w sowriemiennom russkom literaturnom jazykie*, [w:] *Izwiestija akademiï nauk SSSR — literatura i jazyki*, t. 7, Moskwa 1961.

1. PT ze względu na derywację:

a) czasowniki niepochothane synchronicznie i nie będące podstawą takiej pochodności, niepochothane również diachronicznie od czasowników współcześnie używanych: *runąć*, *skinąć*, *zwichnąć*, *ocknąć się*, *drasnąć*, *lunąć*, *wklęsnąć*, *podotać*, *zdotać* oraz liczne czasowniki momentalne dźwiękonaśladowcze: *bachnąć*, *pacnąć*, *plasnąć*, *rymnąć*.

Wszystkie wymienione czasowniki dokonane mają historyczne odpowiedniki formalne. *Runąć*, dawniej *ruchnąć* odpowiadało czasownikowi *ruchać*, także *ocknąć się* ma poświadczony w SJP Szymczaka i wcześniejszych źródłach odpowiednik *ocykać się*, w dzisiejszej polszczyźnie używany bardzo rzadko;

b) czasowniki synchronicznie niepochothane, diachronicznie pochodne od czasowników o zupełnie innym dzisiaj znaczeniu, nie mające derywatów niedokonanych: *polec*, *uwziąć się*;

c) czasowniki odimienne, nie wchodzące w relację pochodności z innymi czasownikami: *osowieć*, *zamroczyć*, *ubzdurać sobie*.

2. PT ze względu na iteratywność i funkcję praesens historicum:

Oprócz czasowników wymienionych w grupie 1. znajdują się tu pary wchodzące w relację pochodności synchronicznej. Czasownik niedokonany jest zwykle rdzenny, a od prefigowanego dokonanego nie tworzy się wtórnych imperfectiwów. Niedokonane simplicjum nie oznacza jednak wielokrotności aktów nazwanych przez czasownik dokonany. Czasowniki te nie są PT w sensie słotwórczym, ponieważ wchodzą w relację pochodności synchronicznej z simplicjami, nie mają natomiast odpowiedników terminatywnych. Poniżej uporządkowano wybrane przykłady według rodzajów czynności (Aktionsart). Odpowiednie simplicja reprezentują inny rodzaj czynności, mają też inne znaczenie leksykalne:

a) czasowniki egresywne: *dotrwać*;

b) czasowniki ingresywne: *poczuć*, *ustyszeć*, *oszaleć*;

c) czasowniki ewolutywne: *rozszać się*, *rozgniewać się*, *rozklekotać się*;

d) czasowniki rezultatywne z prefiksem *wy-*: *wyszpiegować*, *wywęszyc*, *wyleczyć*. Czasowniki te nie wchodzą w opozycje terminatywne, ponieważ ich odpowiedniki nie są tożsame leksykalnie. Nie można zamienić zdania *Piotr sam wyleczył swojego psa* na praesens historicum bez zmiany znaczenia. Podobna relacja zachodzi między czasownikami *zdawać* i *zdać egzamin*, gdzie *zdać* jest PT;

e) czasowniki delimitatywne: *pochodzić*, *pojeździć*, *popracować*;

f) czasowniki dystrybutywne: *ponalewać*, *porozstawiać*, *ponalepiać*;

g) czasowniki perduratywne: *przeleżeć*.

Czasowniki delimitatywne i dystrybutywne są zawsze PT, w pozostałych grupach można również znaleźć pary iteratywne (*wyśpiewać* — *wyśpiewywać*, *przesiedzieć* — *przesiadywać*) lub terminatywne (*przeczekać* — *przeczekiwać*). Wydaje się, że o możliwości tworzenia wtórnych imperfectiwów od czasowników z poszczególnych rodzajów czynności decydują nie tylko względy semantyczne. Czasowniki *dotrwać* i *doczekać się* są seman-

tycznie bardzo bliskie, jednak tylko drugi z nich ma odpowiednik niedokonany *doczekać się*. Potrzeba użycia iteratywnego tych dwóch egresiwów jest chyba jednakowa, dlaczego więc tylko jeden z nich realizuje tę potrzebę na poziomie morfologii? Oba simplicja należą do I grupy koniugacyjnej (według klasyfikacji Tokarskiego), ale tylko jeden temat rdzenny można wzbogacić o sufiks grupy VIII *-iwać*. Nie byłoby wbrew regułom paradygmatyki fleksyjnej utworzenie derywatu **dotrwawać* na wzór *doznawać*. To samo można powiedzieć o każdym z wymienionych tu czasowników oprócz delimitatywnych i dystrybutywnych.

Perfectiva tantum ze względu na iteratywność mają więc potencjalne, nie zrealizowane w systemie leksykalnym i gramatycznym odpowiedniki niedokonane. Słowniki nie notują form: **dotrwawać*, **poczuwać*, **usłyszać*, **rozszczać się*, **rozgniewywać się*, **wyszpiewowywać*, **wywęszać*, **wyleczyć*, **przelegiwać*, ale nic nie stoi na przeszkodzie ich tworzeniu, na przykład przez dzieci.

3. PT ze względu na terminatywność (oprócz czasowników należących do grup 1. i 2., które także nie mają odpowiedników terminatywnych):

a) czasowniki z opozycji semelfaktywno-iteratywnych: *tupnąć*, *stuknąć*, *kopnąć*, *jęknąć*, *bzyknąć*.

Zwracają tu uwagę dwa typy sufiksów będących wykładnikami niedokonaności w odpowiednikach iteratywnych. Odpowiedniki czysto iteratywne tworzy się z reguły za pomocą sufiksu grupy IX *-ać*. Czasowniki z sufiksem grupy VII *-eć* oznaczają z kolei nie wielokrotność pojedynczych aktów kopnięcia czy stuknięcia, lecz czynność ciągłą. Czasowniki *jęczeć*, *warczeć*, *bzyczeć* mogą oznaczać zarówno wielokrotność krótkich jęków, warknięć i bzyknięć, jak też ciągle, długotrwałe jęczenie, warkot czy bzyczenie. Nie można w taki sposób przedłużać kopnięcia czy stuknięcia, lecz głównie czynności związane z wydawaniem głosu i dźwięku. Niektóre czasowniki PT mają dwa odpowiedniki — stricte iteratywny oraz ciągły, np. *bzyczeć* — ciągły, *bzykać* — wielokrotny;

b) czasowniki oznaczające czynności niezależne od woli subiekta i dlatego wykluczające terminatywność: *umrzeć*, *zgubić*, *stracić*, *skaleczyć się*, *spotkać*.

Wszystkie te czasowniki mają odpowiedniki niedokonane ze względu na iteratywność. W grupie perfectiwów tantum ze względu na terminatywność — w odróżnieniu od większości PT ze względu na iteratywność — możliwość powstania odpowiednika niedokonanego blokują nie względy uzualne, lecz semantyczne. Nie sposób bowiem wyobrazić sobie akcji momentalnych procesywnie.

O FUNKCJACH PRZYIMKA WOBEC W STRUKTURZE ZDANIA

Tworzenie zdań odbywa się za pomocą operacji składniowych, które polegają na łączeniu różnych form jednostek leksykalnych reprezentujących określone klasy gramatyczne i znaczeniowe. Jednostki konstytuujące zdania są ich predykatami podstawowymi. Predykat podstawowy łącznie ze wszystkimi implikowanymi przezeń pozycjami dla argumentów tworzy podstawowe wyrażenie predykatywne [por. Grochowski 1984]. Stanowi ono reprezentację zdania minimalnego dla danego predykatu. Po wypełnieniu pozycji argumentu przez określone wyrażenie językowe powstaje podstawowe wyrażenie predykatowo-argumentowe. Składnikami zdań (bardziej rozwiniętych niż zdania minimalne) mogą być ponadto wyrażenia dodane do predykatu podstawowego lub wyrażenia argumentowego, a więc ciągi nie zajmujące pozycji implikowanych przez predykat podstawowy. Takie komponenty zdań są nazywane niepodstawowymi wyrażeniami predykatywnymi. Jeżeli są dodawane do predykatu podstawowego, to mają na ogół postać fraz nominalnych bezprzyminkowych i przyminkowych lub fraz adverbialnych.

Frazy nominalne przyminkowe implikowane przez predykat, a więc zajmujące pozycję argumentu, są częścią podstawowego wyrażenia predykatowo-argumentowego, por. zdania zawierające frazy przyminkowe ze zdania-
mi dewiacyjnymi powstałymi w wyniku redukcji takich fraz:

< 1a > *Jan nie odróżnia koniaku od wódki.*

< 1b > *!Jan nie odróżnia koniaku.*

< 2a > *Maria troszczy się o dzieci.*

< 2b > *!Maria troszczy się.*

< 3a > *Jan zabiega o awans.*

< 3b > *!Jan zabiega.*

< 4a > *Maria poległa na opinii ojca.*

< 4b > *!Maria poległa.*

Frazy przyminkowe reprezentujące niepodstawowe wyrażenie predykatywne mogą być dodawane zarówno do predykatu podstawowego, np. w zdaniach 5-6, jak i do wyrażenia argumentowego, np. w zdaniach 7-8. Por.

< 5 > *Maria spacerowała po parku z przyjemnością.*

< 6 > *Jan czytał gazetę przy dworcu kolejowym.*

< 7 > *Maria kupiła bluzkę z jedwabiu.*

< 8 > *Jan sprzedał meble po rodzicach.*

W wypadku gdy frazy przyimkowe implikowane są przez predykat (por. zdania 1a-4a), przyimek należy traktować jako część jednostki leksykalnej; nie wymaga on jako taki odrębnego opisu składniowego ani semantycznego, charakterystyce podlega bowiem cała jednostka [por. Grochowski 1995], np. *ktoś stroni od kogoś/czegoś, ktoś troszczy się o kogoś/coś*. Jeśli natomiast przyimek stanowi część frazy nie implikowanej (por. zdania 5-8), to powinien być poddany odrębnej charakterystyce składniowej i semantycznej — jako przyimkowa jednostka języka (PJJ). Pojęcie to zostało zdefiniowane przez M. Grochowskiego [1995: 89] w następujący sposób:

Przyimkowa jednostka języka (PJJ) współwystępuje w wypowiedzeniach w połączeniu z co najmniej jedną (inną) leksykalną jednostką języka, (a) której forma gramatyczna jest rządzona przez przyimek, (b) która reprezentuje klasę substytucyjną niezamkniętą pod względem formalnym i funkcjonalnym. Jednostka taka stanowi bezpośredni prawostronny (zmienny) kontekst PJJ. Por. np.

(1) Bez dyskusji (paniki, żartów,...)!

PJJ może współwystępować i z reguły współwystępuje w połączeniu również z inną leksykalną jednostką języka, która reprezentuje bezpośredni, inny niż obligatoryjnie prawostronny kontekst PJJ. Por. np.

(2) Przyszedł (wyjechał, wrócił, ...) bez czapki.

Przyimki występujące w wypowiedzeniach w takim kontekście (zarówno prawostronnym, jak i innym niż obligatoryjnie prawostronnym), który nie jest reprezentowany przez ciągi należące do klas substytucyjnych niezamkniętych, nie konstytuują jednostek języka, lecz stanowią jedynie części innych, co najmniej dwusegmentowych, jednostek języka.

Oprócz przyimków, które mogą być częściami zarówno podstawowego wyrażenia predykatowo-argumentowego, jak i niepodstawowego wyrażenia predykatowo-argumentowego, por. np. *nad* w <9> i <10>:

< 9 > *Jego ojciec już stoi nad grobem.*

< 10 > *Jacek popijał piwo nad Wisłą.*

— istnieją również takie przyimki, które nigdy nie są implikowane przez predykat podstawowy [por. Grochowski 1984: 257], a zatem zawsze należy je traktować jako odrębne PJJ, por. np. *dzięki, oprócz*:

< 11 > *Dzięki Adamowi wszyscy zdążyli na pociąg.*

< 12 > *Zabraliśmy ze sobą wszystko, co potrzebne oprócz latarki.*

Celem tego artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie, czy przyimek *wobec* funkcjonuje wyłącznie jako samodzielna jednostka (PJJ), czy również jako część jednostek leksykalnych konstytuowanych przez wyrażenia należące do innych klas gramatycznych.

Za przyimkowe jednostki języka można uznać — na podstawie próby substytucyjnej — następujące ciągi o kształcie *wobec*:

wobec_G I 'w porównaniu z...'

< 13 > *Dzisiejszy deszcz to zaledwie mżawka wobec wczorajszej ulewy.*

< 14 > *To naprawdę niewielki wysiłek wobec spodziewanego efektu.*

INFORMACJE DLA AUTORÓW „PORADNIKA JĘZYKOWEGO”

Ze względu na konieczność ujednoczenia graficznej strony tekstów drukowanych w „Poradniku Językowym” oraz w celu usprawnienia prac redakcyjnych podajemy niżej zasady, których będziemy przestrzegać w naszym piśmie. Uprzejmie prosimy wszystkich Autorów o stosowanie ich w maszynopisach.

- Objętość artykułu nie powinna przekraczać 14 stron znormalizowanego maszynopisu (format A4, 30 wierszy na stronie, około 60 miejsc znakowych w wierszu, margines z lewej strony — 3,5 cm), objętość recenzji zaś — stron 8.
- Przypisy należy podawać po artykule, na osobnych stronach maszynopisu.
- Tablice i wszelkie wykresy, ponumerowane i opatrzone informacją, do którego miejsca w tekście się odnoszą, również powinny być dołączone na końcu artykułu na oddzielnych kartkach.
- W cudzysłowie podajemy tytuły czasopism oraz cytaty — jeżeli nie są wyodrębnione w inny sposób (np. inną wielkością pisma).
- Kursywą (w maszynopisie podkreślenie linią falistą) wyodrębniamy wszystkie omawiane wyrazy, zwroty i zdania, ponadto tytuły książek i części prac, tzn. rozdziałów i artykułów, oraz zwroty obcojęzyczne wplecione w tekst polski.
- Podkreślenia tekstowe oznaczamy spacją (druk rozstrzelony — w maszynopisie podkreślenie linią przerywaną).
- Znaczenie wyrazów omawianych podajemy w łapkach ‘ ‘
- Do adiestacji tekstu używamy czarnego ołówka.
- Prace należy dostarczyć w dwóch egzemplarzach maszynopisu: autorów przysyłających po raz pierwszy swoje prace prosimy o dokładne podawanie imion, nazwisk, tytułów zawodowych lub naukowych, nazw miejscowości, adresów prywatnych i ewentualnie numerów kont PKO i telefonów.

WARUNKI PRENUMERATY CZASOPISMA

P O R A D N I K J Ę Z Y K O W Y

Wpłaty na prenumeratę przyjmowane są na okresy kwartalne*. Cena prenumeraty krajowej na III kwartał 1995 r. wynosi 1 zł 50 gr (tylko jeden zeszyt). Cena prenumeraty ze zleceniem dostawy za granicę jest o 100% wyższa od krajowej i może być uregulowana w złotych, jeżeli prenumeratę zleca osoba mieszkająca w Polsce lub w dewizach, jeżeli prenumeratę zleca osoba zamieszkała za granicą.

Wpłaty na prenumeratę przyjmują:

- na teren kraju
- jednostki kolportażowe „Ruch” S.A., właściwe dla miejsca zamieszkania lub siedziby prenumeratora. Dostawa egzemplarzy następuje w uzgodniony sposób,
- „Ruch” S.A. Oddział Warszawa, 00-958 Warszawa, ul. Towarowa 28, konto: PBK XIII Oddział Warszawa 370044-1195-139-11, zapewniając dostawę pod wskazany adres pocztą zwykłą, w ramach opłaconej prenumeraty;
- na zagranicę
- „Ruch” S.A. Oddział Warszawa, 00-958 Warszawa, ul. Towarowa 28, konto: BPK XIII Oddział Warszawa: PBK XIII Oddział Warszawa 370044-1195-139-11. Dostawa odbywa się pocztą zwykłą, w ramach opłaconej prenumeraty, z wyjątkiem zlecenia dostawy pocztą lotniczą, której koszt w całości pokrywa zleceniodawca.

Terminy przyjmowania prenumeraty na kraj i zagranicę

- do 20 XI — na I kwartał i I półrocze roku następnego,
- do 20 II — na II kwartał,
- do 20 V — na III kwartał i II półrocze,
- do 20 VIII — na IV kwartał.

Bieżące i wcześniejsze numery można nabyć, a także zamówić (przesyłka za zaliczeniem pocztowym) we Wzorcowni Ośrodka Rozpowszechniania Wydawnictw Naukowych PAN, Pałac Kultury i Nauki, 00-901 Warszawa.

Subscription orders for all magazines published in Poland available through the local press distributors or directly through the

Foreign Trade Enterprise
ARS POLONA

00-068 Warszawa, Krakowskie Przedmieście 7, Poland

Our bankers:

BANK HANDLOWY S.A. Oddział Warszawa 20 1061-710-15107-787

* W trzecim kwartale tylko jeden numer

- < 15 > *Kinomani stanowią znikomą część wobec masy amatorów wideo. wobec_G II 'w czyjejś obecności' / 'przed kimś' / 'przy kimś'*
- < 16 > *Adam zadeklarował wobec świadków chęć współpracy z zarządem.*
- < 17 > *Ewa przeprosiła nauczyciela wobec całej klasy.*
- < 18 > *Dowód prawdy trzeba przeprowadzić wobec opinii publicznej. wobec_G III 'w związku z...' / 'z powodu'*
- < 19 > *Wobec braku pieniędzy musieli zrezygnować z wycieczki.*
- < 20 > *Nowe gazety znikają z kiosków po kilku miesiącach wobec braku zainteresowania czytelników.*
- < 21 > *Powinien im zapewnić możliwie największe bezpieczeństwo wobec nowego zagrożenia.*

Sądzę, że można postawić tezę, iż przyimek *wobec* nie tylko tworzy samodzielne jednostki leksykalne, ale również funkcjonuje w wielu wypadkach jako część innych jednostek. Liczna jest grupa przymiotnikowych jednostek leksykalnych z segmentem *wobec*, o których najogólniej można powiedzieć, że wyrażają stosunek jednej osoby do innej osoby. Do tej grupy przymiotników należą m.in.: *agresywny, arogancki, bezkrytyczny/krytyczny, kokieteryjny, kłębny, lojalny/niełojalny, natarczywy, podejrzliwy, potulny, uległy, służalczy, wymagający*. Również wiele jednostek rzeczownikowych zawiera składnik *wobec*. Konstytuują je np. wyrażenia, takie jak: *dług, obowiązek, oczekiwania, polityka, postawa, roszczenia, represje, sankcje, stanowisko, zobowiązania*. Por. np.

- < 22 > *Długi lokatorów wobec spółdzielni wynoszą obecnie ok. 11 mld zł [GW 246/93].*
- < 23 > *Informowali, kto spiskuje, kto zaś gorliwie wypełnia obowiązki wobec swego pana [GW 298/93].*
- < 24 > (...) *Żyrynowski wyjaśniał założenia polityki Rosji wobec dawnych republik ZSRR [GW 291/93].*
- < 25 > *Jakie zobowiązania ma obdarowany wobec darczyńcy? [GW 302/93].*

Wyodrębnienia wymaga ponadto grupa jednostek konstytuowanych przez czasowniki otwierające parę miejsc o różnej sile walencji, których składnikiem jest także *wobec*, m.in.: *ktoś₁ zachowuje się jakoś (w jakiś sposób) wobec kogoś₂, ktoś₁ postępuje jakoś wobec kogoś₂, ktoś₁ używa czegoś wobec kogoś₂, ktoś₁ stosuje coś wobec kogoś₂, ktoś₁ nastawia się jakoś wobec kogoś₂, ktoś₁ dopuszcza się czegoś wobec kogoś₂*. Por. np.

- < 26 > *Jan zachowuje się przyjaźnie wobec konkurenta.*
- < 27 > *Policja użyła broni wobec demonstrantów.*
- < 28 > *Uważam, że Jacek postąpił nie fair wobec Jana.*
- < 29 > *Maria stosuje wobec swoich dzieci bardzo kontrowersyjne metody.*
- < 30 > *Jan Kowalski dopuścił się zdrady wobec swojego kraju.*

Wydaje się, że przyimek *wobec_G* jako część jednostek przymiotnikowych, rzeczownikowych oraz czasownikowych (konstytuowanych przez podane przykładowo wyrażenia) jest wymienny na *względem_G* oraz na *w stosunku do_G*. Jednostki różniące się wyłącznie tymi przyimkami są

semantycznie tożsame, por. zdania sprzeczne utworzone w wyniku wzajemnego przeciwstawienia zdań prostych z porównywanymi przyimkami:

- < 31a > * *Jan był lojalny wobec szefa, ale nieprawda, że Jan był lojalny względem/w stosunku do szefa.*
- < 31b > * *Jan był lojalny względem/w stosunku do szefa, ale nieprawda, że Jan był lojalny wobec szefa.*
- < 32a > * *Adam jest wymagający wobec dzieci, ale nieprawda, że Adam jest wymagający względem/w stosunku do dzieci.*
- < 32b > * *Adam jest wymagający względem/w stosunku do dzieci, ale nieprawda, że Adam jest wymagający wobec dzieci.*
- < 33a > * *Dług Ewy wobec banku jest ogromny, ale nieprawda, że dług Ewy względem/w stosunku do banku jest ogromny.*
- < 33b > * *Dług Ewy względem/w stosunku do banku jest ogromny, ale nieprawda, że dług Ewy wobec banku jest ogromny.*
- < 34a > * *Jan zachowuje się wrogo wobec Adama, ale nieprawda, że Jan zachowuje się wrogo względem/w stosunku do Adama.*
- < 34b > * *Jan zachowuje się wrogo względem/w stosunku do Adama, ale nieprawda, że Jan zachowuje się wrogo wobec Adama.*

Przymiotniki typu: *arogancki, czuły, dworny*, charakteryzują się tym, że wyrażana przez nie postawa jakiejś osoby musi odnosić się do innej osoby, np. *ktoś jest arogancki wobec kogoś innego, ktoś jest dworny wobec kogoś innego*. Tylko niektóre jednostki dopuszczają tożsamość referencyjną dwóch wyrażań argumentowych, por. *ktoś jest wymagający wobec siebie, ktoś jest krytyczny wobec siebie samego*. Wyróżniony komponent znaczeniowy zawierają również rzeczowniki¹ pokrewne słowotwórczo z przymiotnikami: zarówno te, które są podstawą derywacji, jak np. *agresja, arogancja, kokieteria*, jak i te, które są derywowane od przymiotników, np. *agresywność, lojalność, napastliwość*. Agresywnym czy uprzejmym jest się zawsze w stosunku do kogoś, czyjaś arogancja czy kokieteria skierowane są zawsze ku komuś drugiemu. Wydaje się więc, że przymiotniki te, a także pokrewne rzeczowniki, implikują pozycję syntaktyczną dla przyimków *wobec_G*, *względem_G*, *w stosunku do_G*, i że wraz z tymi przyimkami tworzą jednostki leksykalne typu: *ktoś₁ jest lojalny wobec kogoś₂, ktoś₁ jest uległy wobec kogoś₂*. Pojawiające się natomiast w tekstach języka polskiego zdania, takie jak np.

< 35 > *Jan jest uprzejmy.*

< 36 > *Jan jest uległy.*

pozwalają traktować przymiotniki typu *uprzejmy, uległy* jako dwuznaczne systematycznie [por. np. Grzegorzczkova 1990; Bednarek, Grochowski

¹ Czasowniki natomiast mają zupełnie inne schematy syntaktyczne [por. Jędrzejko 1993]. Żaden z pokrewnych słowotwórczo czasowników (które zarejestrowałam) nie dopuszcza *wobec*, por. np. *ktoś₁ jest wymagający wobec kogoś₂ — ktoś₁ wymaga (czegoś) od kogoś₂, ktoś₁ jest podejrzliwy wobec kogoś₂ — ktoś₁ podejrzewa kogoś₂ (o coś)*. Nietypowe cechy składniowe ma czasownik *(z)dystansować się*, implikuje on bowiem frazy z przyimkiem *wobec/względem/w stosunku do* — podobnie jak spokrewnione z nim słowotwórczo wyrażenia: *dystans* i *zdystansowany*.

1993]. W zdaniach typu 35-36 przymiotnik charakteryzuje stałą cechę obiektu (osoby): Jan jest uprzejmy = Jan jest uprzejmy (zawsze) wobec innych (osób/ludzi).

W dalszych badaniach należałoby osobno zająć się jednostkami, których *wobec* jest częścią, i osobno przyimkowymi jednostkami języka o postaci *wobec*. Dopiero wówczas będzie można uzyskać pełny opis składniowy i semantyczny tego przyimka. Analogiczną metodę postępowania należy zastosować także do analizy *względem*, *w stosunku do* i zapewne wielu innych przyimków.

Bibliografia

- Bednarek A., Grochowski M., 1993, *Zadania z semantyki językoznawczej*, Toruń.
- Grochowski M., 1984, *Składnia wyrażeni polipredykatywnych*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, red. Z. Topolińska, Warszawa, s. 213-299.
- Grochowski M., 1995, *O możliwościach słownikowej charakterystyki semantycznej przyimkowych jednostek języka*, [w:] *Wyrażenia funkcyjne w systemie i tekście*, red. M. Grochowski, Toruń, s. 89-97.
- Grzegorzyczkowa R., 1990, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa.
- Jędrzejko E., 1993, *Semantyczne właściwości przymiotników a ich paradygmat składniowy (na przykładzie wybranej grupy przymiotników oceniających)*, [w:] *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach nr 1322*, red. M. Blicharski, Katowice, s. 86-99.

Rozwiązanie skrótu

GW — „Gazeta Wyborcza” (nr 246, 20.10.1993, s. 4; nr 291, 14.12.1993, s. 7; nr 298, 22.12.1993, s. 2; nr 302, 28.11.1993, s. 17)

O PEWNYCH FAKULTATYWNYCH WARIANTACH SYNTAKTYCZNYCH WE WSPÓŁCZESNEJ POLSZCZYŹNIE

Tematem tego artykułu jest variancja składniowa w obrębie konstrukcji okolicznikowych i przydawkowych zawierających wtórne przyimki. Istota variancji, zdaniem A. Heinza, „sprowadza się do zwielokrotnienia danej jednostki systemowej, która pojawia się w postaciach różnych, lecz ekwiwalentnych jeśli chodzi o istotę owej jednostki”¹.

W niniejszym artykule zajmiemy się wyłącznie najczęściej spotykanymi w tekstach składniowymi wariantami fakultatywnymi. Są to takie konstrukcje językowe, w których wymiana jednego elementu na drugi nie powoduje zmiany znaczenia wypowiedzi, inaczej mówiąc, są to konstrukcje wzajemnie podstawialne w wielu kontekstach oraz bliskoznaczne².

We współczesnym języku polskim daje się zaobserwować zjawisko nadmiernej variancji w zakresie konstrukcji z różnymi wyrażeniami przyimkowymi, nie implikowanymi przez predykat, w funkcji okoliczników i przydawek. Jest to spowodowane poszukiwaniem najlepszego sposobu wyrażania skomplikowanych relacji semantyczno-syntaktycznych, jakie niesie współczesny język. Dotychczas zagadnienie to nie było przedmiotem specjalnych badań, chociaż o szerzeniu się analitycznych struktur przyimkowych pisano już wielokrotnie³. Jednak nie zwrócono dotąd uwagi na fakt,

¹ A. Heinz, *Pojęcie i rola wariantu językowego*, „Biuletyn PTJ” XXXII, 1974, s. 139.

² Por. D. Buttler, *Polskie warianty syntaktyczne w zakresie walencji wyrazów*, [w:] *Variancja normy we współczesnych słowiańskich językach literackich*, praca zbiorowa, red. S. Urbańczyk, Wrocław 1977, s. 70-72 oraz *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, pod red. Z. Topolińskiej, Warszawa 1984, s. 112-113.

³ Zob. M. Kniaginina, *Struktury opisowe — znamienna cecha stylu dziennikarskiego*, „Język Polski” XLIII, 1963, s. 148-157; D. Buttler, *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny*, Warszawa 1976, s. 82-93; J. Anusiewicz, *Konstrukcje analityczne we współczesnym języku polskim*, Wrocław 1978, s. 148-159; *Właściwości składniowo-stylistyczne języka telewizji polskiej (na materiale list frekwencyjnych)*, pod red. Z. Kurzowej, opracowali W. Cockiewicz i W. Śliwiński, Warszawa-Kraków 1989, s. 131-135.

że nadmiarowość konstrukcji analitycznych jest również wynikiem znacznej ich wariacji.

Najczęstszymi wariantami fakultatywnymi w naszym materiale są konstrukcje przyimkowe oznaczające przede wszystkim stosunki czasowe, przyczynowe i względu, rzadziej inne. Przykłady takich konstrukcji zaczerpnęliśmy z prasy, książek naukowych i popularnonaukowych oraz poradników.

1. RELACJE CZASOWE

Dla oznaczenia czasu w tekstach współczesnej polszczyzny spotyka się często konstrukcje z następującymi wyrażeniami przyimkowymi: *w czasie + D*, *podczas + D*, *w trakcie + D*, *w okresie + D*. Są one całkowicie wymienne w tekstach, synonimiczne, istnieje bowiem możliwość zastąpienia w tym samym wypowiedzeniu jednego wyrażenia innym. Najczęstsze wśród nich to *w czasie + D* i *podczas + D*, najrzadsze *w trakcie + D*. W formie dopełniacza występują w tych wyrażeniach wyłącznie rzeczowniki abstrakcyjne, przede wszystkim odczasownikowe i odprzymiotnikowe (nomina actionis i essendi), rzadko inne. Omawiane konstrukcje powstały w wyniku transformacji nominalizującej zdań podrzędnie złożonych okolicznikowych czasu⁴.

Oto przykłady takich bliskoznacznych konstrukcji temporalnych: „Idea [...] pojawiła się *w czasie rewolucji angielskiej*” (Gazeta 1993/43/8), „olejki eteryczne [...] łatwo ulatniają się *podczas gotowania*” (Zawist 14), „ceny [...] na ogół nie ulegały zmianom *w okresie obowiązywania umowy*” (Klawe 182), „zabił ją sam Hitler *w trakcie kłótni*” (Angora 1993/10/18).

Rzadsze w tej funkcji są *w toku + D* oraz *na przestrzeni + D*, które należą do książkowych sposobów wyrażania relacji czasowych, stąd ich mniejsza niż pozostałych konstrukcji frekwencja w tekstach. Por. „Kryteria naukowe zastępował mu [...] instynkt wyrobiony *w toku lat pracy nad przysłowiami*” (Dzieje 138), „Ale *na przestrzeni historii* składni polskiej takich zjawisk [...] jest tyle” (Pisark 35).

Konstrukcje z wyrażeniem przyimkowym *na przestrzeni + D* wymienne są w wielu kontekstach z wyrażeniem przyimkowym *w ciągu + D*, np. „chodzi o możliwie uważne zarejestrowanie zmian [...] *w ciągu historii* polszczyzny” (Pisark 27). Najczęściej jednak wtórny przyimek *w ciągu* wiąże się z nazwami odcinków czasu typu *rok*, *miesiąc*, *godzina*, *dzień*, *wiek* i w związku z tym należy go uznać za wariant fakultatywno-kombinatoryczny w odróżnieniu od dotychczas omawianych wtórnych przyimków temporalnych, np. „Owoce róż [...] dojrzewają przeważnie *w ciągu września*” (Zawist 17), „Całe to przedstawienie kończy się *w ciągu godziny*” (Angora 1993/10/8).

⁴ Por. Gramatyka..., s. 288.

Liczne są w naszym materiale pleonazmy, które nie zasługują na aprobatę normatywną. Oto one: „*W tym okresie czasu źle im się działo*” (Angora 1993/42/7) [winno być: *w tym czasie* lub *w tym okresie* źle im się działo], „*W ciągu okresu trwania umowy ceny w obrotach wzajemnych były stałe*” (Klawe 182) [winno być: *w okresie trwania umowy* lub *w ciągu trwania umowy*].

2. RELACJE PRZYCZYNOWE

Dużą wariantywnością cechują się konstrukcje z wyrażeniami przyimkowymi oznaczającymi stosunki przyczynowe⁵.

Jednoznaczne i całkowicie wymienne w tekstach są konstrukcje z wyrażeniami *wskutek + D* i *na skutek + D*, charakteryzujące się podobną częstością występowania. W formie dopełniacza pojawiają się wyłącznie rzeczowniki abstrakcyjne, najczęściej są to nomina actionis. Oto przykłady ich użycia: „*zmniejszenie wartości [...] powstało wskutek naturalnego [...] zużycia*” (Łętow 60), „*właśnie na skutek tych klęsk i niepowodzeń wyrobił się w nas osobliwy mechanizm obrony*” (Polit 1993/14/28).

Nieograniczoną wymiennieścią cechują się konstrukcje z wtórnymi przyimkami przyczynowymi o odcieniu znaczeniowym wynikowym i rezultatywnym, typu: *w następstwie + D*, *w wyniku + D*, *w efekcie + D* i *w rezultacie + D*. Są to wyrażenia nie zleksykalizowane; w formie dopełniacza pojawiają się tu wyłącznie rzeczowniki abstrakcyjne, najczęściej nazwy czynności. Oto przykłady: „*Choroba występuje częściej [...] w następstwie zakażenia wirusowego*” (Zioło 358), „*pozostaje jeszcze możliwość rozruchu z rozpędu uzyskanego w wyniku zjazdu z pochyłości*” (Klim 28), „*to prowadzi do ograniczenia podaży w efekcie wypadnięcia z rynku producentów*” (Klawe 154), „*Berwiński w rezultacie medytacji nad przyczynami klęski, zajął [...] stanowisko krańcowo odmienne*” (Dzieje 11).

Rzadziej znajdujemy w zebranych materiale oboczne konstrukcje z wyrażeniami przyimkowymi z *racji + D* i z *tytułu + D*. Należą one do książkowych sposobów wyrażania stosunków kauzatywnych. W formie dopełniacza występują tu rzeczowniki abstrakcyjne, przede wszystkim są to nomina actionis, np. „*miał zresztą kontakt od dzieciństwa z racji zainteresowań rodziny*” (Dzieje 26), „*roszczenia z tytułu gwarancji podlegają ogólnemu przedawnieniu*” (Łętow 95).

Zdarza się sporadycznie, że w dopełniaczu może wystąpić rzeczownik konkretny, np. „*Joan Crawford miała też kompleksy z racji szerokich ra-*

⁵ Na temat genezy i rozwoju wtórnych przyimków przyczynowych pisze A. Pasoni, *Syntaktyczne sposoby wyrażania przyczyny w historii języka polskiego*, Wrocław 1976, s. 30-60.

mion" (Pani 1993/2/51). Tutaj niewątpliwie właściwszy jest wtórny przyimek z powodu z dopełniaczem.

W tekstach spotykamy również wyrażenie przyimkowe *wobec* + *D*, synonimiczne do *z racji* + *D* i *z powodu* + *D*. W dopełniaczu używane są wyłącznie rzeczowniki abstrakcyjne, głównie nazwy czynności, np. „*wobec gwałtownego spadku skupu mleka [...] większość zakładów mleczarskich pracuje na zwolnionych obrotach*” (Polit 1993/17/5), „*wcześniej — wobec niewykonania płynących z gwarancji obowiązków — uprawniony zrezygnuje z gwarancji*” (Łętow 89). A oto przykład synonimicznego wyrażenia z *powodu* + *D*: „*Właśnie z powodu niedoprecyzowania ich funkcji spójnikowej pozostanie się najbliżej prawdy*” (Pisark 158).

Możliwość zastąpienia w danym wypowiedzeniu jednego wyrażenia przyimkowego drugim dotyczy struktur *ze względu na* + *B* i *z uwagi na* + *B*. W formie biernika występują zarówno rzeczowniki abstrakcyjne, jak i konkretne. Oto przykłady: „*Maluch jest szczególnie przydatny w ruchu miejskim, ze względu na zwrotność*” (Klim 9), „*Posłowie, nie tylko ze względu na wuja wiceministra, rzeczywiście mogli być zszokowani*” (Polit 1993/17/11), „*Z uwagi na dziecko musiała zrezygnować z pracy*” (Kobieta 1992/49/15), „*Z uwagi na silną przewagę sprzedawcy na rynku wszelkie umowy [...] muszą być oceniane*” (Łętow 42). Omawiane konstrukcje są nacechowane semantycznie wobec alternującego z *powodu* + *D*, oznaczają oprócz przyczyny także dodatkowe treści 'licząc się z kimś, czymś, biorąc pod uwagę kogoś, coś, zważając na kogo, co'.

W większości rozpatrywane tutaj konstrukcje kauzatywne powstały w wyniku transformacji nominalizujących zdań podrzędnie złożonych okolicznikowych przyczyny⁶.

3. RELACJA WZGLĘDU (ODNIESIENIA)⁷

Dużą wariantywnością cechują się także konstrukcje z wyrażeniami przyimkowymi na oznaczenie relacji względu (odniesienia). Zasadniczą funkcją tych wyrażen, zdaniem A. Kałkowskiej⁸ jest funkcja „meta” — odwołują się one nie do obiektu rzeczywistości, ale do tego, co myślimy, mówimy o nim, jak go interpretujemy, oceniamy. Relacja odniesienia daje się wyeksplikować jako: 'jeśli chodzi o...', 'co się tyczy...'

Najczęstsze w naszym materiale są wyrażenia *w stosunku do* + *D* synonimiczne do *wobec* + *D* oraz *względem* + *D* i *w odniesieniu do* + *D*.

⁶ Zob. Gramatyka..., s. 289.

⁷ A. Kałkowska proponuje zastąpić pojęcie względu bardziej jej zdaniem adekwatnym pojęciem odniesienia w artykule *Uwagi o relacji odniesienia w języku polskim*, [w:] *Studia z polskiej składni historycznej II*, Ossolineum 1978, s. 37-57.

⁸ Op. cit., s. 40.

W pozycji dopełniacza występują tutaj rzeczowniki zarówno konkretne, jak i abstrakcyjne.

Bardzo częste, jak nadmieniliśmy, są konstrukcje zawierające wyrażenia *w stosunku do + D* oraz *wobec + D*, np. „Po co zachowywać się jak wulkan agresji *w stosunku do rodziców*” (Kobieta 1992/50/21), „Jest zdystansowany *wobec gwałtu i przemocy*” (Pani 1993/3/51).

Wyrażenia przyimkowe *względem + D* i *w odniesieniu do + D* występują w tekstach wymienne z *w stosunku do + D*, *wobec + D*, lecz są od nich o połowę rzadsze, np. „w przepisach [...] nie ma nic o powinnościach Kolei *względem pasażera*” (Angora 1993/11/16), „Postępowanie lekarskie *w odniesieniu do ludzi* starzejących się jest postępowaniem zapobiegawczym” (Ziolo 580).

We współczesnym języku polskim obserwujemy także szerzenie się synonimicznych wyrażen *odnośnie do + D* i niepoprawnego *odnośnie + D*⁹. Oto przykłady: „Uwzględniono w nim najnowsze dane z piśmiennictwa naukowego [...] *odnośnie do* właściwości i składu chemicznego samych roślin” (Ziolo 5), „Zdaniem prokuratora złożone *odnośnie* tego zarzutu wyjaśnienia [...] na wiarę nie zasługują” (Angora 1993/7/15).

Wariantami fakultatywnymi, całkowicie wymiennymi w dowolnych kontekstach, są konstrukcje z wyrażeniami *według + D*, *wedle + D*. Oznaczają one w połączeniu z rzeczownikami nieosobowymi: 'odpowiednio do czegoś, zgodnie z czymś', np. *według* relacji, *wedle* kryteriów, a w połączeniu z rzeczownikami osobowymi 'czyimś zdaniem', np. *według* Anny, *wedle* badacza.

Wariant *według + D* pojawia się w zebranych materiale czterokrotnie częściej niż *wedle + D*. Oto przykłady: „*Według* danych Banku Światowego [...] zatrudnionych było 1,8 mln emigrantów” (Klawe 205), „*według* starych gramatyków mianownik oznaczał cechę stałą” (Pisark 47), „Pozwalał dzielić świat [...] *wedle* najprostszycy kryteriów” (Gazeta 1993/55/9), „W słowiańskim świecie mitologicznym przeważały, *wedle* Grajnera, istoty dobre” (Dzieje 125).

Synonimiczne i całkowicie wymienne w tekstach są konstrukcje z wyrażeniami przyimkowymi *co do + D* i *pod względem + D* w znaczeniu 'w sprawie czegoś, odnośnie do czegoś'. W formie dopełniacza występują w tym wypadku rzeczowniki abstrakcyjne, np. „Podmioty takich zdań nastroczały [...] trudności *co do* wyboru przypadku, *co do* zgody z orzeczeniem” (Pisark 20), „zaznacza gwiazdkami teksty najbardziej do siebie podobne *pod względem* treści” (Dzieje 175).

Również bliskoznaczne i wzajemnie podstawialne są wyrażenia *na temat + D*, *w sprawie + D*, oraz rzadsze *w kwestii + D*. W formie dopełniacza używane są różne rzeczowniki, najczęściej jednak abstrakcyjne, np. „historyk [...] wypowiada się *na temat* stosunku etnografii do historii” (Dzieje 150),

⁹ Zob. Słownik poprawnej polszczyzny [skrót: SPP], red. W. Doroszewski, H. Kurkowska, Warszawa 1973, s.v. *odnośnie*.

„musiała zmienić zdanie *na temat nas dwojga*” (Pani 1993/1/10), „Rozmowy w sprawie dziecka poczętego przeplatają się [...] ze śpiewami” (Angora 1992/50/5), „Mecenas Seweryn wyraził swoją dezaprobatę *w kwestii potraktowania jego klienta*” (Angora 1993/8/15).

Także synonimiczne są konstrukcje z wyrażeniami *w zakresie + D*, *w dziedzinie + D*, *w sferze + D*, *na polu + D*, *na gruncie + D*, *na obszarze + D*, oznaczające relację względu (odniesienia). Największą frekwencję wykazują *w zakresie + D* i *w dziedzinie + D*, pozostałe wyrażenia występują w naszym bogatym materiale rzadko. W dopełniaczu pojawiają się rzeczowniki abstrakcyjne, przeważnie nazwy dyscyplin naukowych. Oto przykłady: „Rada [...] ma opracowywać strategię *w zakresie polityki wewnętrznej*” (Gazeta 1993/49/3), „osiągnięcia Karłowicza *w dziedzinie folklorystyki* robią wrażenie dzieła nie dokończonego” (Dzieje 263), „Wszystko, co *w sferze seksu* odbywa się wbrew woli kobiety jest gwałtem” (Angora 1993/6/17), „osiągnięcia *na polu ziołolecznictwa* są w ostatnich latach imponujące” (Zioło 12), „Krzywicki [...] pozostawił *na gruncie naszej folklorystyki* trwałe ślady” (Dzieje 335), „zjawisko konkurencji między dopełniaczem a biernikiem trwa nadal, choćby *na obszarze zdań zaprzeczonych*” (Pisark 96).

Kolejną grupę synonimiczną tworzą wzajemnie podstawialne: wyrażenia *na podstawie + D*, *na mocy + D*, *z mocy + D*, *w myśl + D*, jeżeli w dopełniaczu występują nazwy aktów prawnych, uchwał, zarządzeń, instrukcji itp. Oto przykłady: „posiada cechy zabytku muzealnego *na podstawie obowiązujących przepisów*” (Łętow 17), „dobra książka wypiera z rynku gorszą, *na mocy obiegowego prawa*, że jest nośnikiem kultury” (Polit 1993/16/9), „wyroki w sprawach politycznych powinny być unieważnione *z mocy prawa*” (Gazeta 1993/67/8), „*W myśl zasad* tej polityki [...] nie należy stosować żadnych ograniczeń” (Klawe 16).

Jeśli wyrażenie przyimkowe *na podstawie + D* uzupełnione jest innymi rzeczownikami niż wyżej wymienione, wówczas alternuje z częstymi, lecz niepoprawnymi wyrażeniami *na bazie + D* i *w oparciu + B*¹⁰. Oto przykłady: „Program wypełniają [...] serwisy informacyjne, przygotowywane *na razie na podstawie informacji z gazet*” (Gazeta 1993/37/3), „tylko *na bazie szerokiej dokumentacji* będzie można przejść do analizy faktów” (Angora 1993/40/5), „*W oparciu o inne zachowane dokumenty* udało się poznać nazwiska lekarzy” (Angora 1992/51/10).

4. POZOSTAŁE RELACJE SEMANTYCZNE

Bardzo częstymi wariantami fakultatywnymi w funkcji okolicznika warunku są konstrukcje z wyrażeniami przyimkowymi *w razie + D*, *w*

¹⁰ Por. SPP s.v. *baza* oraz s.v. *oparcie*.

wypadku + D, na wypadek + D oraz w przypadku + D. W formie dopełniacza występują tu rzeczowniki abstrakcyjne, głównie nazwy czynności. Konstrukcje te powstały w wyniku nominalizacji zdań podrzędnie złożonych okolicznikowych warunku „gdyby p to q”¹¹. Oto przykłady: „pas [...] tylko wtedy chroni w razie wypadku” (Klim 22), „W wypadku współistnienia dolegliwości ze strony dróg żółciowych podajemy Gastrochol” (Ziolo 512), „klient powinien zgłosić reklamację na wypadek zmiany sprzedawcy” (Łętow 38).

Niepoprawne w przypadku + D¹² zamiast w razie + D charakteryzuje się wysoką frekwencją w tekstach, np. „W przypadku uznania winy można się liczyć z konsekwencjami” (Angora 1992/51/10), „INA poinformowała, że w przypadku zaatakowania wyrzutni rakiet, będą się one bronić” (Gazeta 1993/7/7).

Warianty fakultatywne stanowią także konstrukcje z wyrażeniami w celu + D i celem + D. Są wymienne w dowolnych kontekstach i oznaczają cel, czyli ‘to, do czego się dąży, co chce się osiągnąć’. W formie dopełniacza używa się wyłącznie rzeczowników abstrakcyjnych, przede wszystkim nazw czynności. Konstrukcje te powstały jako rezultat transformacji nominalizującej zdań podrzędnie złożonych okolicznikowych celu, rozpoczynanych spójnikiem *aby*. Wariantem bardziej nacechowanym o charakterze książkowym jest wyrażenie *celem + D*¹³. Oto przykłady: „obracamy aparatem w prawo [...] w celu opóźnienia lub w lewo — w celu przyśpieszenia chwili zapłonu” (Klim 39), „zasadność tego sprzedawca musiałby badać celem ustalenia sposobu zadośćuczynienia żądaniom” (Łętow 110).

Również wariantami synonimicznymi, całkowicie wymiennymi, są konstrukcje zawierające wyrażenia przyimkowe *w kierunku + D* i *w stronę + D*, które wskazują, że czynność zdąża ku jakiemuś miejscu, przedmiotowi czy osobie. W formie dopełniacza występują w tym wypadku rzeczowniki konkretne, np. „w kierunku Andrzeja Zauchy [...] oddano dziewięć strzałów” (Angora 1993/7/15), „szli w stronę zielonej kępy paproci” (Pani 1992/28/15).

We współczesnej polszczyźnie zdarzają się niepoprawne użycia omawianych wyrażeń na oznaczenie okoliczności celu i względu¹⁴. Wtedy w formie dopełniacza występują rzeczowniki abstrakcyjne, najczęściej nazwy czynności. Oto przykłady: „Wysiłki w kierunku opracowania komentarza folklorystycznego [...] nie mogą [...] zahamować zbieractwa pieśni” (Dzieje 159) [powinno być: *w celu opracowania komentarza*], „Zmiana w kodeksie rodzinnym jest ukłonem prawa w stronę światopoglądu katolickiego” (Angora

¹¹ Zob. Gramatyka..., s. 279.

¹² Por. SPP s.v. *przypadek*.

¹³ Uznaje się, że wtórny przyimek *celem* pochodzi z niemieckiego *zwecks*, zob. D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej*, Warszawa 1973, s. 354.

¹⁴ Zob. SPP s.v. *kierunek*.

1992/48/10) [powinno być: *wobec światopoglądu katolickiego*]. Takie błędne wypowiedzenia świadczą o tym, że wyrażenia przyimkowe *w kierunku + D* i *w stronę + D* ulegają leksykalizacji, pozbywając się znaczeń konkretnych lokatywnych na rzecz bardziej abstrakcyjnych celu i względu.

Wariantami fakultatywnymi są konstrukcje z wyrażeniami przyimkowymi *w postaci + D*, *pod postacią + D*, wymiennymi w ograniczonym zakresie z wyrażeniem *w formie + D* na oznaczenie sposobu czynności 'w kształcie czegoś, jako coś'. W formie dopełniacza występują tutaj rzeczowniki abstrakcyjne, np. „można zarzucić co najwyżej winę nieumyślną *w postaci niedbalstwa...*” (Angora 1993/8/15), „Oczekuje się od zbieraczy [...] wzorów mowy ludowej *pod postacią pieśni, gadek, przysłów*” (Dzieje 164), „rośnie również wywóz kapitału *w formie inwestycji bezpośrednich*” (Klawe 220).

Wariantami synonimicznymi, wzajemnie podstawialnymi są również konstrukcje z wyrażeniami *wobec + D*, *w obecności + D* i *w obliczu + D* o znaczeniu prezentacyjnym 'w czyjejś obecności'. Najczęściej w formie dopełniacza występują tu rzeczowniki osobowe, rzadziej nazwy urzędów, instytucji (np. *wobec rządu*, *wobec parlamentu*). Oto przykłady: „przedstawił program gospodarczy w orędziu [...] wygłoszonym *wobec obu izb parlamentu*” (Polit 1993/14/28), „Oswalda [...] *w obecności dziennikarzy i fotoreporterów* zastrzelił niejaki Jack Ruby” (Angora 1992/46/5), „*W obliczu nieprzyjaciela* poczuł się niepewnie” (Pani 1992/3/17).

Do wariantów fakultatywnych należą także konstrukcje z wyrażeniami *wobec + D* i *w porównaniu z + N* na oznaczenie stosunków porównawczych. *Wobec + D* ma charakter książkowy, natomiast *w porównaniu z + N* występuje również w języku potocznym. W dopełniaczu i narzędniku mamy tutaj rzeczowniki nieosobowe, najczęściej abstrakcyjne. Oto przykłady: „Przysłowiowy psi wąż jest niczym *wobec* silnego i zróżnicowanego *węchu* mrówek” (Gumow 181), „Cóż znaczy plac zabaw na rogu [...] *wobec* dziwnego świata Mickey-Mouse” (Kobieta 1993/3/33), „lek roślinny jest znacznie tańszy *w porównaniu z* lekiem syntetycznym” (Ziolo 20).

Synonimiczne i wymienne bez ograniczeń są konstrukcje z wyrażeniami *na drodze + D*, *w drodze + D*. W formie dopełniacza występują tutaj rzeczowniki abstrakcyjne, np. „pozwala rozwijać problem naukowy *na drodze komparatystyki*” (Dzieje 328), „zrozumiały jest zatem wybór prezydenta *w drodze spontanicznej aklamacji*” (Polit 1993/15/22).

Bliskoznaczne są również konstrukcje z wyrażeniami *za pomocą + D* i *przy pomocy + D*. Słownik poprawnej polszczyzny notuje, że poprawne są wyłącznie warianty *za pomocą czegoś* i *przy pomocy kogoś*¹⁵, np. „roztworem czyści się dywan *za pomocą gąbki*” (Gumow 45), „rozruch *przy pomocy* innych osób jest łatwiejszy” (Klim 81).

Istnieje więc tutaj stosunek rozłączności, czyli mamy do czynienia z wariantami kombinatorycznymi. W zebranych przez nas materiale spotyka się często błędne użycia *za pomocą kogoś* i *przy pomocy czegoś*, co w re-

¹⁵ Por. SPP s.v. *pomoc*.

zultacie powoduje, że warianty te na skutek niewłaściwych realizacji stają się środkami fakultatywnymi. Oto przykłady: „kolonizowanie peryferiów za pomocą *Jawajczyków* jest sposobem na utrzymanie jedności państwa” (Polit 1993/15/22), „*Przy pomocy pałek* rozpędzono demonstrację robotników” (Angora 1993/36/17).

Przyczyny szerzenia się wariantywnych konstrukcji z wyrażeniami przyimkowymi są rozmaite.

Nadmiarowość struktur przyimkowych i ich wariantywność jest wynikiem nominalizacji¹⁶ charakterystycznej dla współczesnego języka polskiego. Z jednej strony stosuje się transformacje nominalizujące, które stają się osią konstrukcyjną rozbudowanego zdania pojedynczego, np. *Siedzieliśmy w namiocie, kiedy padał deszcz* — *Siedzieliśmy w namiocie w czasie deszczu // podczas deszczu*. Z drugiej strony współczesne teksty pisane nasycone są rzeczownikami¹⁷, a w szczególności rzeczownikami odczasownikowymi i odprzymiotnikowymi, co czyni wypowiedź bardziej abstrakcyjną w porównaniu z wypowiedziami z większym udziałem czasowników.

Ponadto nadmiarowość struktur przyimkowych wiąże się z tendencją do semantyzacji¹⁸, do wyrazistego różnicowania znaczeń. Konstrukcje analityczne nazywają najbardziej skomplikowane i różnorodne treści o wysokim stopniu abstrakcji, uwypuklają subtelne odcienie znaczeniowe, co nie byłoby możliwe przy użyciu okoliczników i przydawek wyrażanych przyimkami pierwotnymi. Przyimki wtórne — jako precyzyjniejsze — wypierają przyimki pierwotne, np. *droga do miasta* — *droga w kierunku miasta*, *dyskutować o książce* — *dyskutować na temat książki*. Zasługują na uwagę również ze względu na swą dwufunkcyjność — równoczesną przyimkowość i spójnikowość¹⁹. Są one przyimkami, gdyż implikują formę przypadkową, jednak ze względu na funkcję należą do spójników, ponieważ odgrywają doniosłą rolę jako elementy spójności tekstu.

Tendencja do szerzenia się przyimkowych struktur analitycznych jest procesem ogólnoeuropejskim, obserwowanym w wielu nowożytnych językach, służącym do precyzowania funkcji semantyczno-składniowych w strukturze zdania.

¹⁶ Na temat nominalizacji współczesnego języka polskiego, zob. A. Wierzbicka, *Hipotaksa i konstrukcje nominalne*, „Pamiętnik Literacki”, 1962, z. 1, s. 195-216; *Właściwości składniowo-stylistyczne...*, s. 213-219; A. Grybosiova, *Spoleczna waloryzacja wariantów językowych*, [w:] *Wariancja w języku*, red. S. Gajda, Opole 1991, s. 31-35; E. Jędrzejko, *Nominalizacje w systemie i w tekstach współczesnej polszczyzny*, Katowice 1993.

¹⁷ W słownictwie prasowym występuje 62% rzeczowników, pozostałe 38% przypada na inne części mowy, por. M. Kniaginina, W. Pisarek, *Język wiadomości prasowych*, Kraków 1966, s. 49.

¹⁸ Zob. D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz, *Kultura...*, s. 352-354.

¹⁹ Por. S. Gajda, *Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym*, Warszawa 1982, s. 137.

Nadmierna wariancja struktur przyimkowych we współczesnej polszczyźnie ma zapewne charakter przejściowy. Zjawisko całkowitej jednoznaczności i wymienności występuje w rozwiniętych językach dość rzadko z powodu silnie przejawiającej się tendencji do różnicowania znaczeniowego związków obocznych. Z biegiem czasu warianty synonimiczne bądź zanikają (obserwuje się wycofywanie *wedle + D* na rzecz *według + D*), bądź różnicują znaczeniowo, w wyniku czego przestają być wariantami²⁰. Polszczyzna końca XX wieku stanowi w zakresie interesującego nas zagadnienia etap przejściowy. Splot wielu czynników prowadzi do uintensywnienia nominalizacji i analityczności wypowiedzi, co wpływa na konieczność poszukiwania coraz precyzyjniejszych wykładników przyimkowych.

Wykaz źródeł

- Angora — „Angora”, lata 1992, 1993.
Dzieje — *Dzieje folklorystyki polskiej 1864-1918*, pod red. H. Kapeluś i J. Krzyżanowskiego, Warszawa 1982.
Gazeta — „Gazeta Wyborcza”, lata 1992, 1993.
Gumow — J. Gumowska, *Dom bez tajemnic*, Warszawa 1990.
Klawe — A.J. Klawe, A. Makać, *Zarys międzynarodowych stosunków ekonomicznych*, Warszawa 1981.
Klim — Z. Klimecki, R. Podolak, *Jeżdżę samochodem Polski Fiat 126 p*, Warszawa 1990.
Kobieta — „Kobieta i życie”, lata 1992, 1993.
Łętow — E. Łętowska, Cz. Żuławska, *Komentarz do ogólnych warunków umów konsumenckich*, Warszawa 1986.
Pani — „Pani”, lata 1992, 1993.
Pisark — K. Pisarkowa, *Historia składni języka polskiego*, Wrocław 1984.
Polit — „Polityka”, lata 1992, 1993.
Zawist — Z. Zawistowska, *Owoce przez cały rok*, Warszawa 1990.
Zioło — *Ziołolecznictwo. Poradnik dla lekarzy*, pod. red. doc. dra hab. A. Ożarowskiego, Warszawa 1983.

²⁰ Zob. I. Bajerowa, *Znaczenie wariancji w ewolucji języka ogólnego*, „Biuletyn PTJ” XL, 1983, s. 19-23.

Krystyna Długosz-Kurczabowa
Władysław Kupiszewski
Iza Winiarska

**PRZEGLĄD POLSKICH PRAC JĘZYKOZNAWCZYCH
OGŁOSZONYCH DRUKIEM W ROKU 1994**

Danuta ABRAHAMOWICZ, Zofia JURCZAK-TROJAN, Maryla PAPIERZ, *Mały słownik słowacko-polski i polsko-słowacki*, t. 1. *Mały słownik słowacko-polski*, s. 456, t. 2. *Mały słownik polsko-słowacki*, s. 507, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1994.

Słownik składa się z dwóch tomów. Obejmuje około 15 tys. haseł w części słowackiej (w słowackim porządku alfabetycznym) i tyleż w części polskiej (w polskim porządku alfabetycznym). W dwóch częściach „Słownika” zgromadzono podstawowy zasób leksykalny, szczególną uwagę zwracając na słownictwo zbliżone fonetycznie, lecz mające różne znaczenie w obydwu językach.

Acta Universitatis Lodzensis, Folia Linguistica 31, Studies in cognitive linguistics, pod red. W. Oleksego, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1994, s. 123.

Tom ten zawiera prace dedykowane prof. Tomaszowi P. Krzeszowskiemu z okazji jego pięćdziesiątych piątych urodzin. Są to prace uczniów i współpracowników jubilata z Wydziału Anglistyki Uniwersytetu Łódzkiego. Wszystkie artykuły zamieszczone w tej publikacji pisane są w języku angielskim; dotyczą one problematyki z zakresu językoznawstwa kognitywnego. Oto ich polskie tytuły: B. Lewandowska-Tomaszczyk, *Prototypy, stereotypy i typy*; A. Kwiatkowska, *Kilka uwag o języku poetyckim*; K. Rymarek, *Znaczniki kognitywne w języku perswazji*; P. Stalmaszczyk, *Struktura i poziomy haseł słownikowych*; K. Turewicz, *Gramatyka przestrzenna-preli-*

minaria. Ponadto w tomie tym czytelnik znajdzie opracowaną przez W. Oleksego bibliografię prac z zakresu językoznawstwa kognitywnego.

Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska XLIV, Językoznawstwo, z. 283, Toruń 1994, s. 144.

Acta obejmują następujące prace: A. Bednarek, *Wyrażenia komunikujące wynik pomiaru. Analiza semantyczna*; A. Dobraczewski, *O czasownikach potwierdzać i zaprzeczać. Próba analizy składniowej i semantycznej*; M. Frankowska, *Monografie syntaktyczne 4. Konstrukcje prosić za kim, ująć się za kim, itp. w historii języka polskiego*; M. Gębka, *Jeden ze sposobów wartościowania w dzisiejszych i wcześniejszych wypowiedziach publicznych*; M. Grochowski, *O znaczeniach wybranych predykatów mówienia relacjonujących uchylanie tajemnicy*; I. Iwanowa, *Próba interpretacji semantycznej wypowiedzi zawierających spójnik skoro*; K. Kallas, *O konstrukcjach współrzędnych typu chodził o b d a r t y i b o s o*; I. Kosek, *O przyimkowych artykułach hasłowych w SJP Dor i SJAM*; K. Nowakowska, *Wyrazy nazywające zło w cerkiewnoślowińskim Ewangeliarzu ławryszewskim*; M. Wiśniewski, *Uwagi o definicji i opisie polskich wypowiedzi niezdaniowych*.

Mirosława AMPEL-RUDOLF, *Kolory. Z badań leksykalnych i składniowo-semantycznych języka polskiego*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, Rzeszów 1994, s. 175.

Autorka rozważa językowe sposoby wyrażania informacji o kolorze. „Celem pracy jest opis semantyczny i częściowo syntaktyczny wyrażen przekazujących tego typu znaczenie, ze szczególnym uwzględnieniem przymiotników koloru”.

Praca składa się z dwóch części. Pierwsza ma charakter teoretyczny. W tej części pracy, odwołując się do literatury przedmiotu, autorka omawia między innymi — miejsce predykatów koloru wśród innych predykatów, językowe wykładniki koloru i ich znaczenie jako przedmiotu analizy językowej, sposoby formalizowania informacji o kolorze w postaci przymiotników, rzeczowników, przysłówków, czasowników (co łączy z różnym postrzeganiem koloru — bądź jako cechy stałej, bądź — np. w wypadku czasownika — jako cechy procesualnej, zmiennej w czasie). Druga część pracy ma charakter materiałowy. Odwołując się do przykładów zaczerpniętych z dwudziestowiecznej prozy, wydawnictw popularnonaukowych, słowników itp., autorka prezentuje różne rodzaje wyrażen językowych zawierających informację o kolorze. Materiał jest uporządkowany według ściśle określonego schematu.

Janusz ANUSIEWICZ, *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1994, s. 180.

„Książka omawia wielorakie funkcje i uwarunkowania języka — w jego związkach z kulturą, człowiekiem, (społeczeństwem), poznaniem i rzeczywistością” — czytamy w nocie informacyjnej. Daje definicję lingwistyki kulturowej, antropologicznej, etnolingwistyki, semantyki i pragmatyki lingwistycznej. Autor omawia m.in. historię problematyki związanej z badaniem relacji „język a kultura”, dokonuje również przeglądu współczesnych zagadnień uwzględnianych w badaniach tego typu. Prezentuje także opis własnych badań leksykologiczno-kulturowych na przykładzie obrazu „kota i konia” we współczesnej i historycznej polszczyźnie.

John BALDOCK, *Symbolika chrześcijańska*, przetłumaczył J. Moderski, Dom Wydawniczy „Rebis”, Poznań 1994, s. 157.

Jest to próba wprowadzenia w zagadnienia symboliki chrześcijańskiej, rodzaj przewodnika po tej tematyce, informującego o jej źródłach. Interesującą częścią jest słowniczek zawierający krótkie omówienie najważniejszych symboli.

Antoni BALEJKO, *Uczmy się ojczystej mowy*, Białystok 1994, s. 126.

Jest to druga pozycja z popularnonaukowej serii „Logopeda radzi”. (Pierwsza nosi tytuł *Jak usuwać wady wymowy*). Książka jest adresowana do rodziców i nauczycieli. „Ma ambicje — jak podkreśla autor — dostarczenia nauczycielom i rodzicom wiedzy logopedycznej, pedagogicznej, psychologicznej i medycznej”.

Barbara BARTNICKA, Grzegorz DĄBKOWSKI, Wojciech JEKIEL, *Uczmy się polskiego. Podręcznik języka polskiego dla cudzoziemców*, t. 2, cz. 1. *Komentarz językowy i ćwiczenia*, s. 309, cz. 2. *Teksty*, s. 118, Kielce 1994.

Jest to druga część podręcznika do nauki języka polskiego dla obco-krajowców, przeznaczona dla osób średniozaawansowanych w nauce polszczyzny. „Niniejsza część — czytamy we wstępie — stanowi bezpośrednią kontynuację pierwszej zarówno pod względem treści nauczania, jak i pod

względem metodycznym. Ma ona również taki sam układ: składa się z tomiku zawierającego teksty i indeks wyrazów oraz z tomu, który mieści w sobie obszerny komentarz językowy i ćwiczenia związane z poszczególnymi tekstami”.

Czesław Stanisław BARTNIK, *Hermeneutyka personalistyczna*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 1994, s. 338.

Prezentowana książka nie jest opracowaniem *stricte* lingwistycznym, może jednak zainteresować językoznawców zajmujących się językiem w aspekcie filozoficznym, gdyż wiele miejsca poświęcono w niej hermeneutycznym koncepcjom języka. W latach 60. autor niniejszego opracowania prowadził na KUL wykłady z hermeneutyki. Jak sam przyznaje — „w pracy tej chce wypracować więcej elementów i konstrukcji hermeneutyki w ujęciu personalistycznym”. Książka składa się z pięciu zasadniczych rozdziałów poprzedzonych *Wprowadzeniem*, w którym autor definiuje termin *hermeneutyka* oraz omawia jej działy i rodzaje. W pierwszym rozdziale prezentuje dzieje hermeneutyki. W drugim — zatytułowanym *Język — człowiek — świat* przedstawia koncepcje języka ukazane z punktu widzenia hermeneutyki. Trzeci rozdział poświęcony jest rozumieniu, czwarty — związkom między „myślą (poznaniem umysłowym, duchem [...]) a historią”. Ostatni obszerny rozdział zawiera zagadnienia „werytatywności hermeneutycznej”. W zakończeniu autor omawia „problem norm hermeneutycznych”.

Iwona BARTOSZEWICZ, *Analoge Sprichwörter im Deutschen, Niederländischen und Polnischen. Eine konfrontative Studie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1994, s. 111.

W pracy podjęto próbę porównania semantyczno-formalnych właściwości przysłów niemieckich i ich odpowiedników w języku holenderskim i polskim. Zanalizowano 1215 przysłów analogicznych (tzn. mających w innych językach przynajmniej odpowiednik znaczeniowy), w wielu wypadkach stwierdzono ich wspólne źródło.

Lidia BARTOSZEWICZ, *Kognitywno-lingwistyczne podstawy nauczania czytania obcojęzycznej literatury specjalistycznej*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994, s. 108.

Jest to publikacja z zakresu glottodydaktyki, adresowana przede wszystkim do lektorów prowadzących zajęcia na wyższych uczelniach. Dotyczy

kształtowania u studentów umiejętności czytania obcojęzycznych tekstów specjalistycznych „na poziomie rozumienia, interpretowania, interioryzacji i oceniania”. Na przykładzie rosyjskojęzycznych tekstów z dziedziny fizyki jądrowej autorka omawia kognitywno-lingwistyczny model nauczania czytania tego typu tekstów.

Maria BIOLIK, *Mikrotoponimia byłego powiatu ostródzkiego*, Studia i Materiały WSP w Olsztynie nr 68, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie, Olsztyn 1994, s. 172.

Praca zawiera opis 1601 nazw terenowych z byłego (historycznie wieloetnicznego) powiatu ostródzkiego. Składa się z dwóch części. Pierwsza poświęcona jest analizie znaczeniowej i strukturalnej terenowych nazw lądowych i wodnych oraz nazw toni rybackich. Autorka klasyfikuje nazwy nie tylko ze względu na charakter obiektu, lecz także ze względu na pochodzenie danego mikrotoponimu. W każdym typie wymienia nazwy polskie, niemieckie, „dwuznaczne” („w przypadku kiedy nie można rozstrzygnąć, czy są to nazwy polskie, czy niemieckie”), pruskie, staroeuropejskie, hybrydy oraz nazwy o niejasnym pochodzeniu. Część druga zawiera słowniki mikrotoponimów lądowych i wodnych oraz nazw toni rybackich.

Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, z. L, Wydawnictwo Energeia 1994, s. 208.

Kolejny tom zawiera następujące artykuły: W. Mańczak, *Habitat primitif des Indo-Européens selon Kilian*; K.T. Witczak, *Proto-Albanian and the problem of the Ethnogenesis of the Albanian Nation*; J. Rokoszowa, *Milczenie jako fakt językowy*; M. Szupryczyńska, *Tzw. „dativus possessivus” we współczesnym języku polskim*; G. Habrajska, *Morfologia rzeczowników zbiorowych w świetle wybranych poglądów na fleksję i derywację*; A. Grybosio-wa, K. Kleszczowa, *Granice synonimii a praktyka leksykograficzna*; W. Bannyś, *Gramatyka semantyczno-logiczna, gramatyka kognitywna a leksykografia: znaczenie spójnika „warunkowości” fr. si i pol. jeśli*; E. Mańczak-Wohlfeld, *Leksykon zapożyczeń angielskich w języku polskim*; J. Pleciński, *Quoi de neuf chez les lexicographes? Un dictionnaire phraséologique portugais-polonais*; A. Cieślukowa, *Problemy współczesnej leksykografii onomastycznej*; J. Sobczykowa, *Leksyka religijna w słowniku współczesnego języka polskiego*; H. Skoczyła-Stawska, *Z badań nad słownictwem pogranicza językowego wielkopolsko-śląsko-małopolskiego w województwie kaliskim*. W tomie znajdują się także dwa nekrologi (Zbigniewa Gołęba i Stefana Reczka), polska bibliografia językoznawstwa ogólnego za lata 1989-90 i sprawozdania PTJ.

Marian BOBRAN, *Składnia polska i rosyjska zdania podmiotowo-orzeczeniowego z orzeczeniem czasownikowym*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie, Rzeszów 1994, s. 148.

Jest to kolejna praca tego autora z serii analiz konstrukcji syntaktycznych języka polskiego i rosyjskiego. Przedmiotem badań są zdania typu Nn + Vf. Ze względu na sposób orzekania o podmiocie (kryterium semantyczne) autor wydzieliła cztery klasy: 1) wypowiedzenia, w których orzeczenie orzeka o cechach podmiotu, 2) wypowiedzenia, w których orzeczenie orzeka o stanie podmiotu, 3) wypowiedzenia, w których orzeczenie orzeka o procesach zachodzących w Nn oraz 4) wypowiedzenia, w których Vf orzeka o czynności Nn. Każda z wymienionych grup realizuje się według odpowiednio zróżnicowanych paradygmatów składniowych. Zostały one przedstawione w oddzielnym rozdziale. Autor omówił również inne, pozaparadygmatyczne modyfikacje badanej struktury składniowej.

Marian BOBRAN, *Składnia polska i rosyjska zdania pojedynczego z orzeczeniem imiennym*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, Rzeszów 1994, s. 166.

Autor tak charakteryzuje swoją książkę: „praca ta jest monografią zdania pojedynczego z orzeczeniem imiennym w zakresie składni polskiej i rosyjskiej. Zawiera teoretyczne rozważania o istocie takiego orzeczenia [...] oraz jego podstawowych komponentach, którymi są łącznik i orzecznik”. Autor podejmuje, między innymi, zagadnienie struktury formalnej i semantycznej orzeczenia imiennego, omawia problem łącznika, tj. łącznikową funkcję wyrazów oraz sposoby identyfikowania tego komponentu. Wiele miejsca poświęca semantycznym cechom orzecznika oraz różnym sposobom jego wyrażania. Analizy teoretyczne poparte są bogatym materiałem faktograficznym zaczerpniętym z obu języków. W pracy tej czytelnik znajdzie przegląd podstawowych modeli orzeczenia imiennego realizowanych w składni polskiej i rosyjskiej.

Jan BOĆ, *Jak pisać pracę magisterską*, Kolonia Limited, Wrocław 1994, s. 73.

Jest to publikacja przeznaczona dla studentów wyższych lat studiów uniwersyteckich. Autor, odwołując się do własnych doświadczeń promotora i materiałów pochodzących z prac magisterskich, podaje wiele cennych wskazówek dotyczących struktury i sposobu redagowania tego typu prac.

Marta BOGDANOWICZ, *O dysleksji, czyli specyficznych trudnościach w czytaniu i pisaniu — odpowiedzi na pytania rodziców*, Wydawnictwo Popularnonaukowe Linea, Lublin 1994, s. 151.

Jak sam tytuł wskazuje, książka ma charakter popularno-naukowy; służy upowszechnieniu wiedzy o problemach takich, jak dysgrafia, dysleksja, dysortografia. Adresatami jej są przede wszystkim rodzice i nauczyciele. Zawiera odpowiedzi na najczęstsze pytania dotyczące omawianych zagadnień. Pytania szczegółowe ujęte są w rozdziały, dzięki czemu książkę można czytać wybiórczo. Oto tytuły rozdziałów: 1. *Historia badań nad dysleksją*, 2. *Terminologia*, 3. *Definicja dysleksji rozwojowej*, 4. *Częstość występowania*, 5. *Etiologia-pierwotne przyczyny dysleksji rozwojowej*, 6. *Patomechanizm — wtórne przyczyny dysleksji rozwojowej*, 7. *Diagnoza*, 8. *Symptomologia — objawy dysleksji rozwojowej*, 9. *Profilaktyka*, 10. *Dydaktyka*, 11. *Terapia*, 12. *Prognoza i perspektywy*, 13. *Organizacje działające na rzecz dzieci ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się czytania i pisania*, 14. *Podstawowe publikacje dotyczące trudności w czytaniu i pisaniu*.

Andrzej BOGUSŁAWSKI, *Sprawy słowa. Word Matters*, Wydawnictwo Veda, Warszawa 1994, s. 431.

Tom ten, o podwójnym polsko-angielskim tytule, jest zbiorem różnych artykułów „metodologiczno-filologicznych i semantycznych publikowanych w ostatnim ćwierćwieczu i rozproszonych w różnych miejscach”. Oprócz tekstów pisanych po polsku znajdują się tu także artykuły pisane w językach obcych (angielskim, rosyjskim, francuskim). Część pierwsza, zatytułowana *Przyczynki o tematyce ogólnej*, obejmuje siedemnaście tekstów, między innymi: *O pojęciu wyjaśniania*, *Język i świat znaków*, *Obiekty leksyko-graficzne i jednostki języka*, *Uwagi o pracy nad frazeologią*, *O nowomowie*, *O manipulacji*. Druga część pracy — *Przyczynki nad fragmentami języka i dyskursu* — zawiera czternaście artykułów (przeważnie obcojęzycznych).

Wiesław BORYŚ, Hanna POPOWSKA-TABORSKA, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. 1. A-Ć, PAN — Instytut Sławistyki, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 1994, s. 272.

Fundamentalne prace dla dotychczasowej wiedzy o kaszubszczyźnie to *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*, oprac. przez Zespół Zakładu Słowianoznawstwa PAN pod kierunkiem Z. Stieberta i H. Popowskiej-Taborskiej oraz B. Sychty, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*. Obecnie otrzymujemy kolejno dzieło, które stanowi omawiany

Słownik etymologiczny kaszubszczyzny. Jest on w stosunku do języka ogólnopolskiego dyferencjalny, zawiera przede wszystkim kaszubizmy leksykalne archaiczne, twory innowacyjne, a także wybrane zapożyczenia niemieckie, będące pozostałością dawnych kontaktów. Sporządzony został na podstawie bogatego materiału kaszubskiego. Porównawczo wykorzystano w nim polski materiał gwarowy. Słownik opracowany jest wzorowo, uwzględnia najnowsze osiągnięcia leksykografii polskiej.

Hanna BUCZYŃSKA-GAREWICZ, *Semiotyka Peirce'a*, Biblioteka Myśli Semiotycznej nr 29, Warszawa 1994, s. 144.

Charles Sanders Peirce (1839-1914) jest powszechnie uznawany za najwybitniejszego filozofa amerykańskiego i za twórcę nowoczesnej semiotyki, przy czym — jak stwierdza autorka prezentowanej tu pracy — w istocie rzeczy jest to filozof mało znany i źle znany. Celem pracy jest próba systematycznego przedstawienia semiotyki Peirce'a.

Helena CICHOCKA, *Teoria retoryki bizantyńskiej*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994, s. 177.

Jest to podręcznik retoryki przeznaczony przede wszystkim dla studentów filologii klasycznej. Książka ta składa się z trzech obszernych rozdziałów. Pierwszy zawiera przegląd bizantyńskich definicji retoryki na tle tradycji greckiej. W drugim autorka omawia bizantyńskie traktaty retoryczne. Trzeci rozdział poświęcony jest bizantyńskim traktatom o figurach i tropach retorycznych.

Marek CIESZKOWSKI, *Morphologische und semantische Untersuchungen zu Mehrfachkomposita in der deutschen Gegenwartssprache*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1994, s. 154.

Praca ta prezentuje badania nad wielokrotnymi złożeniami we współczesnym języku niemieckim. Bogaty materiał z zakresu kompositów (od dwu- do sześciowyrazowych, np. *Eisschnellauf-Weltklasesprinter*) autor klasyfikuje i analizuje pod względem strukturalnym i semantycznym.

Yvonne CSANYI, *Sluchowo-werbalne wychowanie dzieci z uszkodzonym narządem słuchu. Model węgierski*, przekł. B. Szymańska, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1994, s. 211.

Z przedmowy do polskiego wydania wynika, że książka ta prezentuje „nowoczesną metodę nauczania języka dzieci niesłyszących, opierającą się na zasadzie pełnego wykorzystania resztek słuchu”. Jest opisem podejścia audytywno-werbalnego i stanowi propozycję w wyborze metody surdopedagogicznej. „Praca ta ma charakter poradnika i przewodnika metodycznego, zawierającego gotowy program postępowania”. Przeznaczona jest dla logopedów, surdologopedów, studentów pedagogiki specjalnej, a także dla rodzin dzieci niesłyszących, nauczycieli przedszkoli, pediatrów, audiologów i wszystkich tych, którzy mają codzienny kontakt z osobami niesłyszącymi.

Zofia CZAPIGA, *Predykatywność określeń w języku polskim i rosyjskim*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Rzeszów 1994, s. 183.

„Niniejsza rozprawa — czytamy we *Wstępie* — jest propozycją opisu członu składniowego pozostającego w niewspółrzednym stosunku składniowym z członem nadrzędnym, który stanowi determinację atrybutywno-predykatywną w języku polskim i rosyjskim”. Praca składa się z trzech zasadniczych rozdziałów: w pierwszym autorka podejmuje problem wartości semantycznej polskich i rosyjskich określeń predykatywnych; w drugim — przeprowadza charakterystykę formalno-strukturalną konstrukcji składniowych z określeniami predykatywnymi; w rozdziale trzecim przedstawia analizę określeń predykatywnych w strukturze zdania pojedynczego ze szczególnym uwzględnieniem ich postaci gramatycznej i sposobu wyrażania.

Grzegorz DĄBKOWSKI, *Z zagadnień terminologii muzycznej*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Kielcach, Kielce 1994, s. 97.

Tom ten zawiera osiem artykułów z zakresu terminologii muzycznej opublikowanych w latach 1990-1993 w czasopismach oraz publikacjach zbiorowych. Praca składa się z dwóch części. Pierwsza obejmuje zagadnienia dotyczące polskiej terminologii muzycznej, którym są poświęcone trzy artykuły: 1. *Tendencje normatywne we współczesnej terminologii muzycznej*, 2. *Terminologia muzyczna w Słowniku języka polskiego pod redakcją W. Doroszewskiego*, 3. *Jak opisać muzykę elektroniczną?*

Druża część pracy — poświęcona zagadnieniom europejskiej terminologii muzycznej — zawiera następujące teksty: 1. *Perspektywy badań porównawczych nad terminologią muzyczną w różnych językach europej-*

skich, 2. *Grecko-lacińskie źródła współczesnej terminologii muzycznej*, 3. *Odbicie europejskiej wspólnoty kulturowej w terminologii muzycznej*, 4. *Wpływ hierarchii cech definicyjnych desygnatu na kształt różnojęzycznych terminów muzycznych*, 5. *Z badań nad słowiańskimi terminologiami muzycznymi*.

Karol DEJNA, *Atlas gwar polskich. Sektor VII (Kielecki)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1994, s. 204.

Jest to pierwszy zeszyt zamierzonego dzieła: atlasu gwar polskich. Najkrótszą prezentację tej publikacji zawarł autor we *Wstępie*: „Oddając do druku pierwszy zeszyt, chciałem zaprezentować, jak może wyglądać, jak powinien wyglądać, a może nawet jak będzie wyglądał *Atlas gwar polskich*”. Tom zawiera 161 map.

Małgorzata DEMBIŃSKA, *Domowe zabawy logopedyczne*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1994, s. 64.

Książka ta — przeznaczona dla logopedów i rodziców — zawiera zestaw praktycznych ćwiczeń logopedycznych, „służących utrwalaniu prawidłowej wymowy głosek s, z, c, dz, sz, ż, cz, dż, r”. Ćwiczenia ułożone są tak, by mogły być przeprowadzane nie tylko w gabinecie logopedycznym, lecz także przez rodziców w domu. Uwzględniając podwójne przeznaczenie ćwiczeń, autorka uzupełniła polecenia komentarzami oraz przystępnie podaną informacją dla rodziców o tym, co każdy z nich powinien wiedzieć o kształtowaniu się prawidłowej mowy swojego dziecka.

Teresa DOBRZYŃSKA, *Mówiąc przenośnie... Studia o metaforze*, Instytut Badań Literackich, Wydawnictwo, Warszawa 1994, s. 135.

Jest to zbiór studiów poświęconych metaforze w różnych sytuacjach komunikacyjnych: w języku potocznym, poezji, publicystyce i debatach politycznych. Autorka analizuje mechanizm posługiwania się metaforą, ukazuje możliwości i ograniczenia w jej stosowaniu. W studiach tych wiele zagadnień poruszanych we wcześniejszych pracach (też autorki) znajduje pogłębienie.

Roman DZWONKOWSKI SAC, *Polacy na dawnych kresach wschodnich. Z problematyki narodowościowej i religijnej*, Oddział Lubelski Stowarzyszenia „Wspólnota polska”, Lublin 1994, s. 150.

W ostatnich latach ukazało się wiele publikacji na temat polskich mniejszości narodowych żyjących na terenach dawnych kresów wschodnich I i II Rzeczypospolitej oraz na innych obszarach byłego ZSRR. Publikacja ks. R. Dzwonkowskiego przynosi następujące rozprawy: *Język a świadomość narodowa polskich mniejszości narodowych w krajach bałtyckich, na Białorusi i na Ukrainie; Problem liczebności Polaków i katolików obrządku łacińskiego na Białorusi i na Ukrainie; Duszpasterstwo polskie w krajach powstałych na terytorium dawnego ZSRR; Kościół katolicki obrządku łacińskiego na Białorusi i na Ukrainie w procesie przemian; Starania o rejestrację parafii i kościołów w Mukarowie Podleśnym i Sołobkowcach na Ukrainie w latach 1963-1990; Kilka praktycznych refleksji duszpasterskich oraz Aneksy zawierające fragmenty traktatów o przyjaznej współpracy Polski z Ukrainą, Białorusią, Litwą, Łotwą.*

Umberto ECO, *Lector in fabula. Współdziałanie w interpretacji tekstów narracyjnych*, przełożył P. Salwa, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1994, s. 358.

Umberto Eco, włoski uczony, pisarz i publicysta, od 20 lat kieruje katedrą semiotyki na uniwersytecie w Bolonii. We *Wstępie* do prezentowanej tu książki w taki sposób zachęca do jej lektury: „Oto więc ruszamy naprzód i ów czytelnik, zawsze stojący z boku tekstu czy raczej siedzący mu na karku albo depczący po piętach, umieszczony zostaje w tekście. Jest to sposób, by okazać mu zaufanie, lecz jednocześnie by ograniczyć go i kontrolować. Trzeba było jednak dokonać wyboru: albo się mówi o przyjemności, jaką daje tekst, albo o tym, dlaczego tekst może dawać tę przyjemność. My wybraliśmy drugą z tych możliwości”.

Edukacja aksjologiczna, t. 1. Wymiary — Kierunki — Uwarunkowania, pod red. Katarzyny Olbrycht, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1994, s. 153.

Podstawowymi źródłami narastających kryzysów naszych czasów są konflikty wartości, nieuznawanie tzw. wartości wyższych. Ta sytuacja powoduje agresję człowieka wobec siebie samego, wobec innych ludzi, grup, narodów. Przeciwdziałać temu może edukacja aksjologiczna. Przedstawiona tu praca ma na celu wywołanie szerszej, interdyscyplinarnej dyskusji nad

tymi problemami. Są to wstępne założenia pracy. Zawiera ona m.in. artykuły: J. Puzyniny *Wokół wartości* i I. Trzcienieckiej-Schneider, *O roli języka w kształtowaniu systemu wartości młodzieży*.

Etnolingwistyka, t. 6, pod red. J. Bartmińskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1994, s. 213.

W kolejnym tomie z serii ukazującej się pod tym tytułem zachowano układ tematyczny znany z poprzednich tomów. Część pierwsza — *Rozprawy* — zawiera następujące prace: J. Apresjan, *Naiwny obraz świata a leksykografia*; Z. Muszyński, *Założenia i problemy semantyki obiektywistycznej*; Tomasz P. Krzeszowski, *Parametr aksjologiczny w przedpojęciowych schematach wyobrazeniowych*; J. Adamowski, *Gatunek tekstu a znaczenie słowa (na materiale folkloru polskiego)*; K. Jarzabek, *Kinetyczne formy powitań i pożegnań*; J. Kaś, K. Sikora, *Konwencjonalne zwroty grzecznościowe w gwarach (na przykładzie kilku gwar Małopolski południowej)*. Drugi dział zatytułowany *Z prac nad Słownikiem ludowych stereotypów językowych* zawiera artykuł J. Bartmińskiego i S. Niebrzegowskiej *Stereotyp słońca w polszczyźnie ludowej*. W trzecim dziale znajdują się materiały zebrane podczas prac terenowych. Prezentują je S. Niebrzegowska, *Kosmos w senniku ludowym*; J. Bartmiński, *Trzy bajki o słońcu*; F. Czyżewski, *Burza w wierzeniach ludowych*; J. Kaś, *O piekielniczych słowach obraźliwych*. W czwartym dziale czytelnik znajdzie recenzje i omówienia siedmiu prac z zakresu językoznawstwa i folklorystyki.

Helmut Felber Gerhard BUDIN, *Teoria i praktyka terminologii*, przekł. Cz. Schatte, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994, s. 332.

Po kilku latach starań ukazał się polski przekład niezwykle cennej publikacji prezentującej aktualny stan wiedzy z zakresu terminologii za granicą. Celem tej książki — czytamy w przedmowie — „jest wprowadzenie czytelnika z jednej strony w teorię i praktykę działalności terminologicznej wychodzącej od pojęć, z drugiej zaś strony w teorię zasad terminologicznych”.

Praca ta to właściwie kompendium wiedzy z zakresu terminoznawstwa, stąd duża rozpiętość zagadnień w niej poruszanych. Całość liczy pięć rozdziałów. W pierwszych dwóch czytelnik znajdzie omówienie podstawowych pojęć i genezy terminoznawstwa. W krótkich paragrafach przedstawione zostały główne szkoły i kierunki badań terminologicznych. Trzeci rozdział — *Ogólna teoria zasad terminologicznych* — mógłby stanowić osobną publi-

kację. Zawiera omówienie zasad i metod terminologii ogólnej. W czwartym rozdziale przedstawione zostały różnorodne aspekty działalności terminologicznej, jak tworzenie systemów terminologicznych, ustanawianie opisów pojęć, rejestracja danych itp. Ostatni, piąty rozdział, zawiera uwagi dotyczące koordynacji działalności terminologicznej na płaszczyźnie międzynarodowej. Badania terminologiczne także w Polsce rozwijają się z coraz większym rozmachem, dlatego publikacja z pewnością zainteresuje tych, którzy na gruncie polskim podejmują tę problematykę.

Gerhard FUNKE, *Hermeneutyka i język*, wyboru dokonał, przełożył i wstępem poprzedził B. Andrzejewski, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1994, s. 136.

Publikacja zawiera pięć rozpraw filozoficznych poświęconych hermeneutyce i fenomenowi języka, autorstwa Gerharda Funkego, profesora Uniwersytetu im. J. Gutenberga w Moguncji. Są to następujące rozprawy: *Interpretacja, wyjaśnienie, rozumienie; Filozofia i język. Nauka o świadomości i językoznawstwo; Czy kryzys hermeneutyki?; Filozofia winna być swoim czasem ujętym w myślach! Imperatyw hermeneutyczny; Świadomość wiary. Hermeneutyka jako nauka o języku wiary.*

Sławomir GALA, *Małopolsko-śląsko-wielkopolskie pogranicze językowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1994, t. 1, s. 264, t. 2, s. 194.

Obiekt badań stanowią tu gwary pograniczne, znajdujące się na terenie województwa częstochowskiego oraz województw przyległych: kaliskiego, sieradzkiego, piotrkowskiego, kieleckiego, katowickiego i opolskiego. Metoda i technika badań są zgodne z założeniami *Atlasu gwar polskich* i skorelowane z prowadzonymi obecnie badaniami przygotowanymi nad tym *Atlasem*. Pierwszy tom pracy to kartograficzny obraz zróżnicowania językowego badanego terenu. Na 200 mapach syntetycznych, problemowych, wykonanych różnymi technikami przedstawił autor najważniejsze zjawiska systemu gramatycznego i leksykalnego. Część drugą tworzą opracowania tych zjawisk, które zostały ukazane na mapach zamieszczonych w pierwszej części. „Celem pracy — czytamy w *Uwagach końcowych* — nie było ustalenie substratu językowego i wyznaczenie jego zasięgu poprzez wytyczenie granicy linearnej, jak to czynił K. Nitsch, na podstawie mazurzenia czy wymiany -x w -k, lecz odtworzenie skupisk izoglos wyznaczających najdalsze zasięgi innowacji dialektalnych małopolskich, śląskich i wielkopolskich”.

Ewa GELLER, *Jidysz. Język Żydów polskich*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 262.

Książka wprowadza w problematykę języka jidysz. Autorka ukazuje jego historię, dokonuje periodyzacji, omawia jego strukturę, wpływy polskie lub/i wschodniosłowiańskie — leksykalne i strukturalne. Zapożyczenia leksykalne z różnych języków słowiańskich klasyfikuje, analizuje i nadaje im postać słownikową.

Głuchota a język, pod red. S. Grabiasa, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Polski Związek Głuchych, Lublin 1994, s. 257.

To już siódmy tom serii „Komunikacja językowa i jej zaburzenia”. Praca — adresowana do surdopedagogów, logopedów, studentów pedagogiki — jest owocem konferencji zorganizowanej w Kazimierzu przez Zakład Logopedii i Językoznawstwa Stosowanego UMCS wspólnie z Polskim Związkiem Głuchych. Wypowiedzi zamieszczone w omawianym tomie grupują się w trzech blokach tematycznych. Pierwszy, zatytułowany „Porozumiewanie się niesłyszących: poglądy, opinie, propozycje”, zawiera następujące referaty: T. Gałkowski, *Stan rehabilitacji oraz potrzeby osób z uszkodzonym słuchem*; K. Krakowiak, M. Panasiuk, *Stereotypy myślowe i mity społeczne a perspektywy kształcenia językowego głuchych*; J. Stachyra, *Poziom inteligencji dzieci głuchych w świetle testów Culture Fair R.B. Cattella*; M. Góralówna, *Czynniki decydujące o rozwoju językowym dziecka z uszkodzonym słuchem*; U. Eckert, *Znaczenie i warunki rozwoju języka słownego w kształceniu osób z wadami słuchu*; Z.M. Kurkowski, *Przegląd metod kształcenia mowy dzieci z uszkodzonym słuchem*; W. Pietrzak, *Różne drogi poznawania języka przez dzieci z wadą słuchu*; B. Szczepankowski, *Stosunek środowiska niesłyszących do edukacji oralnej — badania, które trzeba podjąć*.

Drugi blok tematyczny — „Język w porozumiewaniu się niesłyszących” — obejmuje trzy referaty: A. Rakowska, *Natywizm Chomsky'ego a uczenie się języka przez głuchych*; K. Krakowiak, *Bariery kształcenia językowego dzieci z głęboko uszkodzonym słuchem*; D. Emiluta-Roza, *Wymowa dzieci niedosłyszących*.

W ostatniej grupie tematycznej — „Programowanie języka” — znalazły się następujące teksty: S. Grabias, *Język w nauczaniu niesłyszących. Zasady programowania systemu komunikacyjnego*; M. Przybysz-Piwkowska, *Czy kompetencja językowa nauczyciela może zastąpić wiedzę o języku w pracy z dzieckiem mającym uszkodzony słuch*; H. Borowiec, *Słownictwo elementarne a możliwości umysłowe dziecka*.

Ewa GÓRNIOWICZ, *Pedagogiczna diagnoza specyficznych trudności w czytaniu i pisaniu*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1994, s. 53 + aneksy.

Autor pisze we *Wstępie*: „W niniejszej pracy prezentuję w miarę całościowy opis pedagogicznego postępowania diagnostycznego. Pierwsza część pracy jest teoretycznym wprowadzeniem w problematykę specyficznych trudności w czytaniu i pisaniu, które w Polsce nazywa się dysleksją, dysgrafią i dysortografią. Dokonuję wpięrw wyjaśnienia treści tych pojęć, aby w części drugiej omówić przyczyny i patomechanizmy tych zjawisk. Analizuję te problemy w szerokim tle historycznym i interdyscyplinarnym. Problemy dysleksji, dysgrafii i dysortografii rozpatrywane są na gruncie wielu nauk współdziałających z pedagogiką. [...] Ostatnia część pracy poświęcona jest diagnozie pedagogicznej” — a wszystko to mieści się na czterdziestu kilku stronach tekstu.

Stanisław GRABIAS, *Język w zachowaniach społecznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1994, s. 336.

Jest to właściwie podręcznik socjolingwistyki; omawia w nim autor zagadnienia ogólne z tej dziedziny, ukazuje polski wkład w rozwój dyscypliny i obecny stan badań socjolingwistycznych. Zajmuje się też uwarunkowaniami społecznymi odmian języka i zachowań językowych.

Gramatyka historyczna języka polskiego, seria II. *Opracowania*, Uniwersytet Warszawski — Wydział Polonistyki, wyboru dokonała H. Karaś, Warszawa 1994, s. 186.

W zamierzeniu autorki wyboru tom ten ma pełnić funkcję „opracowania pomocniczego do nauczania gramatyki historycznej języka polskiego, przygotowującego studentów do samodzielnego czytania tekstów staropolskich”. Powstał on z myślą o studentach zaocznych filologii polskiej. Zawiera zestaw dziesięciu podstawowych tekstów staropolskich podanych zarówno w transliteracji, jak i w transkrypcji. Ponadto każdy tekst opatrzony został informacją o pochodzeniu i przeznaczeniu oraz wyjaśnieniem trudniejszych form słownikowych i gramatycznych. Wartość dydaktyczną tomu podnoszą opracowane przez autorkę wyboru ćwiczenia z gramatyki historycznej języka polskiego. W części końcowej autorka podaje przykład analizy tekstu staropolskiego, a także analizy historycznej tekstu współczesnego oraz słownik terminów językoznawczych.

Gramatyka języka staro-cerkiewno-słowiańskiego, seria II. *Opracowania*, Uniwersytet Warszawski — Wydział Polonistyki, wyboru dokonała H. Karaś, Warszawa 1994, s. 138.

Jest to skrypt dla studentów polonistyki. Tom ten — pomyślany jako pomoc dydaktyczna przede wszystkim dla studentów studiów zaocznych — obejmuje wybór opracowań ze skryptów i podręczników gramatyki języka scs. Składa się z dwóch części. Część pierwsza zawiera wiadomości wstępne dotyczące genezy języka scs., jego miejsca w grupie języków słowiańskich oraz, przewidziane programem nauczania, teoretyczne wiadomości z zakresu fonetyki i fonologii, fleksji imiennej i werbalnej języka scs. na tle porównawczym. W drugiej części skryptu autorka podaje przykłady tekstów języka scs. w transkrypcji półfonetycznej. Ułatwieniem w samodzielnej pracy nad tekstami są objaśnienia i komentarz językowy. W tomie znalazły się także ćwiczenia kontrolne sprawdzające stopień opanowania materiału teoretycznego.

Zbigniew GREŃ, *Semantyka i składania czasowników oznaczających akty mowy w języku polskim i czeskim*, PAN — Instytut Sławiastyki, Warszawa 1994, s. 425.

„Prezentowana praca stanowi próbę konfrontatywnego opisu czasowników oznaczających akty mowy w języku polskim i czeskim. Zamiarem autora jest opis semantyczno-syntaktyczny, a przyjęta postawa metodologiczna ma umożliwić maksymalnie wierne przedstawienie struktury pola znaczeniowego tych czasowników oraz mechanizmów rządzących jego organizacją. Praca traktuje zasadniczo o czasownikach mówienia, ich semantyce i składni, jednakże wyniki pracy, w zamierzeniu autora, powinny pozwolić lepiej zrozumieć nie tylko tę część leksykonu, ale i opisywaną przez nie rzeczywistość, tzn. same akty mowy” — czytamy we *Wstępie* pracy.

Krystyna JARZĄBEK, *Gestykulacja i mimika. Słownik*, Śląsk. Sp. z o.o., Katowice 1994, s. 206.

Ta niewielka objętościowo książka, opatrzona humorystycznymi rysunkami Antoniego Cygana, zawiera opis 177 znaków kinetycznych, czyli konwencjonalnych ruchów towarzyszących ustnym wypowiedziom Polaków. Przedmiotem opisu stały się ruchy skonwencjonalizowane celowo wprowadzane do wypowiedzi przez nadawcę i rozumiane przez odbiorcę. Praca ma charakter słownika tematycznego. Znaki są prezentowane w formie artyku-

łów hasłowych uwzględniających: nazwę znaku, jego formę i znaczenie, informację o zakresie użycia i rodzaju powiązań z wypowiedzią słowną. Każdemu artykułowi hasłowemu towarzyszy ilustracja. Książka adresowana jest głównie do obcokrajowców uczących się języka polskiego, nauczycieli i uczniów szkół średnich oraz wszystkich tych, których „interesuje proces porozumiewania się ludzi”.

Język a kultura, t. 9. *Płeć w języku i kulturze*, pod red. J. Anusiewicz i K. Handke, „Wiedza o Kulturze”, Wrocław 1994, s. 209.

Dziewiąty tom ukazujący się w serii „Język a kultura” zawiera piętnaście artykułów podejmujących zagadnienie „Płeć w języku i kulturze”. Oto ich tytuły: K. Handke, *Język a determinanty płci*; K. Termińska, *Androgynia we współczesnej polszczyźnie*; G. Habrajska, *Obraz kobiety w Biblii*; K. Kleszczowa, *Zbiory różnorodnjawce a problem genezy rodzaju męskoosobowego*; B. Walczak, *Polszczyzna kobiet — prolegomena historyczne*; M. Peisert, „On” i „ona” we współczesnej polszczyźnie potocznej; L. Pisarek, *Wykładniki płci żeńskiej w języku rosyjskim*; J. Kaś, *Kulturowy stereotyp mężczyzny i kobiety w środowisku wiejskim. Na materiale gwar orawskich*; M. Balowski, *Obraz mężczyzny i kobiety w utworach K.K. Baczyńskiego*; A. Wojciechowska, „Kobieta” i „mężczyzna” w twórczości Magdaleny Samozwaniec; E. Jędrzejko, *Kobieta w przysłowia, aforyzmach i anegdotach polskich. Konotacje i stereotypy*; D. Mazan, *Nierównouprawnienie płci w etykiecie. Na materiale korespondencji prywatnej*; R. Łobodzińska, *Jaka jest kobieta w języku polskim?*; A. Dąbrowska, *Sposoby określania trudnych sytuacji życiowych w dziewczęcych listach do czasopism młodzieżowych*; A. Jurasz, *Lingwistyka feministyczna w RFN*.

Język a kultura, t. 10. *Język subkultur*, pod red. J. Anusiewicz i B. Sicińskiego, „Wiedza o Kulturze”, Wrocław 1994, s. 219.

Tom zawiera następujące artykuły: H. Satkiewicz, *Norma polszczyzny ogólnej a języki subkultur*; H. Zgólkowa, *Słowa charakterystyczne w subkulturze rockowej*; H. Zgólkowa, K. Czarnecka, *Kategoria Boga w słownictwie uczniowskim*; B. Boniecka, *O jednej z form wyrażania lojalności przez dzieci w wieku przedszkolnym*; U. Żydek-Bednarczuk, *Czy rozmowa potoczna (rodzinna i towarzyska) należy do subkultury?*; L. Tomczak, *Nacechowanie aksjologiczne wyrażen w opisie najbliższych członków rodziny przez dorastającą młodzież [źle sprecyzowany temat!]*; P.H. Lewiński, *Elementy etosu rycerskiego w języku młodzieży*; I. Kamińska-Szmaj,

Nazwa bolszewik w języku młodzieży; G. Habrajska, „Ksywki” użytkowników radia CB w Łodzi; A. Małocha, Żydowskie zapożyczenia leksykalne w socjolekcie przestępczym; E. Kołodziejek, Gwara marynarska — język środowiska czy język subkultury?; M. Balowski, Język praskiego środowiska teatralnego; K. Sikora, Gwarowe formuły adresatywne jako narzędzie identyfikacji więzi społecznej łączące rozmówców (na przykładzie gwar okolic Krakowa); J. Kaś, O nieprzydatności metody statystycznej w badaniach interferencji leksykalnej w gwarach.

Język a kultura, t. 11. *Język polityki a współczesna kultura polityczna*, pod red. J. Anusiewicza i B. Sicińskiego, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław 1994, s. 175.

Kolejny, jedenasty już tom studiów z cyklu „Język a kultura” poświęcony jest zagadnieniom języka polityki rozpatrywanego w kontekście współczesnej kultury politycznej. Zawiera następujące artykuły: I. Kamińska-Szmaj, *Co to jest kultura polityczna?*; B. Walczak, *Co to jest język polityki?*; M. Frankowska, *Frazeologia i metaforyka w tekstach politycznych lat 1989-1993*; A. Awdziejew, *Wartościowanie wymuszone a szacunek dla odbiorcy w dyskursie politycznym*; G. Habrajska, *Wykorzystywanie ironii do walki politycznej*; E. Kołodziejek, *Językowe środki zwalczania przeciwnika, czyli o inwektywach we współczesnych tekstach politycznych*; P. Nowak, A. Siwiec, *„Kto komu” — językowe sposoby przedstawiania i komentowania wydarzeń politycznych (na materiale „Przeglądu Tygodniowego”)*; M. Kochan, *„Przyklejanie etykietek”, czyli o negatywnym określaniu przeciwnika*; I. Bartoszewicz, *Autoportret partii politycznych na podstawie sloganów wyborczych użytych w kampanii przed wyborami do Sejmu i Senatu RP w 1991 r.*; T. Wydra, *Leksykalne wykładniki impresywnej funkcji mowy w wystąpieniach sejmowych*; W. Żarski, P.H. Lewiński, *Sprostowanie jako specyficzny środek manipulacji tekstowo-językowej*; H. Dołęga, *Słowa polityczne w świadomości dziecięcej*; R. Łobodzińska, *Językowe ujęcie problemu aborcji w świetle deklaracji programowych i wypowiedzi przedstawicieli Zjednoczenia Chrześcijańsko-Narodowego*; I. Seiffert, *Językowe ujęcie problemu aborcji w wypowiedziach polityków Unii Demokratycznej*; A. Dąbrowska, *Językowe ujęcie problemu aborcji w świetle deklaracji programowych i wypowiedzi przedstawicieli Socjaldemokracji Rzeczypospolitej Polskiej*; G. Sawicka, *Językowy obraz rzeczywistości społecznej i politycznej w grafici*.

Język a współczesne społeczeństwo polskie. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej dla uczczenia 75. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości (9 i 10 listopada 1993 r.), pod red. Z. Zagórskiego, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 1994, s. 90.

Tom zawiera następujące referaty wygłoszone na sesji: Z. Zagórski, *Słowo wstępne na otwarcie sesji*; S. Bąba, J. Liberek, *Zmiany znaczeń frazeologizmów*; E. Kownacki, *Spoleczne i polityczne uwarunkowania nazewnictwa poznańskich ulic*; Z. Krążyńska, *Jeszcze o modalności*; S. Mikołajczak, *Składnia współczesnych ustaw sejmowych*; A. Piotrowicz, *Nazwy gier i zabaw towarzyskich we współczesnej polszczyźnie*; W. Steffen, *Sząbruk i okoliczne nazwy fizjograficzne*; B. Walczak, *Zwojennych strat językoznawstwa polskiego: nie ukończony słownik języka polskiego pod redakcją Tadeusza Lehra-Spławińskiego*; Z. Zagórski, *Współczesne warunki funkcjonowania i rozwoju języka polskiego*.

Bożydar L.J. KACZMAREK, *Mózg — Język — Zachowanie*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1994, s. 75.

„Naczelną tezą niniejszej pracy — pisze autor — jest założenie, że język stanowi o specyfice ludzkiego mózgu. Przede wszystkim umożliwia nam formułowanie planów działania oraz regulację własnego zachowania. Ponadto dzięki językowi człowiek uzyskał samoświadomość, czyli świadomość tego, że jest świadomy. Umożliwiło mu to nie tylko porozumiewanie się z otoczeniem, lecz także z samym sobą. Istotne jest przy tym rozróżnienie między tzw. gramatyką naturalną (o probabilistycznym charakterze) a statyczną gramatyką wytworu (tekstu) opracowaną przez językoznawców. Nie należy bowiem zapominać, iż gramatyka wytworu (tekstu) stanowi jedynie model procesów językowych zachodzących w umyśle każdego członka danej wspólnoty komunikacyjnej”.

Związki między mózgiem, językiem a zachowaniem ludzkim ukazuje autor w siedmiu rozdziałach: I. *Przedmiot neurolingwistyki*, II. *Język a mowa*, III. *Porozumiewanie się człowieka*, IV. *Funkcjonalna anatomia mózgowia*; V. *Mózgowa organizacja czynności psychicznych*, VI. *Obszar mowy czy obszar językowy?*, VII. *Język a zachowanie*.

Henryka KACZOROWSKA, Marek RUSZKOWSKI, *Składnia języka polskiego w praktyce szkolnej*, Oficyna Wydawnicza Marka, Kielce 1994, s. 165.

Nauczycieli języka polskiego z pewnością zainteresuje nowy poradnik zawierający wskazówki metodyczne i propozycje ćwiczeń z zakresu składni. Oprócz omówienia zagadnień teoretycznych, zwłaszcza dyskusyjnych, nauczyciele znajdą w tym przewodniku przykłady praktycznych rozwiązań metodycznych.

Karol Daniel KADŁUBIEC, *Cieszyńsko-zaolziańska polszczyzna*, Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Katowicach, Katowice 1994, s. 43.

Publikacja ma charakter popularnonaukowy. Autor przedstawia historię języka polskiego na Śląsku Cieszyńskim w kontekście skomplikowanych dziejów tego regionu. W krótkich rozdziałach omawia historię Śląska Cieszyńskiego, charakteryzuje języki urzędowe używane w tym regionie, następnie ukazuje dzieje polszczyzny cieszyńskiej od XVI do XIX w. W ostatnim rozdziale omawia sytuację etniczną i językową panującą na Zaolziu po podziale Śląska Cieszyńskiego w 1920.

Stanisław KALINKOWSKI, *Aurea dicta. Złote słowa. II. Słynne łacińskie sentencje, przysłowia i powiedzenia*, Wydawnictwo VEDA, Warszawa 1994, s. 245.

Jest to drugi zeszyt wyboru słynnych łacińskich sentencji, przysłów i powiedzeń. Pierwszy, wydany przed rokiem, zawiera 450 haseł; drugi — ok. 600. W hasle znajduje się wersja oryginalna, powiedzenia, jego polskie tłumaczenie (niekiedy także synonimiczne odpowiedniki) oraz informacja o okolicznościach powstania.

Irena KAMIŃSKA-SZMAJ, *Judzi, zohydza, ze czci odziera. Język propagandy politycznej w prasie 1919-1923*, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław 1994, s. 231.

Tematem pracy jest analiza właściwości językowych tekstów polityczno-propagandowych pochodzących z pierwszych lat Drugiej Rzeczypospolitej. Praca składa się z pięciu rozdziałów. W pierwszym, wprowadzającym, autor-

ka przedstawia m.in. tło historyczne i dobór materiałów źródłowych swoich badań. W drugim rozdziale omawia strategię zachowań językowych wobec przeciwnika politycznego (m.in. sposób prowadzenia polemik, jakość stosowanych argumentów, ton i styl polemik). Tematem rozdziału trzeciego są środki językowe i stylistyczne charakterystyczne dla badanych tekstów. Kolejny rozdział jest poświęcony problemowi stereotypów i ich funkcji w języku propagandy. Autorka analizuje stereotyp *Żyda, faszysty i bolszewika*. W rozdziale ostatnim, podsumowującym, zastanawia się nad wpływem prasy na kulturę polityczną w Drugiej Rzeczypospolitej. Analogie z czasami dzisiejszymi nasuwają się same.

Stanisław KAMIŃSKI, *Metoda i język. Studia z semiotyki i metodologii nauk*, do druku przygotowała U.M. Żegleń, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1994, s. 529.

„Prezentowany III tom prac zebranych ks. prof. Stanisława Kamińskiego jest zróżnicowany merytorycznie. Obejmuje przegląd zagadnień semiotyczno-metodologicznych w ujęciu historycznym i systematycznym, przedmiotowym i metapredmiotowym. Porusza problemy filozofii nauki oraz ogólnej metodologii nauk, a także metodologii nauk przyrodniczych, czy wreszcie dyskutuje kwestie metodologiczne poznania teologicznego” — informuje we *Wstępie* redaktorka tomu.

Katalog druków XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, t. 1, cz. I. XV w., s. 208, cz. II. XVI w., s. 534, opr. T. Komender, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994.

Opublikowany pierwszy tom *Katalogu* składa się z dwu części. Pierwsza zawiera wykaz i opis XV-wiecznych inkunabułów (obejmujący 142 dzieła, w sumie 146 egzemplarzy) znajdujących się w zbiorach BUW. Ponadto w tej części znajdują się: „Indeks drukarzy i nakładców w układzie topo-typograficznym; Alfabetyczny indeks drukarzy, nakładców oraz miejsc druku; Konkordancje numerów bibliograficznych z pozycjami Katalogu; Konkordancje sygnatur biblioteczných z pozycjami Katalogu”.

W części pierwszej zamieszczono także wykaz XVI-wiecznych druków (obejmujący hasła poza literą A) współprawnych z inkunabułami. „Opisy druków XV w. — czytamy w *Przedmowie* — są zaczerpnięte z centralnego katalogu (IBP) i uzupełnione informacjami o danym egzemplarzu; opisem defektów, zapisami własnościowymi, charakterystyką notatek rękopiśmiennych i oprawy”.

Druga część pierwszego tomu zawiera wykaz XVI-wiecznych druków będących w posiadaniu BUW. W tej części, obejmującej hasła na literę A, opisano 657 dzieł (832 egzemplarze). Wykazowi dzieł towarzyszy: „Alfabetyczny indeks drukarzy i nakładców; Indeks drukarzy i nakładców w układzie alfabetycznym miejsc druku (wydania); Konkordancje sygnatur bibliotecznych z pozycjami Katalogu; Wykaz poloników; Indeks proveniencji druków XV i XVI w.; Indeks rzeczowy zapisek rękopiśmiennych”. Dalsze tomy *Katalogu* będą ukazywały się w miarę przygotowania materiału.

Maciej KAWKA, *Studia konfrontatywne i tekstologiczne (polski/macedoński)*, Prace Monograficzne Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie nr 185, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1994, s. 83.

Autor tak pisze o swej publikacji: „Zamieszczone w niniejszym zbiorze prace łączy przede wszystkim tematyka polsko-macedońskich związków językowych. Temu problemowi poświęcona została część pierwsza tomu. W części drugiej podjęto próbę zastosowania najnowszych ujęć teorii tekstu do analizy macedońskich tekstów literackich i macedońskiego folkloru”.

W części poświęconej polsko-macedońskiej gramatyce konfrontatywnej znalazły się następujące artykuły: *Uwagi o kategorii dystrybutywności czasownika (funkcje prefiksu „po” w języku polskim i macedońskim)*, *Semantyczne struktury zdań z SIE/SE lub bez SIE/SE w języku polskim i macedońskim*, *O semantyce kauzacji niektórych czasowników macedońskich i ich polskich odpowiedników* oraz projekt syntaktyczno-semantycznego słownika czasowników polskich i macedońskich.

Józef KAŚ, *Interferencja leksykalna słownictwa gwarowego i ogólnopolskiego (na przykładzie gwar orawskich)*, nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1994, s. 268.

Celem pracy jest ukazanie integracji gwary z polszczyzną ogólną na poziomie leksykalnym. Podstawę stanowi materiał gwar orawskich znanych autorowi z autopsji. Głównym punktem jego zainteresowania są mechanizmy integracji motywujące przenikanie do gwary elementów leksykalnych z języka ogólnego. Procesy te ukazuje autor na tle uwarunkowań kulturowych, wyniki popiera danymi statystycznymi. Praca ciekawa pod względem metodologicznym, wartościowa dla dialektologii.

Kieleckie Studia Filologiczne, t. 7, pod red. D. Kopertowskiej, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, Kielce 1994, s. 200.

W kolejnym tomie *Studiów* zgromadzono artykuły z zakresu językoznawstwa i literaturoznawstwa, ponadto recenzje, wspomnienia, tłumaczenie łacińskich pamiętników oraz sprawozdania. Językoznawców zainteresują następujące rozprawy: Cz. Bartula, *Uwagi o języku i stylu Konstantyna Prestawskiego (z zagadnień tradycji cyrylometodejskich w Bułgarii)*; S. Cygan, *Ekspresywa w „Proroku” Tadeusza Nowaka (na materiale wybranego słownictwa służącego charakterystyce bohatera-narratora)*; A. Kominek, *O tak zwanych grach językowych u Edwarda Stachury*; D. Kopertowska, *Siedemdziesiąt lat kieleckiej mikronimii*; M. Marczevska, *Wyznaczniki folkloru (na przykładzie cyklu kotysanek Haliny Szelestowej)*; E. Michow, *Międzynarodowe stereotypy narodowości (na podstawie frazeologizmów polskich i bułgarskich)*; M. Stachurska, *Pozalingwistyczne aspekty współczesnego imiennictwa*.

Ewa KOŁODZIEJEK, *Gwara środowiskowa marynarzy na tle subkultury marynarskiej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1994, s. 140.

Celem pracy jest charakterystyka gwary marynarzy z perspektywy etnolingwistycznej. Książka składa się z czterech zasadniczych rozdziałów. W pierwszym autorka analizuje dotychczasowe klasyfikacje języka polskiego „z punktu widzenia miejsca, jakie ich autorzy przypisują gwarom środowiskowym” oraz przedstawia stan badań nad terminologią morską i gwarą marynarzy. „Rozdział drugi zawiera refleksje na temat zależności między językiem a kulturą [...] oraz relacji między subkulturą a gwarą środowiskową grupy społecznej”. Trzeci rozdział, zatytułowany *Funkcje języka w grupie społecznej marynarzy*, przedstawia autorską propozycję badania współczesnych gwar środowiskowych, polegającą na analizie „funkcji, jakie ujawniają się w języku małej grupy społecznej w zależności od sytuacji kulturowych i zawodowych”. Autorka wyodrębnia i analizuje w kontekście subkultury marynarzy pięć funkcji języka, które uznaje za typowe dla gwary tego środowiska: profesjonalną, ekspresywną, utajniania wypowiedzi, magiczną i ludyczną. Czwarty rozdział przynosi słowotwórczą i semantyczną analizę neologizmów oraz zapożyczeń występujących w gwarze ludzi morza.

Anna M. KOMORNICKA, *Słownik zwrotów i aluzji biblijnych*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1994, s. 299.

Słownik zawiera ponad sto artykułów hasłowych. Każdy z nich składa się z następujących elementów: hasło podstawowe, etymologia wyrazu, cytaty z Biblii; komentarz (przede wszystkim dotyczący realiów historycznych, rzadziej teologicznych), cytaty z literatury starożytnej i nowożytnej; zwroty pochodne, pokrewne, analogiczne; wyobrażenia w sztuce.

„Moją ambicją i pragnieniem jest — wyznaje autorka we *Wprowadzeniu* — by ta książka stała się „pomocą naukową”, zawsze pod ręką, gdy chcemy dowiedzieć się lub sprawdzić rodowód zwrotów, których używamy na co dzień i od święta. Co więcej, ufam, że każdy, kto pochyli się nad tą lekturą, zrozumie — podobnie jak to było moim udziałem w trakcie pracy nad *Słownikiem* — jak żywotne, wciąż aktualne dla naszej kultury i dla kultury przyszłych pokoleń — wierzących i niewierzących — jest dziedzictwo tej jedynej w swoim rodzaju urzekającej księgi, jaką jest Biblia”.

Janusz KOWAL, *O sztuce pisania wypracowań*, Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP, Kielce 1994, s. 118.

W części wstępnej ukazuje autor najogólniejszy schemat porozumiewania się, a następnie omawia podstawowe funkcje tekstów (komunikatywną, ekspresywną, impresywną, fatyczną, poetycką). Przedmiotem książki są wskazania metodyczne dotyczące kształtowania takich form wypowiedzi jak: dialog, list, opis, opowiadanie, rozprawa, sprawozdanie, streszczenie, charakterystyka postaci.

Kinga KOZAK, Józef PYZIK, *Ćwiczenia z gramatyki funkcjonalnej języka polskiego dla cudzoziemców, cz. I. Czasownik*, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Polonijny, Kraków 1994, s. 250.

Jest to kolejne, piąte już wydanie skryptu, stanowiącego pomoc dydaktyczną dla nauczycieli języka polskiego jako obcego.

Maciej KRASSOWSKI, *Leksykon terminów literackich*, Twój STYL, Warszawa 1994, s. 256.

Jest to leksykon popularny, przeznaczony głównie dla młodzieży szkolnej. Zawiera hasłowe objaśnienia najpotrzebniejszych pojęć z zakresu teorii i historii literatury, krytyki literackiej, językoznawstwa, filozofii oraz szeroko

pojętej kultury. Szkoda, że ze względu na bałamutne zredagowanie wielu haseł nie można tego słownika zalecić uczniom (por. np. *afiks*, *anafora*, *brewiarz*, *etnografia*, *głoska*). Hasła językoznawcze są szczególnie słabą stroną słownika.

Anna KRUPSKA-PEREK, *Syntaktyczno-formalne realizacje predykcji zdaniotwórczej w gwarach (na podstawie tekstów z Polski centralnej)*, Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1994, s. 153.

Autorka tak prezentuje swoją pracę: „Kompozycja opracowania jest w zasadzie dwudzielna. Część pierwszą stanowi opis wykładników predykcji przede wszystkim jako składników, a następnie jako środków formalno-leksykalnych użytych w określonej funkcji składniowej. Uwzględnia się również kontekstowe i pozajęzykowe sposoby wyrażania predykcji. Zostały uwzględnione wszystkie stwierdzone w materiale formalno-syntaktyczne typy realizacji predykatów.

Zakres części II wyznacza implikacja semantyczna predykatów. Są tu więc opisane przede wszystkim wykładniki formalne relacji między predykatami a implikowanymi i rządzonymi argumentami, z wyłączeniem argumentów równocześnie rządzących predykatami, czyli przedstawione są związki orzeczeń z dopełnieniami i zdaniami dopełnieniowymi, nie ma natomiast związków z podmiotami. Uwzględnione zostały również okoliczniki jako składniki precyzujące i dopełniające treść predykatu”.

Danuta KRZYŻYK, Edward POLAŃSKI, Roman STARZ, Dorota ZAREBSKA, *Ortografia i interpunkcja w klasach IV-VIII. Wiadomości i ćwiczenia*, Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP, Kielce 1994, s. 202.

Książka powstała z myślą o nauczycielach rozpoczynających pracę w szkole. Zawiera zarówno wiadomości teoretyczne, jak i ćwiczenia praktyczne. Autorzy posługują się metodą programowania i algorytmów.

Marian KUCAŁA, *Twoja mowa cię zdradza. Regionalizmy i dialektyzmy języka polskiego*, Biblioteczka Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego nr 22, Kraków 1994, s. 120.

Książeczka przedstawia w sposób popularny regionalne i gwarowe cechy języka polskiego oraz ich geograficzne zasięgi. Pierwszą część stanowią opisy (z mapką) poszczególnych cech fonetycznych, fleksyjnych, słowo-

twórczych i leksykalnych (130 rozdziałików przedstawiających jakąś cechę językową ograniczoną geograficznie), część druga jest wykazem omówionych zjawisk.

Janusz KUCHARCZYK, *Już mówię po polsku*, Wydawca Agencja WING, Łódź 1994, s. 228.

Jest to kontynuacja podręcznika *Zaczynam mówić po polsku*. Książka zawiera opracowanie 25 jednostek lekcyjnych. Przygotowuje do samodzielnego czytania i rozumienia tekstów ogólnych w języku polskim; systematyzuje materiał gramatyczny.

Samuel Bogumił LINDE, *Słownik języka polskiego*, wydanie II, poprawione i pomnożone, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Lwów 1854-1857, reprint wydania II, Wydawnictwo „Gutenberg-Print”, Warszawa 1994.

Pomnikowe dzieło polskiej leksykografii doczekało się trzeciego wydania. Podobnie jak poprzednia edycja z 1951 r., obecna jest reprintem lwowskiego wydania II — „poprawionego i pomnożonego” przez autora. Do końca roku ukazały się trzy pierwsze tomy; t. I. A-F, s. 681; t. II. G-L, s. 691; t. III. M-O, s. 640.

Logopedia 21, Polskie Towarzystwo Logopedyczne, Lublin 1994, s. 160.

Tom obejmuje artykuły: A. Bochniarz, *Warunki efektywnej terapii jąkania*; H.H. Gregory, *Jąkanie: Gdzie jesteśmy? Dokąd zmierzamy?*; V. Lechta, *Jąkanie a upośledzenie umysłowe*; E. Minczakiewicz, *Rozwój języka mówionego uczniów młodszych klas szkoły specjalnej dla lekko upośledzonych umysłowo w toku zamierzonych oddziaływań stymulujących*; U. Oszwa, *Zastosowanie elementów metody Glenna Domana w profilaktyce dysleksji*; J. Surowiec, *Przedmiot logopedii*.

Poza tym zawiera nekrologi, recenzje prac logopedycznych, sprawozdania, polemiki, kronikę życia logopedycznego itp.

Michał ŁESIÓW, *Ukraina wczoraj i dziś*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1994, s. 91 + mapa.

Są to teksty wykładów otwartych wygłoszonych na uniwersytecie w Lublinie, zawierające najważniejsze wiadomości o Ukrainie. Językoznawcę szczególnie zainteresują rozdziały I i II — *Dzieje nazwy Ukrainy i jej części regionalnych; Język ukraiński i jego odmiany*. Cenną rzeczą jest *Bibliografia* dotycząca różnych zagadnień związanych z Ukrainą zamieszczona w tomie.

Krzysztof MAĆKOWIAK, *Ukształtowanie leksykalno-stylistyczne polskiej bajki oświeceniowej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Zielonej Górze, Zielona Góra 1994, s. 146.

Praca jest opisem funkcjonalno-stylistycznym bajki oświeceniowej jako gatunku literackiego. Analizując główne warstwy wyrazowe i frazeologiczne w bogatym materiale oświeceniowym, autor ukazuje przejawy literackiej indywidualności twórców, śledzi ewolucję leksyki omawianego gatunku i określa nowe kierunki jej rozwoju.

Halina MAKÓWCZYŃSKA-GÓZDŹ, *Podręczny słownik kłopotliwych części mowy*, Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP, Kielce 1994, s. 117.

Słownik jest przeznaczony przede wszystkim dla uczniów. Zawiera 1154 hasła, głównie przysłowki, zaimki, przyimki, spójniki i partykuły, a także niektóre rzeczowniki, wyrażenia przyimkowe, liczebniki i wykrzykniki. Ma być pomocny w nauce gramatyki.

Maria MALEC, *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*, Prace Instytutu Języka Polskiego, PAN-IJP, Kraków 1994, s. 462.

Jest to monograficzne opracowanie imion chrześcijańskich występujących w okresie staropolskim. Autorka uwzględnia zjawiska fonetyczne i morfologiczne w chrześcijańskiej antroponimii języka polskiego. Bada również słowotwórstwo rodzimych derywatów formowanych od imion łacińskich. Odrębną część pracy stanowi przegląd imion chrześcijańskich (oraz form od nich pochodnych) zarówno męskich, jak i żeńskich. Autorka omawia także zasady funkcjonowania tego typu imion w staropolszczyźnie.

Mała księga cytatów, pod red. H. Lipiec, Oficyna Wydawnicza STON I, Radom 1994, s. 222.

Na *Małą księgę cytatów* złożył się wybór aforyzmów, złotych myśli, cytatów z najwybitniejszych dzieł; licznie reprezentowana jest tu literatura polska. Materiał, obejmujący około 1800 cytatów, został podzielony wedle hasel tematycznych.

Wiara MAŁDŻYJEWĄ i Janina WÓJTOWICZ, *Polskie i bułgarskie związki frazeologiczne. Polski i bułgarski frazeologizmi*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994, s. 346.

Jest to zbiór frazeologizmów (1000 jednostek), które mają w języku bułgarskim dosłowne lub prawie dosłowne odpowiedniki. Zestawienie wersji polskiej i bułgarskiej jest pomyślane jako pomoc w nauce obu języków: Polakom uczącym się bułgarskiego, a Bułgarom — polskiego. Warto zaznaczyć, że jest to czwarta pozycja poświęcona polskiej frazeologii w ujęciu kontrastywnym. Dotychczas ukazały się: J. Wójtowicz i M. Wójcicki, *Studien über die polnische Phrazeologie* (1977, 1980, 1982, 1984, 1993); E. Deboveanu-Terpu i J. Wójtowicz, *Zbiór polsko-rumuńskich idiomów* (1984); A. Mazanek i J. Wójtowicz, *Fraseologia idiomatica polacco-italiana* (1986, 1988, 1992).

Elżbieta MAŃCZAK-WOHLFELD, *Angielskie elementy leksykalne w języku polskim*, Wydawnictwo Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 1994, s. 152.

Zasadniczą część pracy stanowi słownik, obejmujący ok. 1600 artykułów hasłowych. Przy każdym haśle znajduje się informacja o kategorii gramatycznej zapożyczonego wyrazu, jego etymologii i czasie zapożyczenia do polszczyzny oraz o znaczeniach danej jednostki leksykalnej w obu językach. W artykule hasłowym zawarte są także uwagi o wymowie wyrazu i o jego derywatach utworzonych w języku polskim, oraz wymienione związki frazeologiczne, w których dane zapożyczenie występuje.

To monograficzne opracowanie leksykalnych zapożyczeń angielskich w języku polskim ma przejrzystą konstrukcję oraz jasny, czytelny komentarz. Praca jest adresowana nie tylko do językoznawców (historyków języka i synchronistów), ale także do nauczycieli języka polskiego i do wszystkich zainteresowanych językiem polskim.

Hanna MARCZEWSKA, Emilia OSIEJUK, *Nie tylko afazja... O zaburzeniach językowych w demencji Alzheimerera, demencji wieloza-
wałowej i przy uszkodzeniach prawej półkuli mózgu*, Wydawnictwo
Energeia, Warszawa 1994, s. 88.

„Książka ta — czytamy we *Wstępie* — prezentuje przegląd prac nad zaburzeniami językowymi w przypadkach rozsianych uszkodzeń mózgu (demencja Alzheimerera) oraz ogniskowych uszkodzeń prawopółkulowych. W ten sposób wypełnia lukę w polskojęzycznym piśmiennictwie z zakresu neuropsychologii klinicznej i kieruje uwagę odbiorców na fakt, że zaburzenia językowe o podłożu organicznym mogą mieć również inny charakter niż deficyty typowe dla chorych z afazją. Książka ta adresowana jest do neuropsychologów, logopedów, lingwistów, lekarzy neurologów, i neurochirurgów oraz studentów zainteresowanych tą problematyką”.

Franciszek Waclaw MAREŠ, *Pierwszy słowiański język literacki i początki piśmiennictwa słowiańskiego*, PAN Oddział w Krakowie, Nauka dla Wszystkich nr 461, Wydawnictwo i Drukarnia „Secesja”, Kraków 1994, s. 50.

Praca — o charakterze popularnonaukowym — dotyczy języka staro-cerkiewno-słowiańskiego, najstarszego słowiańskiego języka literackiego, który jest wynikiem działalności Cyryla i Metodego na Morawach w IX wieku. Publikacja zawiera charakterystykę lingwistyczną scs., opis zabytków staro-cerkiewnych i samego pisma.

Halina MIECZKOWSKA, *Kategoria gramatyczna liczebników w ujęciu konfrontatywnym polsko-słowackim*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1994, s. 145.

Przedmiotem wszechstronnych i głębokich analiz morfologicznych i syntaktycznych jest kategoria gramatyczna liczebników polskich i słowackich. Za podstawowe kryterium opisu autorka uznała kryterium syntaktyczne, „gdyż tylko ono — jak stwierdza we *Wstępie* — daje możliwość określenia przynależności kategoryjnej liczebników [...], a dwa pozostałe, kryterium semantyczne i morfologiczne potraktowane zostaną jako dodatkowe i pomocnicze”. Punktem wyjścia badań jest materiał pisany pochodzący z gramatyk, podręczników, poradników oraz ankiet. (Przy czym szerszy zasięg miała ankiet w języku słowackim).

Pierwsza część pracy poświęcona jest opisowi struktury morfologicznej liczebników w języku polskim i słowackim, obejmuje ona opis systemu fleksyjnego liczebników głównych w obydwu językach oraz kategorii rodzaju

(także w ujęciu konfrontatywnym). Rozdział ten zamyka *Charakterystyka morfologiczna liczebników zbiorowych*.

Obszerna część pracy, składająca się na trzeci rozdział, stanowi wieloaspektowy i pełny opis związków syntaktycznych liczebnika. Rozważania kończy *Ocena statusu gramatycznego liczebników na płaszczyźnie morfologicznej i syntaktycznej* oraz konfrontacja opisu liczebników w języku polskim i słowackim. W trakcie analiz autorka ustosunkowuje się do wielu dyskusyjnych kwestii dotyczących tej części mowy. Ujęcie konfrontatywne pozwala także na „wyciągnięcie wniosków bardziej ogólnych, w większym stopniu umożliwia wykrycie rządzących nimi tendencji oraz kierunków ich rozwoju, nie tylko w przeszłości, ale również w przyszłości”.

Wacław MIODEK, *Begrüßungs- und Abschiedsformeln im Deutschen und im Polnischen*, Język — Poznanie — Komunikacja, t. 5, Wydawnictwo Energeia, Warszawa 1994, s. 144.

Praca stanowi interesujące studium porównawcze aktów mowy (powitań i pożegnań) w językach niemieckim i polskim. Obejmuje klasyfikację i socjolingwistyczną analizę tych form.

Maria NAGAJOWA, *Nauka o języku dla nauki o języku*, Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP w Kielcach. Spółka z o.o., Kielce 1994, s. 199.

Jest to poradnik metodyczny przeznaczony dla nauczycieli języka polskiego. W *Uwagach wstępnych* autorka tak pisze o swej publikacji: „Książka ta [...] przedstawia przykłady pracy polonistycznej nie od strony przekazywania uczniowi wiedzy o języku, bo opracowań na ten temat jest sporo, ale od strony wyzyskania tej wiedzy dla kształcenia jego sprawności językowych, a także dla oddziaływania na jego osobowość. Innymi słowy, ukazuje kształceniowy i wychowawczy aspekt nauki o języku. Nauczyciel znajdzie tu wykaz zagadnień teoretycznojęzykowych zintegrowanych z zagadnieniami praktycznojęzykowymi, liczne przykłady ćwiczeń oraz wiele pomysłów lekcji”.

Nauka o języku dla polonistów. Wybór zagadnień, pod red. S. Dubisza, Książka i Wiedza, Warszawa 1994, s. 272.

Jest to książka pomyślana jako pomoc dla studentów i nauczycieli polonistów, którzy chcą swoje wiadomości uporządkować i rozszerzyć. Obej-

muje ona wiadomości o języku i jego funkcjach, strukturze i semantyce, wiadomości z zakresu historii języka, języka artystycznego i elementy retoryki.

Kazimierz NITSCH, *Świat mowy polskiej*, wybór i opr. S. Urbańczyk, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 507.

Seria „Biblioteka Filologii Polskiej, A. Językoznawstwo” wzbogaciła się o nowy tom, którym jest wybór dzieł naukowych K. Nitscha. Omawiany tom zawiera w całości *Mowę ludu polskiego*, popularnonaukową syntezę dialektów polskich, kilka artykułów i studiów z zakresu gramatyki współczesnej polszczyzny i studia z historii polskiego słownictwa. Całość poprzedza wstęp S. Urbańczyka ukazujący Kazimierza Nitscha jako profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, wybitnego uczonego, twórcę polskiej dialektologii. Uzupełnieniem tomu są: nota biograficzna, bibliografia prac naukowych K. Nitscha (w wyborze) oraz indeks wyrazów omówionych w pracach.

Franciszek NOWAK, *Słownik frazeologiczny dla szkoły podstawowej*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1994, s. 127.

W zamierzeniu autora książka ta ma pomagać uczniowi szkoły podstawowej w kształceniu sprawności językowej. Materiał frazeologiczny składający się na hasła słownika został wyekscerpowany z lektur obowiązkowych i uzupełniających dla klas IV-VIII, podręczników i prasy młodzieżowej. Dodatkowo wykorzystano także „teksty języka mówionego uzyskane z badań w wytypowanych 98 szkołach w Polsce”. Słownik poprzedzony jest krótkim wstępem skierowanym do uczniów, w którym autor omawia rodzaje związków frazeologicznych.

Joanna OKONIOWA, *Przeciwstawienia kierunkowe w języku polskim*, Prace Instytutu Języka Polskiego 88, PAN-IJP, Kraków 1994, s. 100.

Autorka tak pisze o swojej pracy: „Przyjmując za podstawę autentyczny materiał językowy i dokonując jego analizy, ukazała praca dzieje zarówno elementów leksykalnych (wyrazów), jak też elementów znaczeniowych, počawszy od najmniej złożonych (semów). Stanowi też próbę odtworzenia procesu kształtowania się opozycji semantycznych, ich „degeneracji” oraz mechanizmu odnawiania. Materiał polski, który stanowił tu przedmiot ana-

liz, został porównany z materiałem słowiańskim, ten zaś ukazano na tle wybranych języków indoeuropejskich.

Analizy, nawet ograniczonego tu z konieczności zasobu wyrazowego potwierdziły, że język i obecne w nim słowa zawierają ludzką wiedzę o świecie i że obecna (zakodowana) właśnie w słowach historia jest historią człowieka. Wykazały wreszcie, że nie można języka oddzielać od świata, którego jest wyrazem, jak też oddzielać od człowieka, który tym językiem się posługuje, używa go i zarazem tworzy. Zawarte są w języku zasady percepcji świata, jego podziału, schematyzacji i skrótu. W słowach bowiem wyraża się czysto ludzka dążność do abstraktu, do metafory, do pytania wreszcie o sens i o dobro”.

Onomastica. Pismo poświęcone nazewnictwu geograficznemu i osobowemu, rocznik XXXIX, PAN Komitet Językoznawstwa, Kraków 1994, s. 293.

Kolejny tom zawiera następujące artykuły: Z. Zierhofferowa, K. Zierhoffer, *Przejmowanie nazewnictwa z narodowych języków zachodnioeuropejskich przez polszczyznę XVI wieku*; P. Bąk, *W sprawie podziału słowiańskich nazw miejscowych*; D. Kopertowska, *Nazwy topograficzne Radomskiego*; B. Kreja, *Przymiotniki typu (M o d l i b o ż y c e) m o d l i b o r s k i (>M o d l i b o r z y c e) a problem rozwoju grup -r s k-, -s z k-, r s k-*; K. Długosz, *Co oznaczają nazwy miejscowe w inskrypcjach nagrobnych?*; W. Boryś, *Ze studiów nad serbsko-chorwackim słownictwem topograficznym: dial. czakaw. p r i s m e*; J. Rieger, *Niektóre problemy toponimii Ukrainy w XVI w.*; Й.О. Дзєндзєлївський, *Українські народні назви гідрорельєфу: Назви млинівки*; B. Kreja, *Problemy genezy wybranych przyrostków antroponimicznych (-i m itp., -o s t)*; A. Tomecka, *Imiona chrzestne w księgach metrykalnych Nowej Brzeźnicy k. Częstochowy w XVII i XVIII wieku*; M. Stachurska, *Wieloimiennosc na podstawie metryk parafialnych Miechowa (1826-1829)*; A. Bochnakowa, *Rzeczowniki pospolite utworzone od obcych nazw własnych*; A. Rabinowitsch, P.L. Kim Juan-Fu, *Fremdlinge im Namensystem*; T. Pluskota, *Kilka uwag o ukraińskiej antroponimii w Hrebennem i wsiach okolicznych w II połowie XIX oraz I połowie XX wieku*; W. Budziszewska, *Imiona bułgarskich zwierząt domowych, cz. 2*. Tom zawiera także 9 recenzji prac onomastycznych polskich i obcych.

Opuscula Polonica et Russica, t. 1, pod red. M. Kamińskiej i E. Małek, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1994, s. 123.

Tom ten, otwierający nową serię, zawiera 11 artykułów z zakresu literaturoznawstwa i językoznawstwa. Oto tytuły rozpraw dotyczących problema-

tyki językoznawczej: Z. Staszewska, *Formy z kontrakcją i bez kontrakcji w „Modlitwach Wacława” z XV wieku*; D. Bienkowska, *Wkład Jakuba Wujka w powstanie polskiego stylu biblijnego*; M. Kamińska, *Badania polszczyzny mówionej Łodzi — dotychczasowe wyniki i zadania badawcze*; Ch. Hougaard, *Adverb und Verbalpräfigierung im Russischen*; J. Wawrzyńczyk, *On Lexicographical Contrastive Studies*.

Papers and Studies in Contrastive Linguistics, t. 29, pod red. J. Fisiaka i P. Tajsnera, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydawnictwo NAKOM, Poznań 1994, s. 223.

Jest to czasopismo o zasięgu międzynarodowym prezentujące prace z zakresu językoznawstwa kontrastywnego. Wszystkie artykuły publikowane są w języku angielskim. W tomie zgromadzono 14 rozpraw oraz jedną recenzję. Oto tytuły artykułów: Ch. Mair, *Crosslinguistic semantic motivation for the use of a grammatical construction in English and German: X IS IMPOSSIBLE TO DO \ X IST UMÖGLICH ZU SCHAFFEN*; K. Dziubalska-Kołaczyk, *Acquisitional evidence against the phonological syllable*; C. James i K. Klein, *Foreign language learners' spelling and proof-reading strategies*; Li Chiu Ming i Li Li, *A comparison of cleft sentences in English and SHI sentences in Chinese*; Li Chiu Ming i Li Li, *Relativization in English and Chinese*; J. Slavičková, *Graders in academic speech*; M. Farghal, *The Wh-movement hypothesis: Counterevidence from Arabic*; E. Dąbrowska, *Some English equivalents of Polish dative constructions*; M. Homeidi, *Government and binding and case assignment in modern standard Arabic*; V. Lychyk, *English borrowings in recent Russian*; J. Milojevič, *Distinctive features in the structure of English and Serbo-Croatian noun compounds*; Hussein Abdul-Fattah i Shahir El-Hassan, *Syntactic errors of Jordanian school children in English: The role of the native language*; Shahir El-Hassan, *English accentuation and vowel quality as pronounced by Arabs: A pedagogic statement*; W. Awedyk, *Cross style argumentation*.

Papers in Linguistics and Language Acquisition, pod red. J. Arabskiego i R. Molenckiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1994, s. 102.

Niniejszy tom zawiera rozprawy pracowników Instytutu Anglistyki Wydziału Lingwistyki UŚ. Wszystkie artykuły pisane są w języku angielskim. Pierwszą część tomu stanowią prace teoretyczno-językowe. Oto polskie tytuły rozpraw: L. Berezowski, *Grafonemika niedawnych zapożyczeń polskich z języka angielskiego*; B. Bierwiazzonek, *Co osądzamy? Kognitywna*

analiza osądu w zdaniach wartościujących; B. Cetnarowska, *Role tematyczne, struktury predykatowo-argumentowe oraz ich dziedziczenie*; A. Jackiewicz, *Konstrukcje bezosobowe z s i ę oraz ich angielskie i niemieckie ekwiwalenty*; A. Łyda, *Verba dicendi oceniające w języku angielskim*. W drugiej części tomu znalazły się prace dotyczące nauczania języków obcych. Są to następujące rozprawy: D. Gabryś, *O nauczaniu języka figuratywnego: metafora*; W. Kustra, *O roli empatii, czyli o autentycznym zaangażowaniu ucznia w proces uczenia się języka obcego*; J. Lipiński, *Edytor tekstów w nauczaniu języków obcych*; A. Porzuczek, *Znaczenie systemu fonologicznego śląskiego dialektu języka polskiego w procesie przyswajania komponentu fonologicznego języka angielskiego przez uczniów na Górnym Śląsku*.

Anna PARZYMIES, *Język protobułgarski. Przyczynek do rekonstrukcji na podstawie porównań turecko-słowiańskich*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994, s. 177.

Jest to rekonstrukcja najstarszego języka tureckiego, a więc i altajskiego, inaczej zwanego protobułgarskim. Podstawę rekonstrukcji stanowi materiał pochodzący z języków, które sąsiadowały z protobułgarskim. Autorka dokładnie omawia kontakty jego nosicieli ze Słowianami, wiele uwagi poświęcając paralelizmom leksykalnym.

Magda PASTUCHOWA, Aldona SKUDRZYKOWA, *Polszczyzna Zagłębia Dąbrowskiego*, Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Katowicach, Katowice 1994, s. 33.

Publikacja ma charakter popularnonaukowy. Powstała z myślą o mieszkańcach regionu Śląsko-Dąbrowskiego, jednak może być także ciekawą lekturą dla wszystkich, którzy interesują się terytorialnymi odmianami polszczyzny. Autorki w przystępnej formie wyjaśniają genezę nazwy *Zagłębie Dąbrowskie*, wskazują na czynniki, które doprowadziły do ukształtowania się kulturowej i językowej odrębności Zagłębia. Charakteryzują dialektalne podłoże mowy mieszkańców tego regionu. W opracowaniu czytelnik znajdzie także etymologiczne wyjaśnienia nazw miejscowości, takich jak Będzin, Czeladź, Dąbrowa Górnicza, Kazimierz, Łagisza, Przegonia, Ryczówek, Sieniczo i Sosnowiec oraz „nieco tzw. ludowych etymologii”. Do książeczki dołączono także trzy krótkie ćwiczenia dialektologiczne.

Tadeusz PIOTROWSKI, *Z zagadnień leksykografii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 222.

Książka traktuje o wybranych zagadnieniach ogólnych współczesnej leksykografii. W części wstępnej autor omawia przedmiot tej dyscypliny i używaną w niej terminologię, prezentuje też konwencję opisu leksykograficznego. Dalsze dwie części dotyczą leksykografii polskiej i anglojęzycznej (zwłaszcza brytyjskiej). Części końcowe poświęcone są ogólnym problemom leksykografii dwujęzycznej oraz tendencjom i metodom najnowszej leksykografii w świecie komputerów.

Krystyna PISARKOWA, *Z pragmatycznej stylistyki, semantyki i historii języka. Wybór zagadnień*, PAN — Instytut Języka Polskiego, Kraków 1994, s. 299.

Tom, przygotowany z okazji jubileuszu autorki, zawiera następujące rozprawy: *Pragmatyczne spojrzenie na akt mowy; O komunikatywnej funkcji przemilczenia; Bezpośrednie akty mowy; Androhung als Sprechakt — Versuch einer Stellenwertbestimmung; Hasło h o n o r jako przedmiot analizy pragmatycznojęzycznej; Pisemny akt mowy jako lekarstwo na konflikt; Jak się tytułujemy i zwracamy do drugich; Rewolucja w składni czy maniera interpunkcji? O płynności granicy między strukturą składniową i stylistyczną; O dosłowności w języku literackim; Rozbiór językowy „Rozpoczętej opowieści” Wistawy Szymborskiej; Funkcje i sposoby stylizacji językowej u Sławomira Mrożka; Rozważania o argumentacji w języku naturalnym; O znaczeniu i składni czasownika p ł a k a ć; O znaczeniu i składni czasownika u d a w a ć; Pomocnicze elementy języka muzykologii; Muzyka jako język; Konotacja semantyczna nazw narodowości; Zur Theorie des Sprachwandels. Am Beispiel der polnischen Syntaxgeschichte; Przyczynek do dziejów polszczyzny w szkole: czy istniał w zaborze rosyjskim odpowiednik Sprachzeichen?; Der Abzählreim als Gegenstand der Kindersprachforschung; O losach wyliczanek a n g l i c z k i p a n g l i c z k i i e n c e d e n c e; Über die Herkunft des bekanntesten polnischen Abzählreimes e n t l i c z k i p e n t l i c z k i. Tom otwiera okolicznościowy artykuł profesora Stanisława Urbańczyka, *Profesor Krystyna Pisarkowa w roli jubilatki*, a kończy *Bibliografia prac naukowych Jubilatki*.*

Podstawy gramatyki kognitywnej, pod red. H. Kardeli, Zakład Semiotyki Logicznej Uniwersytetu Warszawskiego, Znak — Język — Rzeczywistość, Polskie Towarzystwo Semiotyczne, Warszawa 1994, s. 272.

Biblioteka Myśli Semiotycznej wzbogaciła się o nową pozycję, którą jest omawiana tutaj publikacja. Z pewnością zainteresuje ona językoznawców, gdyż stanowi opracowanie stricte lingwistyczne. Jej celem jest przybliżenie czytelnikowi ogólnych założeń, narzędzi i możliwości badawczych gramatyki kognitywnej w odniesieniu do języka oraz „prezentacja konkretnych rozwiązań teoretycznych” proponowanych w jej ramach. Tom zawiera trzy wykłady Jamesa Fife'a, ucznia R. Langackera, wygłoszone w Instytucie Filologii Angielskiej UMCS w Lublinie oraz 12 prac językoznawców polskich i amerykańskich. Oto tytuły rozpraw: R. Kalisz, *Teoretyczne podstawy językoznawstwa kognitywnego*; H. Kardela, *Metaforyczne rozszerzenie kategorii a onomazjologiczna perspektywa znaczenia wyrażeni*; T.P. Krzeszowski, *Konotacja i denotacja*; K. Turewicz, *Przekład a tak zwana hipoteza inwariancji*; R. Kalisz, *Kognitywna analiza aktów mowy*; Z. Muszyński, *Semantyka kognitywna a semantyczny antyindywidualizm Tylera Burge'a*; K. Korzyk, *Lingwistyka nie-autonomiczna? Kłopoty z interdyscyplinarnością*; J. Rubba, *Wybór przypadku po czasownikach przyimkowych „poznania” w języku niemieckim*; K. van Hoek, *Organizacja rodzaju w jidisz*; S.R. Poteet, *Szyk wyrazów w języku mandaryńskim. Krytyczna analiza teorii sekwencji czasowej Jamesa Tai'ego*; G. Kleparski, A. Malicka-Kleparska, *Panchroniczne zagadnienia onomazjologii w ujęciu gramatyki kognitywnej*; P. Łozowski, *Czym jest prototyp w semantyce diachronicznej*.

W tomie tym czytelnik znajdzie także recenzję książki E.E. Sweetser *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*, pióra P. Łozowskiego.

Polonica, t. XVI, PAN — Instytut Języka Polskiego, Kraków 1994, s. 273.

Tom zawiera następujące rozprawy: I. Bobrowski, *Pomiędzy koniecznością a przydatnością kategorii gramatycznej (na przykładzie elipsy)*; P. Żmigrodzki, *Metafory nominalne, metafory werbalne, zdania metaforyczne*; B. Boniecka, *Tekst w kontekście (problemy metodologiczne)*; D. Galasiński, *Czy przestrzeganie reguł konwersacyjnych zawsze sprzyja udatności aktu mowy?*; I. Iwanowa, *Relacja wnioskowania a znaczenie spójnika w i ę c*; K. Kallas, *Syntaktyczne cechy spójnika i partykuły a n i*; K. Węgrzynek, *O możliwości redukcji tzw. słów łącznikowych. Przyczynek do studiów nad cechami składniowymi przymiotników polskich w ujęciu generatywno-transformacyjnym*; V. Jachimczak, *O sposobie generowania polskich zdań*

podrzędnych; M. Węgiel, *Czy w gramatyce transformacyjnej potrzebna jest reguła $S \rightarrow VP$? (Kwestia tzw. czasowników zeroargumentowych)*; Z. Kubiśzyn-Mędrala, *Problematyka konstrukcji bezmianownikowych w gramatyce generatywno-transformacyjnej (na wybranych przykładach)*; G. Hentschel, *Zur Verbreitung des prädikativen Instrumentals im Polnischen des 16. und 17. Jahrhunderts*; A. Cieślíkowa, *O motywacji w onomastyce*; K. Dobrogowska, *Sylaba — struktura i częstość występowania*. W drugim dziale zamieszczono 5 recenzji prac ogólnojęzykoznawczych i kroniki Instytutów Języka Polskiego w Krakowie i Warszawie.

Polska szkoła lingwistyki stosowanej, pod red. B.Z. Kielar, L. Bartoszewicz i J. Lewandowskiego, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994, s. 157.

Tom ten zawiera materiały XVIII Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW z okazji jego dwudziestolecia. Obejmuje trzy przemówienia jubileuszowe oraz 13 referatów. Oto ich tytuły: F. Grucza, *Drugie dziesięciolecie Instytutu Lingwistyki Stosowanej*; J. Lewandowski, *Scjentyficzny model badań naukowych prowadzonych przez ILS w latach 1972-1992*; B.Z. Kielar, *Kształtowanie się translatoryki w latach 1972-1992*; J. Lukszyn, *Kierunki działalności badawczej w Zakładzie Leksykografii i Gramatykografii Dydaktycznej*; M. Dakowska, *Glottodydaktyka jako nauka*; W. Woźniakowski, *Badania w zakresie lingwistyki czystej prowadzone w Instytucie Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego — próba charakterystyki przez odniesienie do badań światowych*; H. Żmijewska, *Kulturoznawstwo glottodydaktyczne w Instytucie Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego*; Z. Jancewicz, *Film, telewizja i video w rozwijaniu komunikacyjnej kompetencji językowej i kulturowej: optymalizacja struktury programów (ILS 1972-1992)*; A. Nizęgorodcew, *Linguistic and strategic competence of foreign language learners at the beginning level*; P. Płusa, *Adaptive and evaluative steps in the area of early foreign language teaching methods*; W. Majewski, *Neuro-linguistic programming in foreign language teaching and learning*.

Polszczyzna a/i Polacy u schyłku XX wieku. Zbiór studiów, pod red. K. Handke i H. Dalewskiej-Greń, Towarzystwo Naukowe Warszawskie Komisja Kultury Słowa, SOW, Warszawa 1994, s. 408.

Tom ten jest rezultatem prac Komisji Kultury Słowa, działającej w ramach Wydziału I TNW. Zawiera 29 referatów wygłoszonych na posiedzeniach tej Komisji. Dotyczą one zjawisk występujących i utrwalających się w dzisiejszej polszczyźnie, zwłaszcza w jej uzusie, zagadnień polityki języko-

wej, wpływów innych języków na język polski, zmian w nazwach własnych. Krótko mówiąc, omawiany tom ukazuje aktualną problematykę języka polskiego.

Polszczyzna regionalna, pod red. H. Sędziak, Kolegium Nauczycielskie w Ostrołęce, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. A. Chętnika, Warszawa 1994, s. 131.

Jest to praca zbiorowa obejmująca materiały z sesji językoznawczej zorganizowanej w Ostrołęce. Cz. I. *Badania regionalnych odmian języka w różnych regionach kraju* zawiera następujące artykuły: E. Breza, *Badania językowe kaszubszczyzny*; E. Breza, *Sytuacja językowa na Kaszubach*; B. Falińska, *Mazowieckie archaizmy na l i c e i n a n i c e na tle ogólnostowiańskim*; I. Szczepankowska, *Spoleczne uwarunkowania nazw cech osobowych w gwarze łomżyńskiej*; J. Sierociuk, *Lokatywne b a k o n i s k o // t y t o n i s k o*; B. Bartnicka, *Regionalizmy kresowe w powieściach historycznych Henryka Rzewuskiego*; A. Kowalska, *Regionalizmy w mowie nowej inteligencji*; T. Kawula, *Nazwiska studentów WSP w Olsztynie*; E. Klimaszewska, *Współczesne regionalne struktury nazewnictwa na przykładzie materiału z powiatu działdowskiego*; H. Sędziak, *Kierunki badawcze w dialektologii*. Cz. II. *Z badań gwary łomżyńskiej i kurpiowskiej* zawiera artykuły: E. Bazydło, *Nazwy zabawek i sprzętów dziecięcych w gwarze łomżyńskiej*; M. Gacka-Kowalska, *Wybrane nazwy osobowe związane z czynnością mówienia w gwarze łomżyńskiej*; E. Dąbrowska, A. Grabowska, *Czasowniki mówienia w gwarze kurpiowskiej*; D. Niedźwiecka, E. Chrostowska, *Nazwy wykonawców czynności mówienia w gwarze kurpiowskiej*; M. Szewczyk, J. Kowalczyk, A. Włodarska, *Informacja o pracach obozu gwaroznawczego w Myszyniu*. Całość poprzedza wstęp H. Sędziak dotyczący charakteru konferencji, z której materiały w książce zamieszczono, oraz informację o badaniach gwarowych i innych pracach prowadzonych przez Kolegium Nauczycielskie w Ostrołęce.

Polszczyzna regionalna Pomorza. (Zbiór studiów), t. 6, pod red. K. Handke, PAN — Instytut Sławistyki, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 1994, s. 153.

W szóstym tomie *Polszczyzny...* zgromadzono artykuły dotyczące językowej charakterystyki różnych rodzajów tekstów oraz opracowany przez B. Brezę *Spis starodruków przechowywanych w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie przydatnych w badaniach nad polszczyzną regionalną Pomorza*. Oto tytuły artykułów zamieszczonych

w tej publikacji: D. Bieńkowska, E. Umińska-Tytoń, *Polszczyzna Biblii gdańskiej na tle XVI-wiecznych przekładów biblijnych*; R. Pawłowska, *Charakterystyka struktur czasownikowych w „Viertzig Dialogi” Mikołaja Volckmara z 1612 r.*; T. Friedelówna, *Terminologia medyczna w toruńskim farmaceutycznym „Onomasticum” P. Guldeniusza i w „Przymiocie” W. Oczki*; E. Wrocławska, *Nomina agentis w „Parlamencie albo Książce Rozmów Łacińskich, Niemieckich, francuskich y polskich [...]” z 1653 r.*; L. Warda-Radys, *Uwagi o języku „Inwentarza starostwa skarszewskiego” z 1737 r.*; A. Lewińska, *Struktury frazeologiczne w „Inwentarzu ekonomii malborskiej”*. K. Handke, *Opis języka inwentarzy dóbr rodziny Bagniewskich z XVIII w., Część 2. Fleksja z elementami składni. Słowotwórstwo*; E. Breza, *Język inwentarzy wsi Szczytno, Dąbrowa i Szonowo w dawnym powiecie człuchowskim z XVIII w.*; A. Mioduska-Wyszomirska, *Fleksja i słowotwórstwo czasowników w tekstach „Publikandów” Fryderyka II dla Prus Zachodnich*; J. Zieniukowa, *Znamiona regionalności w języku „Gazety Gdańskiej” z końca XIX w.*; I. Pryczek, *Charakterystyka porównawcza języka modlitewników Kalwarii Wejherowskiej (1785-1901)*; H. Popowska-Taborska, *Niektóre cechy szczególne leksyki Pomorza.*

Józef PORAYSKI-POMSTA, *Umiejętności komunikacyjne dzieci w wieku przedszkolnym. Studium psycholingwistyczne*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994, s. 186.

Podstawę pracy stanowi materiał zebrany przez autora od dzieci z kilku przedszkoli w Warszawie. Na podstawie analizy tego materiału ukazuje autor stopniowy wzrost kompetencji komunikacyjnych dzieci i umiejętności posługiwania się przez nie językiem.

Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza I (XXI), Poznań 1994, s. 154.

Poznańskie Studia Polonistyczne są kontynuacją *Studiów Polonistycznych*, których dotychczas wydano 20 tomów. W ramach rocznika będą się ukazywały dwa zeszyty, językoznawczy i historycznoliteracki.

Omawiany tom zawiera następujące rozprawy językoznawcze: Z. Zagórski, *O sposobach badania składni i stylu tekstów*; T. Mika, *Portret semantyczny ruchu długiego osób (cywilnych) w „Pamiętniku z powstania warszawskiego”. Konsekwencje interpretacyjne analiz językoznawczych*; A. Krygier-Łączkowska, *Zamierzone i niezamierzone frazeologiczne innowacje kontaminujące. Kontaminacje frazeologiczne w poezji Stanisława Barańczaka*; G. Dziamska, *Sposoby zestrzajania frazeologizmów z tłem leksykalnym*

w tekstach felietonów prasowych; I. Sarnowska-Giefing, *Onomastyka w oświeceniowych przeróbkach i przekładach satyr Mikołaja Boileau*; M. Kornaszewski, *Hybrydalne nazwy poznańskich przedsiębiorstw*; M. Borejszo, *O nazwach napojów i potraw w poznańskich lokalach gastronomicznych*; J. Liberek, *Norma wyobrażeniowa a norma skodyfikowana (w świetle materiałów Telefonicznej Poradni Językowej UAM)*. Drugą część stanowi dział recenzji, w którym omówiono siedem polskich prac językoznawczych.

Prace Filologiczne, t. XXXIX, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994, s. 356.

Kolejny tom *Prac Filologicznych* zawiera rozprawy i artykuły mieszczące się w następujących dziedzinach językoznawstwa: I. Słowotwórstwo: K. Długosz-Kurczabowa, *Formant -e r w historii języka polskiego*; A. Kępińska, *O sufiksacji form pochodnych od imion osobowych (na przykładach z polszczyzny familijnej mieszkańców Sieradza)*; J. Molas, *Próba praktycznej weryfikacji definicji czasowników kauzatywnych (na przykładach polskich i serbsko-chorwackich)*; J. Siatkowski, *Sławizmy z sufiksem -a k w języku i dialektach niemieckich*; K. Waszakowa, *Derywaty z sufiksem -i z m // -y z m we współczesnej polszczyźnie ogólnej*; II. Składnia: U. Sokólska, *Wypowiedzenie złożone z imiesłowowym równoważnikiem zdania w XVII-wiecznej polszczyźnie kresowej*; III. Leksykologia: A) Frazeologia: D. Adamiec, *Frazeologizmy w dialektach polonijnych (na podstawie materiału anglo-polskiego)*; I. Cechosz, *Związki frazeologiczne w utworze I. Petrova, „Četirinadeset celwki” i ich ekwiwalenty w przekładach polskich*; S. Dubisz, *Komparatywne formacje stopniowania względnego w polskich frazeologizmach*; W. Kupiszewski, *Frazeologia w powieści J. Abramowa-Newerlego „Pan Zdzich w Kanadzie”*; B) Studia wyrazowe: E. Bańkowska, *Słownictwo w języku Polonii amerykańskiej (na przykładzie nagrań idiolektów z New Britan, Connecticut — USA)*; K. Długosz, *O pragmatycznych aspektach języka mówionego na podstawie analizy tekstów powitań i pożegnań mieszkańców Szczecina*; M. Jurkowski, *Słownictwo obce w „Dworzaninie” Łukasza Górnickiego*; W. Kędzierski, *Wpływ gwary więziennej na język innych środowisk*; M. Żuchniewicz, *Z gwary szkolnej. Nazwy ocen*; IV. Zagadnienia interferencji językowej: J. Siatkowski, *Polsko-czeskie kontakty językowe na terenie Polski*; V. Różne: W. Decyk, *Z zagadnień tekstologicznych. Na marginesie wydania rękopisu Strykowskiego*; Й.О. Дзенделівський, *Листування Я.М. Розвадовського з В. Ягичем*; A. Iwanowska, *O metodzie leksykograficznej „Nowego dykcjonarza to jest mownika polsko-niemiecko-francuskiego” (1764) Michała Abrahama Troca*; G. Subačius, *Stanisław Ropelewski i jego „Słownik polsko-francuzki”*; H. Sędziak, *Czasowniki z komponentem 'mówić' w strukturze semantycznej (na materiale gwary łomżyńskiej)*; K.M. Podhorecka, *Kilka uwag o bałkańskich powieściach T.T. Jeża*.

Prace Językoznawcze 22. Studia historycznojęzykowe, pod red. A. Kowalskiej, *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego nr 1410*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1994, s. 156.

Artykuły zamieszczone w omawianym tomie grupują się wokół następujących zagadnień:

I. Metody badań diachronicznych: I. Bajerowa, *Komentarz do klasyfikacji wyjaśnień historycznojęzykowych W.R. Rzepki i T. Zgółki*; J. Tambor, *Komputer jako pomoc w badaniach diachronicznych*.

II. Słototwórstwo i słownictwo: K. Kleszczowa, *Leksykalne i frazeologiczne archaizmy w polskich derywatach*; A. Grybosiowa, *Polsko-niemieckie paralele słototwórcze i stylistyczne*; O. Wolińska, *Przekształcenia semantyczne i strukturalne w gnieździe słototwórczym z centrum k a z a ć*; J. Sobczykowa, *O staropolskich rzeczownikach z morfemem -w-*; A. Janowska, *Właściwości składniowe i semantyczne formacji typu d o c h o d z i ć, n a d c h o d z i ć, p r z y c h o d z i ć w staropolszczyźnie*; A. Niewiara, *Rozwój czasownikowych formacji języka polskiego zbudowanych według schematu d o + verbum + s i ę*; M. Pastuchowa, *O pewnej funkcji sufiksu -e k w staropolszczyźnie*.

III. Język i styl: D. Ostaszewska, *Z zagadnień ewolucji stylu naukowego: XVI-wieczne początki kształtowania się wyznaczników przebiegu procesu myślowego*; E. Sławkowa, *Środki retorycznej perswazji w „Satyrze” Jana Kochanowskiego*; A. Kowalska, *Język poetycki Piotra Kochanowskiego w świetle analizy rymu i rytmu „Jerozolimy wyzwolonej”*; M. Siuciak, *Stylizacja wypowiedzi żydowskich w sztukach najpopularniejszych śląskich dramatopisarzy z drugiej połowy XIX wieku*.

IV. Polszczyzna śląska: U. Burzywoda, *Specyfika leksyki terytorialnej odmiany języka ogólnego na przykładzie górnośląskiej polszczyzny XIX wieku*; E. Rudnicka-Fira, *Pogranicze dialektalne śląsko-małopolskie i jego historyczne uwarunkowania*.

Praktyczny słownik biblijny. Opracowanie zbiorowe katolickich i protestanckich teologów pod redakcją Antona Grabner-Haidera, przekład i opr. T. Mieszkowski i P. Pachciarek, Instytut Wydawniczy PAX, Wydawnictwo Księży Pallotynów, Warszawa 1994, s. 756 + Klucz do St, Klucz do NT + Tablice chronologiczne + Mapy.

W *Słowie od wydawcy polskiego* książek prof. Jan Łach pisze, że *Praktyczny słownik biblijny* „podaje podstawowe wiadomości o postaciach i wydarzeniach biblijnych, zawiera niezbędne przy lekturze Biblii objaśnienia danych geograficznych i etnograficznych i zarazem przekazuje istotne treści biblijnego orędzia. Autorzy *Słownika* wiele uwagi poświęcili zagadnieniom hermeneutyki biblijnej, a więc funkcjom i podstawowym strukturom języka biblijnego, których znajomość jest niezbędna do właściwego rozumienia

słowa Bożego. W *Słowniku* ponadto można znaleźć hasła, które z pozoru nie mają nic wspólnego z Biblią, np. *emancypacja*, *rewolucja*, *strajk*, *team*; nie ulega jednak wątpliwości, że i zjawiska współczesnego życia wymagają zrozumienia w świetle tekstów biblijnych, jeśli Biblia ma być Księgą przemawiającą do dzisiejszego człowieka”.

Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny, pod red. H. Zgótkowej, t. 1. A — *Amyloza*, s. 315, t. 2. *An-Aszelski*, s. 342, t. 3. *At-B-durowy*, s. 347, Wydawnictwo „Kurpisz”, Poznań 1994.

W zamierzeniu autorów słownik ten „ma podawać zasób leksykalny, który jest charakterystyczny dla Polaków końca XX w. [...], zawiera repertuar słów, z jakimi współczesny Polak może mieć do czynienia (także słów i wyrażen obcych). [...] W tym sensie nie jest to więc po prostu słownik języka polskiego, ale słownik współczesnej polszczyzny z włączeniem tego, co w pewnym sensie jest „niepolskie”, lecz przez Polaków używane”. Materiał językowy składający się na jego hasła zaczerpnięty został ze słowników języka polskiego i opracowań leksykograficznych wydanych w latach 1954-1993. *Praktyczny słownik...* liczyć ma około trzydziestu tomów.

Propozycje rozkładów materiału nauczania z języka polskiego. Klasy IV-VIII, pod red. H. Tetelewskiej-Molendys, Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP. Sp. z o.o., Kielce 1994, s. 148.

Publikacja dotyczy metodyki nauczania języka polskiego. Adresowana jest do polonistów uczących w szkołach podstawowych. Zawiera autorskie propozycje rozkładów materiału z języka polskiego (obejmujące tematy lekcji, formy ćwiczeń w mówieniu i pisaniu oraz w niektórych wypadkach — osiągnięcia konieczne uczniów).

Przemiany współczesnej polszczyzny. Materiały konferencji naukowej Opole 20-22.09.1993 r., pod red. S. Gajdy i Z. Adamiszyna, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Opolu, Instytut Filologii Polskiej, Opole 1994, s. 287.

Tom zawiera 38 referatów wygłoszonych na konferencji w Opolu w r. 1993. Ukazują one różnorodne zmiany, które dokonały się w języku polskim po II wojnie, ich zasięgi, czas dokonywania się i natężenie. Są to zmiany dotyczące różnych zjawisk z zakresu gramatyki, słownictwa i onomastyki.

Maria PRZETACZNIK-GIEROWSKA, *Od słowa do dyskursu. Studia nad mową dziecka*, *Język — Poznanie — Komunikacja*, t. 4, Wydawnictwo Energeia, Warszawa 1994, s. 271.

Jest to zbiór studiów dotyczących rozwoju mowy dziecka w różnych okresach jego życia. Większość odnosi się jednak do okresu wczesnego i średniego dzieciństwa (od półtora roku do siedmiu lat). Pierwsze dwa opracowania są poświęcone problemom leksykalnym i semantycznym w mowie dziecka, następne dwa — rozwojowi składni, pozostałe zaś — funkcjonalnym aspektom języka dzieci i posługiwaniu się językiem przez dzieci w niektórych sytuacjach społecznych.

Kazimierz PRZYBOŚ, *Urzednicy województwa podolskiego XV-XVIII wieku. Spisy*, Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1994, s. 211.

Spisy urzędników powiatów czerwonogrodzkiego, kamienieckiego i latyczowskiego przeznaczone są przede wszystkim dla historyków. Mogą także zainteresować historyków języka zajmujących się zagadnieniami z zakresu onomastyki.

Bożena REJAKOWA, *Mechanizmy językowe w przekładzie związków frazeologicznych (na materiale języka polskiego i słowackiego)*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1994, s. 115.

Utrwalone i powszechnie znane użytkownikom języka połączenia wyrazowe stwarzają wiele problemów translatorskich. Ich podstawowym źródłem jest obrazowe i symboliczne ujmowanie świata.

Ogólnych informacji o zawartości pracy dostarczają tytuły rozdziałów: 1. *Inwencja a schemat (czynniki indywidualne i systemowe w przekładzie związków frazeologicznych)*; 2. *Związki frazeologiczne jako forma przekładu związku frazeologicznego (wartości referencjalne i stylistyczne)*; 3. *Pojedynczy wyraz jako forma przekładu związku frazeologicznego (wartości referencjalne i stylistyczne)*; 4. *Swobodne połączenia wyrazowe jako forma przekładu związku frazeologicznego (wartości referencjalne i stylistyczne)*; 5. *Związek frazeologiczny w szczególnym kontekście*.

Teodozja RITTEL, *Metodologia lingwistyki edukacyjnej. Rozwój języka*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1994, s. 294.

Termin *lingwistyka edukacyjna* jest nowy. Autorka wyjaśnia: „Lingwistyka edukacyjna ma stworzyć teoretyczne podstawy dla działań praktycznych, zachodzących w postępowaniu dydaktycznym, zamierzonym i mimowolnym, związanym z rozwojem języka. Procesy nabywania i kształcenia języka w ujęciu lingwistyki edukacyjnej zostały przedstawione w *Podstawach lingwistyki edukacyjnej*, niniejsze opracowanie poświęcone jest natomiast problemom rozwoju języka. Obie prace — co trzeba już stwierdzić na wstępie — stanowią nierozłączną całość i należy je traktować jako dwie części wskazanego problemu. Problem ten, na tle wiedzy o systemie językowym i jego funkcjonowaniu, rysuje się jako perspektywa teoretyczna, z której język i jego kształcenie może być oglądane (nabywanie, kształcenie, rozwój) oraz perspektywa metodologiczna, w której wiedza o języku obejmująca poznawanie i używanie języka, styka się z teorią lingwistyczną (kompetencja i wykonanie, twór i proces, moc i ruch, stopniowość i ciągłość)”.

Rozwój języka ujmuje autorka w trzech aspektach: rozwoju modelu, rozwoju struktury języka oraz struktury kompetencji komunikacyjnej i kulturowej.

Rocznik Sławistyczny, t. XLIX, cz. I, PAN Komitet Językoznawstwa i Słowianoznawstwa, ZNiO, Wrocław-Warszawa-Kraków 1994, s. 112.

Tom zawiera następujące rozprawy: J. Reichan, *Z metod i problemów współczesnej światowej dialektologii i geografii lingwistycznej*; E.P. Hamp, *Etymologia II*; M. Wojtyła-Świerżowska, *O niektórych nazwach czasu w językach słowiańskich*; G. Habrajska, K.T. Witczak, *Słowiańskie kolektywa drzewne na -bje i ich indoeuropejska geneza*; H. Popowska-Taborska, *Słownictwo kaszubskie w osiemnastowiecznych porównawczych słownikach języków Europy i Azji*; R. Rusinow, *Bułgarska gramatika (1859) ot Todor T. Hrulew i normalizatorskite procesi naczałoto na 60-te godini na XIX vek*; A. Bluszcz, *Pochodzenie czeskiej składni Acl*; E. Szczepańska, *Uniwerbizmy w niektórych odmianach stylistycznych polszczyzny i czeszczyzny*. Poza tym w tomie znajduje się 9 recenzji prac sławistycznych polskich i obcych.

Rozprawy Komisji Językowej, t. XXXIX (1994), Łódzkie Towarzystwo Naukowe. Wydział I Językoznawstwa, Nauki o Literaturze i Filozofii, Łódź 1994, s. 173.

Kolejny tom *Rozpraw...* zawiera następujące artykuły: D. Bienkowska, *Szeregi wyrazowe w przekładzie Biblii Leopoldity (Z problemów kształtowania*

się synonimii staropolskiej); M. Cybulski, *Analiza statystyczna słownictwa piętnastowiecznej części Psalterza floriańskiego*; S. Gogolewski, *Udział czynników syntetycznych i analitycznych w słowiańskich systemach deklinacyjnych*; M. Kamińska, *Charakterystyka ilościowa słownictwa w I części Psalterza floriańskiego*; A. Obrębski, E. Umińska-Tytoń, *O języku diariusza Pawła Dunin-Wolskiego z lat 1519-1545*; B. Ostromecka-Frączak, *Transformacje translatorskie polskich przydawek na język słoweński (na podstawie przekładu „Kroniki wypadków miłosnych” Konwického)*; B. Ostromecka-Frączak, *Konotacja pragmatyczna słoweńskiego przekładu „Kroniki wypadków miłosnych” T. Konwického*; D. Rembiszewska, *Gwara wsi Szczebra koło Augustowa w świetle materiałów aktualnych i dawnych*; Z. Staszewska, *Przezwiska odimienne w gwarze okolic Radomska*; E. Woźniak, *Fleksja nazw własnych w Psalterzu krakowskim (na tle innych staropolskich przekładów Księgi psalmów)*; L. Zienkina, *Niektóre sposoby aktualizacji utworów okazjonalnych (na materiale twórczości W. Chlebnikowa)*; L. Zienkina, *Rzeczownikowe neologizmy poetyckie z formantem -i z m // -y z m w utworach S.I. Witkiewicza*.

Rozprawy Komisji Językowej WTN, t. XX, Nakładem Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Wrocław 1994, s. 125.

Oto artykuły XX tomu: E. Mrhačová, *Korelacja determinacji — niedeterminacji u czasowników współczesnego języka czeskiego i polskiego*; M.Ю. Котова, *К вопросу о функционально-стилистической классификации фразеологизмов*; H.M. Кабанова, M.Ю. Котова, *Устойчивые сравнения одного фразео-семантического поля в болгарском, польском, русском, сербохорватском, словацком, словенском и чешском языках*; M. Kaczmarczyk, *O języku „Baśni nad baśniami” Marii Konopnickiej*; R. Łobodzińska, *Nazwiska mężatek w zwyczaju językowym i w przepisach prawa*; K. Wróblewski, *Wpływy angielskojęzyczne w terminologii i słownictwie dotyczącym współczesnej muzyki rozrywkowej*; L. Sygulski, *Predykcyjność polszczyzny mówionej*; J. Obara, *Z badań nad żargonem uczniowskim wrocławskich szkół podstawowych i średnich*; A. Żylińska, *Metaforyczny obraz kampanii propagującej referendum z 1987 r. jako przykład funkcjonowania mechanizmów manipulacji językowej*.

Zygmunt SALONI, Teresa WRÓBLEWSKA, Krzysztof SZAFRAN, *Ortograficzny słownik ucznia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 400.

Jest to bardzo potrzebny i bardzo praktyczny słownik ortograficzny, przeznaczony dla uczniów różnego typu szkół. Ograniczono się tu do naj-

ważniejszych zasad i najpotrzebniejszych wyrazów, które mogą budzić wątpliwości. Słownik składa się z trzech części: zasad pisowni, słownika ortograficznego i zestawu wyrazów mających trudniejsze zakończenie, np. *-óje / -uje: tróje, truje; -rie [nie -rje!] ferie*.

Jan SEKLUCJAN, *Student. Rozprawa krótka a prosta o niktorych ceremonijách i ustawách kościelnych*, wydali W.R. Rzepka i W. Wydra, Polska Akademia Nauk. Biblioteka Kórnicka, Kórnik 1994, s. 73.

Historyków języka polskiego zainteresuje nowe, pełne wydanie *Rozprawy krótkiej...* autorstwa J. Seklucjana. Podstawą wydania jest druga — królewiecka — edycja *Studenta* (prawdopodobnie z 1549 r.) znajdująca się w bibliotece w Brnie. „Zrekonstruowany tekst *Studenta. Rozprawy krótkiej...* — czytamy we *Wstępie* — pojawia się znów nakładem Biblioteki Kórnickiej, po 95 latach od chwili jej pierwszej szcztatkowej reedycji dokonanej przez Zygmunta Celichowskiego”. Tekst zabytku publikowany jest w transkrypcji. Poprzedzony został wstępem napisanym przez M. Adamczyk oraz notą wydawniczą W. Wydry.

Elżbieta SEKOWSKA, *Język zbiorowości polonijnych w krajach anglojęzycznych. Zagadnienia leksykalno-słotwórcze*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994, s. 184.

Autorka tak prezentuje swoją pracę: „Monografia należy do nurtu badań nad kontaktami językowymi. Ze względu na podjęty temat dominuje w analizach podejście lingwistyczne, które starałam się wzbogacić uwzględniając czynniki socjalne, geograficzne, kulturowe. Rozważania nad językiem umieściłam na tle historii zbiorowości polonijnych i ich przemian w procesie asymilacji”.

Zasadnicza część pracy składa się z ośmiu rozdziałów. W pierwszym omawia autorka historię zbiorowości polonijnych w Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, w Kanadzie i w Australii; w drugim — ustala miejsce języka w kulturze Polonii, a w trzecim — podejmuje lingwistyczną analizę języka tej zbiorowości. Rozdział czwarty ukazuje rozwój słownictwa, piąty zaś jest poświęcony analizie typów interferencji w dialektach polonijnych. Temat rozdziału szóstego stanowi analiza słotwórcza formacji polonijnych, a siódmego — powstawanie innowacji leksykalnych. Rozdział ostatni ukazuje sposoby identyfikowania się Polaków przez odniesienie do języka i tradycji.

Zygmunt SIBIGA, *Kształcenie polonistyczne dzieci i młodzieży w szkołach polonijnych Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, Rzeszów 1994, s. 162.

„Praca — czytamy w nocy redakcyjnej — jest próbą monograficznego ujęcia dziejów oświaty polonijnej w Stanach Zjednoczonych. Pierwsza część rozprawy przedstawia genezę, rozwój oraz przemiany kształcenia szkół parafialnych, w wyniku których szkoły te utraciły swój etniczny charakter i przyczyniły się do powstania polskich placówek doksztalających. Dla uzupełnienia zarysu historii dokonano przeglądu polonijnego szkolnictwa średniego i wyższego. Autor podejmuje próbę odpowiedzi na pytania: 1. Jakie koncepcje nauczania języka polskiego wpływają na usprawnienie organizacji procesu dydaktycznego w szkołach polonijnych; 2. W jakim stopniu doświadczenia językowe uczniów determinują organizację tego procesu; 3. Jakie treści kształcenia umożliwiają zachowanie lub rozbudzenie u uczniów uczuciowego związku z krajem pochodzenia; 4. Jakie są możliwości kształcenia sprawności językowej uczniów w czasie lekcji i pracy domowej”. Autor wiele miejsca poświęca omówieniu programów i metod nauczania polonistycznego. Do pracy dołączono dwa aneksy zawierające wykaz polskich szkół doksztalających oraz wykaz ich nauczycieli.

Urszula SIEMIANOWSKA, *Terminologia glottodydaktyczna języka polskiego i rosyjskiego. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1994, s. 121.

Jest to praca z zakresu terminoznawstwa oraz glottodydaktyki. Autorka analizuje 1926 jednostek terminologicznych (921 terminów polskich i 1005 terminów glottodydaktycznych języka rosyjskiego). Układ pracy jest następujący: „Pierwszy rozdział przedstawia stan badań nad terminologią w nauce polskiej i radzieckiej. Autorka koncentruje się wokół koncepcji teoretycznych dotyczących takich pojęć, jak: termin, terminologia, terminoznawstwo, system terminologiczny. [...] Rozdział drugi jest próbą opisu lingwistycznego terminów glottodydaktycznych języka polskiego i rosyjskiego. [...] Rozdział trzeci przynosi krytyczną analizę materiału hasłowego z terminami glottodydaktycznymi w polskich i rosyjskich słownikach ogólnych i specjalnych oraz w słownikach dwujęzycznych”. Czwarty rozdział zawiera projekt słownika terminów glottodydaktycznych. „Proponowany słownik łącząc elementy słownika terminologicznego o charakterze systemowym ze słownikiem receptywno-produktywnym, zdaniem autorki, może być pomocny w dydaktyce szkoły wyższej”.

Mirosław SKARŻYŃSKI, *Części mowy i ich kategorie w gramatykach polskich XIX i XX wieku (1817-1938)*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1994, s. 119.

Przedmiotem opisu autor czyni dziewiętnasto- i dwudziestowieczne podręczniki gramatyki języka polskiego. Punktem wyjścia jest rok śmierci O. Kopczyńskiego (1817), a zarazem rok wydania jego ostatniej, tzw. pozgonnej, gramatyki. Opis zamyka rok 1938, tj. data ukazania się ostatniej przedwojennej „kompletnej gramatyki polskiej”, jaką była *Gramatyka współczesnej polszczyzny kulturalnej w zarysie* Z. Klemensiewicza. Bezpośrednim przedmiotem badań są koncepcje gramatyków dotyczące podziału wyrazów na części mowy oraz opis ich funkcjonalnych właściwości, tj. kategorii gramatycznych. Praca składa się z pięciu zasadniczych rozdziałów. W pierwszym autor dokonuje przeglądu polskiego piśmiennictwa gramatycznego lat 1817-1938. Drugi rozdział dotyczy koncepcji klasyfikacyjnych i poglądów na części mowy w gramatykach w XIX i XX wieku. Rozdział trzeci poświęcony jest kategoriom imiennym (tj. sposobem definiowania i klasyfikacji przypadków oraz kategorii rodzaju). Czwarty rozdział dotyczy sposobów opisywania kategorii werbalnych. Piąty — zamyka *Kilka uwag o gramatykach powojennych*. Praca ta ukazująca „fragment dziejów polskiej nauki o języku” jest cenną pozycją z historii języka polskiego.

Aldona SKUDRZYKOWA, *Język (za)pisany. O kolokwialności dialogów współczesnej prozy polskiej*, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach nr 1453, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1994, s. 106.

Przedmiotem rozważań są dialogi, czyli język mówiony w pisanim przetworzeniu literackim we współczesnej prozie. W opisie zjawisk językowych posłużyła się autorka metodą socjolingwistyczną; fakty językowe bada w uwarunkowaniach społecznych.

Słowa służebne. Prace ofiarowane Profesor Monice Gruchmanowej na 70-lecie Jej Urodzin, pod red. H. Zgólkowej, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, seria *Filologia Polska* nr 56, Poznań 1994, s. 75.

Na tom składają się następujące rozprawy: M. Kamiński, *Magiczna interpretacja świata (na przykładzie subkultury siedemnastowiecznego Poznania)*; A. Piotrowicz, M. Witaszek-Samborska, *O sposobach definiowania regionalizmów wielkopolskich przez uczniów*; H. Zgólkowa, *Grypsera w szkole. Przenikanie słownictwa środowisk przestępczych do żargonu*

uczniowskiego; M. Święcicka, *Kilka uwag o poprawności dziecięcych tekstów mówionych*; B. Mikołajczakowa, S. Mikołajczak, *Struktura wewnętrzna nazwisk odimiennych*. Redaktorka tomu wyjaśnia w *Słowie wstępnym* znaczenie wyrazu *szluzebność* oraz okazjonalny charakter tej publikacji, podany w podtytule książki.

Słownik gwar polskich, oprac. przez Zakład Dialektologii Polskiej IJP PAN w Krakowie pod kierunkiem J. Reichana, t. V, z. 1 (13), (Czarny-Czupiradło), PAN — Instytut Języka Polskiego, Kraków 1994, s. V, 1-214.

Jest to pierwszy zeszyt V tomu zawierający hasła na literę Cz (Czarny-Czupiradło). Podstawę słownika stanowi bogaty materiał gwarowy z całego obszaru Polski. Słownik opracowany jest wzorowo, uwzględnia najnowsze osiągnięcia leksykografii polskiej.

Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce, oprac. przez Pracownię Słownika Łaciny Średniowiecznej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie pod kierunkiem K. Weyssenhoff-Brożkowej, PAN — Instytut Języka Polskiego, Kraków 1994, t. VII, z. 4 (55).

Kolejny zeszyt ukazującego się od 1953 roku słownika obejmuje słownictwo: *Persuasibilis — Plaga*.

Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych, wyd. Kazimierz Rymut, PAN — Instytut Języka Polskiego, Kraków 1994, t. VIII (R — Sr), s. 612, t. IX (St — T), s. 654, t. X (U — Ź), s. 619.

Są to ostatnie tomy bardzo potrzebnego (zwłaszcza dla badaczy onomastyki) słownika nazwisk polskich, opracowanego na podstawie peselu.

Słownik polszczyzny Jana Kochanowskiego, pod red. M. Kucali, t. I. A-B, PAN — Instytut Języka Polskiego, Kraków 1994, s. 587.

Jest to 1. tom (przewiduje się cztery) słownika polszczyzny Jana Kochanowskiego. Podstawę materiałową stanowi całość twórczości w języku polskim (dzieła pisane po łacinie, być może, staną się podstawą piątego tomu, słownika twórczości łacińskiej). Hasła w XVI-wiecznej postaci fonetycznej.

ale w pisowni współczesnej zawierają część opisową, ukazującą kontekstowe użycia wyrazów, ich łączliwość formalną i semantyczną, ich funkcjonowanie w tekstach. Drugą część stanowi pełna dokumentacja, hasła są ilustrowane wszystkimi (na ogół) przykładami użycia zaopatrzonymi w lokalizację. Słownik ten jest w Polsce trzecim (po *Słowniku języka Jana Chryzostoma Paska* i *Słowniku języka Adama Mickiewicza*) słownikiem języka pisarza.

Słownik polszczyzny XVI wieku, t. XXII. *Opowazyć się — ożżony*, PAN — Instytut Badań Literackich, ZNiO, Wrocław-Warszawa-Kraków 1994, s. 558.

Kolejny tom zawiera hasła na literę *O* (*opowazyć się — ożżony*). Materiał stanowią zabytki XVI wieku. Celem słownika jest ukazanie całokształtu zasobu leksykalnego epoki Renesansu. Uwydatnienie artystycznych i stylistycznych środków słownictwa jest tym, co określa istotę tego słownika, a zarazem odróżnia go od innych.

Agnieszka SPAGIŃSKA-PRUSZAK, *Język emocji. Studium leksykalno-semantyczne rzeczownika w języku polskim, rosyjskim i serbsko-chorwackim*, Gdańsk 1994, s. 192.

Przedmiotem badań autorki są grupy leksykalno-semantyczne rzeczowników oznaczających emocje, np. *szok*, *wzruszenie*, *gniew* w językach polskim, rosyjskim i serbsko-chorwackim. Chodzi o ustalenie swoistości pozornie ekwiwalentnego wycinka systemów leksykalno-semantycznych trzech języków pokrewnych. Oddzielnie przebadano nazwy emocji pierwotnych *strachu* i *gniewu*, uważanych za główne, wrodzone, „dane przez naturę” emocje ludzkie. Istnieją one w psychice ludzi niezależnie od ich narodowości i języka. Autorkę interesowały zgodności i niezgodności w porównywanych systemach leksykalno-semantycznych, mające znaczenie w praktyce tłumaczeniowej.

Ewa SPAŁEK, Celina PIECHOWICZ-KUŁAKOWSKA, *Jak pomóc dziecku z wadą wymowy (Poradnik dla rodziców, nauczycieli i wychowawców)*, Wydawnictwo WOM, Kraków 1994, s. 61.

O zawartości tego poradnika informują dokładnie tytuły rozdziałów: *Jak zbudowany jest aparat mowy*; *Jak przebiega prawidłowy rozwój mowy*; *Czy moje dziecko ma wadę wymowy*; *Dlaczego moje dziecko źle mówi*; *Jak po-*

stępować, gdy dziecko się jąka?; Jak postępować, aby rozwój mowy przebiegał prawidłowo?; Wpływ zaburzeń mowy na trudności szkolne dziecka; Ćwiczenia usprawniające narządy artykulacyjne dziecka i rozwijające percepcję słuchową.

Studia Filologiczne, z. 39, *Filologia Rosyjska* (16), pod red. H. Bartwickiej, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1994, s. 93.

W prezentowanych tutaj *Zeszytach Naukowych* znalazły się publikacje z zakresu językoznawstwa i literaturoznawstwa. Językoznawcę zainteresują następujące artykuły: H. Bartwicka, *Rosyjskie przymiotniki potoczne w porównaniu z polskimi*; J. Mędelska, *Słownictwo zaniedbane przez leksykoграфów: rosyjskie deminutiva, hipocoristica, intensiva*; J. Mędelska, M. Trzebiatowska, *O korzyściach ze studiowania dwutekstów (na podstawie „Akwarium” W. Suworowa i jego polskiego przekładu)*; H. Bartwicka, *Zabieg trawestacji jako środek stylistyczny nagłówków prasowych (na przykładzie języka rosyjskiego)*.

Studia Gramatyczne, t. XI, pod red. I. Bobrowskiego i H. Wróbla, PAN — Instytut Języka Polskiego, Kraków 1994, s. 141.

Artykuły zamieszczone w tym tomie są owocem dwóch konferencji zorganizowanych w 1993 r. przez IJP PAN w Krakowie, a poświęconych zagadnieniom opisu gramatycznego języka polskiego. Na pierwszej z nich wygłoszono pięć referatów. Ich zmienione i przemyślane na nowo wersje stanowią pierwszy blok tematyczny *Studiów*. Zawartość tomu została zaprezentowana w przedmowie. „Henryk Wróbel poddaje krytycznej analizie syntaktyczną klasyfikację leksemów polskich, Teresa Rokicka zastanawia się nad możliwością nowej klasyfikacji czasowników, Alicja Orzechowska — rzeczowników, a Krystyna Kowalik — przymiotników. Blok ten kończy artykuł Wiesława Lubaszewskiego, w którym autor zastanawia się nad organizacją komputerowej kartoteki słownika fleksyjnego polszczyzny”. Trzy referaty prezentowane podczas drugiej konferencji stanowią drugi blok tematyczny omawianego tomu. „Artykuł Ireneusza Bobrowskiego zapoznaje Czytelnika z ogólnymi założeniami generatywnego opisu składniowego polszczyzny, Katarzyna Węgrzynek omawia założenia opisu składniowego przymiotnika, a Maria Węgiel zastanawia się nad ograniczeniami w łączliwości syntaktycznej przysłówków”.

Ponadto w XI tomie *Studiów* znalazły się artykuły, które nie były przedstawiane na konferencjach. „Tekst Leokadii Styrcz-Przebidy dotyczy lekse-

mów, które są w niektórych opisach gramatycznych homonimami. W artykule Violetty Jachimczak krytycznej analizie poddane zostały spójniki, Katarzyna Węgrzynek zastanawia się nad słownikowym opisem tzw. przymiotników ulegających substantywizacji, Maria Węgiel — nad słownikowymi hasłami czasowników występujących w tzw. zdaniach bezpodmiotowych, Renata Dulian analizuje peryfrastyczne konstrukcje czasownikowe w języku polskim. [...] Katarzyna Dobrogowska bada korelacje między długością wyrazu mierzona w sylabach a długością sylab składowych mierzona liczbą fonemów”.

Studia Historycznojęzykowe I, pod red. M. Kucały i Z. Krażyńskiej, Prace Instytutu Języka Polskiego 90, PAN — IJP, Kraków 1994, s. 241.

Pierwszy, inauguracyjny tom nowej serii wydawniczej zawiera następujące prace: W.R. Rzepka, B. Walczak, *Jak dopełnić znany nam zasób leksykalny staropolszczyzny?*; A. Cieślíkowa, *Tendencje słowotwórcze w języku mówionym w okresie średniowiecza*; D. Moszyńska, *O słownictwie staropolskim nieobecny w Słowniku polszczyzny XVI w.*; M. Białoskórska, *Staropolskie semantyczne dublety słowotwórcze rzeczowników i ich kontynuacje w polszczyźnie XVI oraz XX w.*; M. Borejszo, *O sposobach tworzenia nazw odzieży w okresie staropolskim i współczesnym*; M. Kucala, *Wieloznaczność wyrazów w staropolszczyźnie a w języku współczesnym*; K. Rymut, *Staropolskie formacje na -c z y k*; M. Malec, *Imiona chrześcijańskie o rodowodzie słowiańskim w Polsce*; Z. Zierhofferowa, K. Zierhoffer, *Zasób nazw zachodniosłowiańskich zaadaptowanych przez polszczyznę w średniowieczu*; T. Skulina, *O staropolskich regionalizmach w antroponomii kobiecej*; W.R. Rzepka, B. Walczak, „*Jakośm...nie wyplawił źrzebca szestroka...*” (*Archaiczna formacja słowotwórcza w poznańskich rotach sądowych*); T. Lisowski, M. Migdał, *Leksemy osobliwe w miejscach słownikowo różnych Psalterza floriańskiego i puławskiego*; E. Belcarzowa, *XV-wieczne próby przekładu fragmentu Izajasza (Iz 3,16-23)*; W. Boryś, *Lekcje wybranych wyrazów staropolskich i ich interpretacja etymologiczna*; M. Wojtyła-Świerżowska, *Niektóre leksykalne rara et curiosa w Rozmyślanii przemyskim*; A. Naumow, *Rozmyślanie przemyskie w kontekście apokryfów cerkiewnosłowiańskich*; M. Adamczyk, *Historia Trzech Króli w kręgu narracyjnej literatury apokryficznej*; L. Moszyński, *O staropolskim i staroczeskim przekładzie pierwszych zdań Księgi Rodzaju z oryginału hebrajskiego (Biblia Budnego i Kralicka)*; D. Iwanowa, *Paralele leksykalne w starosłowiańskich i nowobułgarskich tłumaczeniach ewangelicznych*; K. Pisarkowa, *Staropolskie świadectwo wykształcenia się hipotaksy: ABY*; Z. Krażyńska, *Ciągi paradygmatyczne staropolskich relacji z przyimkami*; Z. Gałęcki, *Stopniowanie przymiotników typu c z y s t s z y / c z y ś c i e j s z y, m ę d r s z y / m ę d r z e j s z y w historii polszczyzny na tle zachodniosłowiańskim*;

M. Cybulski, *O staropolskich i średniopolskich zwyczajowych określeniach nadawcy wypowiedzi*; T. Lewaszkiewicz, *O potrzebie nowego spojrzenia na gezezę polskiego języka literackiego (z uwzględnieniem tła ogólnoeuropejskiego)*; H. Wiśniewska, *Zapomniana polska gramatyka języka włoskiego A. Styli (1675)*; M. Skarżyński, *Koncepcja czasownika w Gramatyce języka polskiego Maksymiliana Jakubowicza z 1823 r.*

Studia Kognitywne, t. 1, pod red. J.-P. Descles'a, Z. Guentchevej, S. Karolaka, V. Koseskiej-Toszewej, Polska Akademia Nauk — Instytut Sławistyki, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 1994, s. 292.

Prezentowany tom studiów rozpoczyna serię wydawniczą poświęconą zagadnieniom językoznawstwa kognitywnego. „Pierwszy tom *Studiów Kognitywnych* zawiera rozprawy członków roboczej grupy międzynarodowej i jej ekspertów skupione wokół semantycznych kategorii aspektu i czasu. Wydawnictwo to pomyślane jest jako międzynarodowa seria wydawnicza”. „Ich międzynarodowy charakter oddaje język — publikowane rozprawy redagowane są w języku francuskim”.

Studia Polonistyczne XX (1992), Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydawnictwo Naukowe, Poznań 1994, s. 206.

Kolejny tom *Studiów Polonistycznych* poświęcony jest pamięci Profesora Dra Tadeusza Skuliny, zmarłego w roku 1992. Zawiera 13 artykułów pracowników środowiska poznańskiego. Są to: M. Borejszo, *W kręgu tradycji bożonarodzeniowych*; K. Czarnecka, *Konstrukcje porównawcze w uczniowskiej odmianie współczesnej polszczyzny*; B. Hojdis, *O artyzmie i funkcjonalności sześciu polskich pieśni Władysława z Gielniowa*; A. Jazdon, *Nieznane dziewiętnastowieczne druki wielkopolskie w inwentarzu Deutsche Staatsbibliothek w Berlinie*; E. Krawiecka, *Patrystyczny pierwowzór „Przykładu religii” Franciszka Karpińskiego*; T. Lisowski, J. Migdał, *Układ nadawczo-odbiorczy w najstarszych polskich listach miłosnych*; A. Pihan-Kijasowa, *Rusycyzmy leksykalne w pamiętniku Tomasza Zana „Z wygnania. Dziennik z lat 1824-1832”*; G. Raubo, *„Rejestra srogie grzechów”. Stanisław Herakliusz Lubomirski o tajemnicach ludzkich nieprawości*; L. Słowiński, *Z problematyki edykacyjnej na łamach poznańskiego „Dziennika Domowego” (1840-1847)*; L. Teusz, *O dramaturgii Karola Wojtyły*; W. Wydra, *W sprawie autorstwa pieśni „Kto chce Pannie Maryi służyć”*; W. Wydra, *Dwie nie znane staropolskie pieśni religijne*; Z. Zagórski, *Z problematyki kultury języka i poprawności językowej*.

Poprzedzający całość wstęp W.R. Rzepki i B. Walczaka ukazuje życie i działalność naukową T. Skuliny.

Studia romanica in honorem Stanisłai Gniadek, pod red. H. Misterkiego i J. Sypnickiego, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wydział Filologiczno-Filozoficzny, Prace Komisji Językoznawczej, t. XXII, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 1994, s. 69.

Tom jest poświęcony pamięci Prof. dra Stanisława Gniadka, wybitnego romanisty uniwersytetu w Poznaniu. Zawiera następujące prace: A. Abłamowicz, *Luis Aragon i nadrealizm*; S. Jakóbczyk, *Gramatyka Sicarda czyli Gramatyka ze śmietnika*; W. Mańczak, *O klasyfikacji języków romańskich*; J. Sypnicki, *O roli elementów kulturowych w leksyce*; B. Walczak, *Nowe prace o polskich słownikach osiemnastowiecznych*; B. Wydro, *Czy czasownik faire jest jednostką języka?* Całość poprzedza artykuł wstępny H. Misterkiego, *Życie i twórczość Profesora Stanisława Gniadka (14.02.1909 — 8.10.1991)*.

Studia z historii języka polskiego, praca zbiorowa pod red. W. Kupiszewskiego, Uniwersytet Warszawski — Instytut Języka Polskiego, Warszawa 1994, s. 186.

Są to artykuły pracowników Zakładu Historii Języka Polskiego i Dialektologii UW: S. Dubisz, *Rozwój polskiego systemu fonologicznego*; W. Decyk, *Adaptacja morfologiczna wschodniosłowiańskich nazw geograficznych w polszczyźnie XVI i XVII wieku*; W. Decyk, *Nazwy mieszkańców w kronikach XVI i XVII wieku*; J. Chłudzińska-Świątecka, *Formy grzecznościowe i tytuły w Diariuszu Marcina Matuszewicza*; R. Sinielnikoff, *Kształtowanie się polskiej terminologii prawnej w XVI wieku*; B. Taras, *Słownictwo dotyczące intymności człowieka w Księdze Powtórzonego Prawa Biblii królowej Zofii*; I. Winiarska, *Słownictwo specjalne pierwszego polskiego przekładu Etyki nikomachejskiej Sebastiana Petrycego z Pilzna*; H. Karaś i N. Kolis, *Polszczyzna dziewiętnastowiecznej gramatyki języka żmudzkiego Józefa Czudły*; E. Wójcikowska, *Produktywne typy słowotwórcze przymiotników polskich. Cz. I. Przymiotniki proste*. Całość poprzedzona wstępem W. Kupiszewskiego informującym o pracach Zakładu.

Stylistyka III, Opole 1994, s. 269.

Jest to trzeci tom międzynarodowego rocznika poświęconego stylistyce. Tom I z roku 1992 ukazał się pod hasłem *Stylistyka dziś*, tom II z 1993 roku — pod tytułem *Przemiany stylowe*. Prezentowany tu tom III — *Stylistyka porównawcza* — obejmuje 14 rozpraw oraz stałe działy.

Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny, t. 1, pod red. M. Białoskórskiej i S. Kani, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1994, s. 216.

Na omawiany tom składają się materiały II Kolokwium Językoznawczego, które odbyło się we wrześniu 1992 r. w Szczecinie. Dotyczą one zagadnień morfologicznych, leksykalnych, frazeologicznych, onomastycznych oraz socjolingwistycznych. Oto tytuły artykułów: K. Handke, *Relacja: diachronia-synchronia a praktyka badawcza*; M. Borejszo, *Modele słowotwórcze wykorzystywane do tworzenia polskich nazw odzieży*; B. Frankowska-Kozak, *Zmiany w zasobie nazw zawodowych we współczesnej polszczyźnie*. Komunikat; E. Pajewska, *Cechy morfologiczne języka Hugona Kołłątaja*; G. Sawicka, *Nominat jako jednostka leksykalna*; J. Sierociuk, *Z problematyki opisu słowotwórstwa gwarowego*; M. Fiternicka-Gorzko, *Funkcja perswazyjna języka w codziennej prasie szczecińskiej (na przykładzie „Kuriera Szczecińskiego”)*; J. Ignatowicz-Skowrońska, *Środki językowostylistyczne w opowiadaniu Marka Nowakowskiego „Księżę Nocy”*; S. Wójcik, *Makaronizmy i ich funkcje w „Macaronica Marfordi Mądziković poetae approbati”*; S. Bąba, A. Piotrowicz, *Poznańska frazeologia regionalna*; S. Kania, *Lingwistyczna analiza wybranych struktur frazeologicznych (Na materiale gwar studenckich: polskiej i słowackiej)*; A. Krygier, *Upozorowane frazeologizmy i upozorowane defrazeologizacje w twórczości poetyckiej Stanisława Barańczaka — mechanizm konstrukcji*; J. Liberek, *Sposoby aktualizacji stałych związków wyrazowych we fraszkach Jana Sztaudyngera*; B. Walczak, B. Witkowska, *Przysłowia w Słowniku wileńskim*; A. Belchnerowska, *Nazewnictwo miejskie Szczecina*. Komunikat; A. Pihan-Kijasowa, *Adaptacja formalna łacińskich nazw osobowych rodzaju męskiego w polszczyźnie XVII wieku. Wybrane zagadnienia*; I. Sarnowska-Giefing, *Onomastyka w metatekstowych fragmentach siedemnastowiecznej satyry mieszczarskiej*; K. Długosz, *Wpływ języka francuskiego na powstawanie uczniowskich ksenonimów przewiskowych*; E. Kołodziejek, *Socjolingwistyczne aspekty komunikacji językowej grupy zawodowej ludzi morza*.

Bogdan SZCZEPANKOWSKI i Marek RONA, *Szkolny słownik języka migowego*, Oficyna Wydawnicza Vinea, Bydgoszcz 1994, s. 168.

Pierwszy tom *Słownika* przeznaczony jest dla dzieci niesłyszących z klas początkowych (0-III), a także ich rodziców, nauczycieli i wychowawców. Zawiera 291 haseł obejmujących słownictwo, które dziecko powinno opanować przed podjęciem nauki w szkole podstawowej. Hasła zostały ułożone w 13 grupach tematycznych tak, aby „możliwe było budowanie w oparciu o nie prostych, a następnie bardziej rozwiniętych zdań”. Słownik planowany jest jako wydawnictwo wielotomowe.

Tadeusz SZCZERBOWSKI, *O grach językowych w tekstach polskiego i rosyjskiego kabaretu lat osiemdziesiątych*, PAN — Instytut Języka Polskiego, Kraków 1994, s. 168.

Autor podejmuje próbę językoznawczej analizy tekstów kabaretowych. Przedmiotem swych wszechstronnych i wieloaspektowych analiz czyni polski i rosyjski kabaret polityczny z lat 1980-1990. Praca jest interesująca od strony metodologicznej, jej podstawę badawczą stanowi lingwistyka tekstu. „Przedmiotem analiz są sposoby, według których przebiega tworzenie i odbiór tekstu w kabarecie”.

Krystyna SZCZEŚNIAK, *„Tekę Toruńską” Marcina Giersza. Analiza materiału nazewniczego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1994, s. 317.

Autorka w następujący sposób charakteryzuje tę publikację: „Praca jest próbą odczytania i uporządkowania dokumentów znajdujących się w *Tece Toruńskiej*, a w końcowej części — słownikiem nazw miejscowości wraz z skorowidzem alfabetycznym nazw osad używanych w terenie. Całość składa się zatem z dwu zasadniczych części oraz wstępu, w którym dodatkowo przedstawiam uporządkowany przeze mnie życiorys Marcina Giersza wraz z propozycją wyjaśnienia niektórych wątpliwości związanych zarówno z losami, jak i samą osobowością tej ciekawej postaci, żyjącej na przełomie I i II połowy XIX wieku”.

Adolf E. SZOŁTYSEK, *Metafizyka jedni*, Fundacja dla Wspierania Śląskiej Humanistyki, Katowice 1994, s. 188.

Książka ta pisana z punktu widzenia filozofii, zainteresować może językoznawców, którzy zajmują się filozofią języka. Dobrą prezentację publikacji stanowi jej końcowy fragment: „Znamienny jest fakt, że badacz dowolnej dziedziny, na gruncie uprawianej przez siebie dyscypliny, drażąc swój problem, dochodzi do kresu, w którym intuicyjnie wyczuwa pewne tajemnicze aspekty, niepodatne na naukową obróbkę, wymykające się zarówno formalizacji, jak i doświadczeniu, a które są jedynie poszczególnym przypadkiem stałych metafizycznych. Treść monografii z jednej strony jest osadzona w tym, co dałoby się nazwać „mistycznym absolutyzmem”, zaś z drugiej strony — we współczesnym przyrodoznawstwie, podstawach matematyki, logiki i lingwistyki [...]. W książce podjęto próbę dotarcia do owych „stałych metafizycznych”, czyli stałych transcendentálnych niezmienników, determinujących JEDNIE: myśli, języka oraz bytu”.

Aleksander SZULC, *Słownik dydaktyki języków obcych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 233.

Słownik przeznaczony jest dla nauczycieli języków obcych w szkołach średnich, kolegiach, szkołach wyższych, także dla studentów różnych filologii. Zawiera podstawowe pojęcia i terminy pojawiające się w pracach teoretycznych z zakresu dydaktyki języków obcych. Cennym elementem informacji jest bibliografia podana przy większości haseł, która ułatwia wstępną orientację w literaturze przedmiotu. Słownik zawiera także indeksy terminów w czterech językach: angielskim, francuskim, niemieckim i rosyjskim.

Zygmunt SZULTKA, *Piśmiennictwo polskie i kaszubskie Pomorza Zachodniego od XVI do XIX wieku*, Wydział Historii i Nauk Społecznych. Prace Komisji Historycznej, tom XLVI, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 1994, s. 143.

Badania nad kaszubszczyzną cieszą się coraz większym zainteresowaniem wśród dialektologów i historyków języka. Mimo to wiele zabytków pomorskiego piśmiennictwa wciąż czeka na opracowanie i wydanie. Prezentowana monografia stara się wypełnić tę lukę. Książka — pisana przez historyka „posługującego się metodami badawczymi tej dyscypliny, którą uprawia” — jest próbą charakterystyki całego piśmiennictwa polskiego i kaszubskiego, druków i rękopisów, powstałych na Pomorzu Zachodnim. Obejmuje zabytki świeckie i znacznie od nich liczniejsze — religijne (ewan-

gelickie). Poszukiwania źródłowe były prowadzone w bibliotekach i archiwach polskich i zagranicznych. Autor kładzie nacisk nie tylko na opis i charakterystykę zabytków piśmiennictwa, lecz także na ukazanie społecznych, ekonomicznych, politycznych, etnicznych i religijnych uwarunkowań rozwoju polskiego piśmiennictwa na Pomorzu Zachodnim. W zamierzeniu autora praca ta powinna stanowić wstęp do właściwych badań językoznawczych nad polskim i kaszubskim piśmiennictwem Pomorza Zachodniego.

Zofia TARAJŁO-LIPOWSKA, *Mówię po polsku*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1994, s. 276.

Jest to podręcznik do nauki języka polskiego opracowany specjalnie dla Czechów. „W 30 jednostkach leksykalnych autorka umiejętnie, z odpowiednim stopniowaniem skali trudności prezentuje materiał leksykalny i gramatyczny, zapewniający opanowanie potocznego języka polskiego [...] Z pośród problemów gramatycznych wyeksponowane zostały te, które sprawiają największe trudności odbiorcy czeskiemu” — czytamy w nocie redakcyjnej.

Ewa TELEŻYŃSKA, *Nazwy barw w twórczości Cypriana Norwida*, *Seria słownikowych zeszytów tematycznych*, z. 2, pod red. J. Puzyriny, Wydział Polonistyki i Pracownia Języka Cypriana Norwida UW, Warszawa 1994, s. 203.

Praca składa się z dwu części. Pierwszą (s. I-XXII) stanowi *Wstęp*, w którym autorka omawia utwory Norwida zawierające szczególnie dużo słownictwa z zakresu barw. Bogactwo nazw kolorów w tych tekstach jest świadectwem wrażliwości poety na barwy. Jednakże posługuje się on kolorem nie tylko do opisu, do ukazania pejzażu, lecz także odwołuje się do symboliki barw i sam nadaje im nowy sens. We *Wstępie* znajdujemy również ogólne informacje o zasadach wyodrębniania pól znaczeniowych poszczególnych kolorów oraz o zasadach opracowania słownika. Część drugą pracy stanowi słownik obejmujący pola znaczeniowe: biały, brązowy, czarny, czerwony, fioletowy, niebieski, srebrny, szary, zielony, złoty, żółty.

Mikołaj TIMOSZUK, *Ономатопеические глаголы в русском языке*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994, s. 150.

Celem pracy jest analiza słowotwórcza rosyjskich czasowników onomatopiecznych. Książkę otwiera rozdział ogólnie charakteryzujący wykrzykniki

pod względem funkcjonalnym, fonetycznym i słowotwórczym. Rozdział drugi przedstawia dotychczasowe próby typologii wyrazów dźwiękonaśladowczych w języku rosyjskim. Trzecia, zasadnicza część pracy to oryginalna, autorska systematyka słowotwórcza rosyjskich czasowników onomatopeicznych. Książka napisana jest w języku rosyjskim.

Stanislaus URBAŃCZYK, *Doctor Honoris Causa Universitatis Studiorum Mickiewiczianae Posnaniensis*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, seria *Doktorzy Honoris Causa* nr 20, Poznań 1994, s. 32.

Są to teksty przemówień wygłoszonych podczas uroczystości nadania w dniu 26 maja 1993 r. tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza Profesorowi Stanisławowi Urbańczykowi. Publikacja zawiera m.in. tekst wystąpienia Dziekana Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej — W.R. Rzepki, przemówienie Promotora — K. Zierhofferera oraz przemówienie Doktora Honoris Causa — profesora dra Stanisława Urbańczyka.

Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy, t. 8. *Urzednicy podlascy XIV-XVIII wieku*, opr. E. Dubas-Urwanowicz, W. Jarmolik, M. Kulecki, J. Urwanowicz, s. 199, t. 9. *Urzednicy inflanccy XVI-XVIII wieku*, oprac. K. Mikulski, A. Rachuba, s. 292, t. 10. *Urzednicy centrali i dygnitarze Wielkiego Ksiestwa Litewskiego XIV-XVIII wieku*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, s. 255, Biblioteka Kórnicka PAN, Kórnik 1994.

Trzy kolejne tomy zawierające wykazy urzędników i dygnitarzy dawnej Rzeczypospolitej zainteresują nie tylko historyków, lecz także językoznawców zajmujących się onomastyką.

Uwarunkowania i przyczyny zmian językowych, pod red. E. Wrocławskiej, Polska Akademia Nauk — Instytut Sławistyki, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 1994, s. 212.

Tom — poświęcony pamięci profesora Zdzisława Stiebera — jest owocem konferencji zorganizowanej w Warszawie w październiku 1992 roku przez uczniów Profesora oraz językoznawców, dla których spuścizna naukowa Zdzisława Stiebera stanowi inspirację własnych badań. Publikacja za-

wiera 24 artykuły dotyczące różnorodnych czynników, przyczyn, uwarunkowań i mechanizmów zmian językowych. „Rozważania sięgają od czasów przedhistorycznych po współczesne, dotyczą zagadnień z zakresu fonologii, morfologii, składni i semantyki, leksyki i etymologii, socjolingwistyki, relacji język a kultura”.

Krystyna WASZAKOWA, *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne obce*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994, s. 264.

Jest to trzecia część trylogii polskiego słowotwórstwa synchronicznego w zakresie rzeczowników. Część pierwszą stanowi *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego* R. Grzegorzczakowej i J. Puzyrny, drugą — *Rzeczowniki z formantami paradygmatycznymi* K. Waszakowej.

Prezentowana tu praca składa się z dwu zasadniczych części. Część pierwsza jest poświęcona zagadnieniom ogólnym. Autorka podejmuje w niej m.in. problemy definiowania formantów obcych, formułuje założenia teoretyczne i metodologiczne swoich badań, ustala synchroniczne wyznaczniki odrębności derywatów z sufiksami obcymi. Część drugą pracy stanowi monograficzny opis formantów obcych występujących w dzisiejszej polszczyźnie.

Diana WIECZOREK, *Ukraiński pierfiect na -no, -to na fonie polskiego pierfiecta*, *Slavica Wratislaviensia* LXXXIII, Wydawnictwa Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1994, s. 115.

Przedmiotem analizy są określone w tytule konstrukcje na -no, -to w języku ukraińskim, rozpatrywane na tle polszczyzny. Autorka ukazuje zakresy funkcjonowania tego typu konstrukcji (miejsce w systemie gramatycznym, ograniczenia systemowe i normatywne, sposoby tworzenia), następnie przeprowadza ich charakterystykę semantyczno-strukturalną. Tekst w języku rosyjskim.

Andrzej WISZNIEWSKI, *Jak przekonująco mówić i przemawiać*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Wrocław 1994, s. 219.

Autor tej książki jest inżynierem elektrykiem, rektorem Politechniki Wrocławskiej, zajmującym się m.in. technikami komunikowania w mowie

i w piśmie. Należy do amerykańskiej organizacji Speech Communication Association.

Książka ma formę poradnika, zawiera rady, jak przemawiać, jak prowadzić rozmowy służbowe, jak wygłaszać toasty itp.

Halina WISNIEWSKA, *Kulturalna polszczyzna XVII wieku. Na przykładzie Zamościa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1994, s. 165.

Praca ma charakter socjolingwistyczny. Na ogólnym tle sytuacji języka polskiego w XVII wieku autorka charakteryzuje Zamość jako miejsce komunikacji językowej. Uwzględnia przy tym cztery rodzaje sprawności: a) sprawność społeczną piszących, tzn. bada, z jakich kręgów społecznych pochodzili autorzy tekstów, b) sprawność sytuacyjną: przedstawia opis sytuacji, w których powstawały teksty (na zamku, w akademii, w kościele i w urzędach miejskich); c) sprawność pragmatyczną: ustala sposoby doboru i realizacji rodzajów i gatunków piśmienniczych oraz d) sprawność systemową: podaje opis charakterystycznych zjawisk językowych, które w XVII w. uległy wyraźnym przekształceniom lub zanikowi. Analiza i interpretacja materiału piśmienniczego Zamościa pozwoliła autorce odtworzyć kulturalną polszczyznę XVII w. funkcjonującą wśród ówczesnych jej użytkowników.

W kręgu kultury białoruskiej, pod red. W. Piłata, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Olsztynie, Olsztyn 1994, s. 189.

Tom ten zawiera zbiór prac poświęconych kulturze i historii Białorusi. Dialektologów zainteresują następujące artykuły: J. Głuszkowska, *Wpływy białoruskie w języku pieśni ludowych z Podlasia*; N. Barszczewska, *Białoruski system gwarowy pięciu wsi na Białostocczyźnie (na materiale leksykalnym związanym z narodzinami dziecka)*; M. Kondratiuk, *Toponimiczny formant -i c h a w gwarach polsko-białoruskiego pogranicza*.

Współczesna polszczyzna mówiona. W odmianie opracowanej (oficjalnej), pod red. Z. Kurzowej i W. Śliwińskiego, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 1994, s. 281.

Jest to zbiór referatów wygłoszonych na konferencji poświęconej oficjalnej odmianie języka mówionego (zwanej także odmianą opracowaną) w listo-

padzie 1992 r. w Krakowie, zorganizowanej przez Zakład Współczesnego Języka Polskiego oraz Zakład Historii Języka i Dialektologii Instytutu Języka Polskiego UJ. Publikowane referaty zebrane są w pięciu grupach tematycznych. O zawartości tomu informuje *Wstęp*: „W części I znajdują się opracowania poświęcone uściśleniu i zdefiniowaniu pojęć odmiana językowa oraz oficjalność-nieoficjalność (W. Pisarek, B. Dunaj), ukazaniu związków między oficjalnością sytuacji wypowiedzi a jej opracowaniem, a więc związków z retoryką (W. Miodunka) oraz analizie pewnej opisowej konstrukcji składniowej znamiennej dla stylu oficjalnego (K. Hartenstein)”. Część II zawiera teksty zajmujące się zagadnieniami szczegółowymi, między innymi, funkcją ekspresywizmów i tzw. wyrazów brzydkich w przełamaniu oficjalności wypowiedzi, roli strony biernej w polszczyźnie oficjalnej. „W części III autorzy zajmują się środkami perswazyjnymi i wartościowaniem w oficjalnych tekstach propagandowych i przemówieniach sejmowych, formą i funkcją zwrotów adresowanych do zbiorowego odbiorcy w przemówieniach i kazaniach, realizowaniem się funkcji perswazyjnej i estetycznej w kazaniu, wpływem oficjalnej sytuacji wypowiedzi na jej stronę fonetyczną”.

Referaty zawarte w IV części poświęcone są charakterystyce języka telewizji. Ostatnia grupa tekstów dotyczy języka radia i reklamy.

Współczesne tendencje rozwoju języków słowiańskich, t. 1, pod red. M. Blicharskiego i H. Fontańskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1994, s. 103.

W pierwszym tomie *Studiów* zgromadzono 12 artykułów dotyczących slawistyki (4 artykuły w języku rosyjskim i 8 w języku polskim). O tematyce podjętej w tej publikacji informują tytuły poszczególnych rozpraw: Ю. Люкшин, *О стилистических сдвигах в русском языке*; В. Гаврюшенко, *Современный матримониальный текст*; В. Змарзер, *Актуальные процессы в русской лексике последнего десятилетия её развития (на материале прессы)*; I. Daszczyńska, *O internacjonalizacji wyrażen peryfrastycznych*; M. Cichońska, *Języki Słowian Południowych wobec rozpadu SFRJ (Czy Słowiańszczyźnie przybywa języków?)*; H. Fontański, *Najnowsze próby kodyfikacji języka Rusinów karpackich*; Ю. Панько, *К вопросу русинства в Словакии и о возрождении русинского литературного языка*; M. Blicharski, *Zachodniosłowiańskie elementy leksykalno-fonetyczne w języku Łemków (na materiale współczesnych łemkowskich tekstów pisanych)*; A. Dubielecka, *Charakter związku czasownika z elementem с я / s i ę w języku rosyjskim i polskim*; D. Muszyńska-Wolny, *Wyodrębnienie grupy semantycznej czasowników procesywnych w języku rosyjskim i polskim*; Z. Czapiga, *O wartości stylistycznej konstrukcji z określeniami predykatywnymi w języku polskim i rosyjskim*; M. Borek, *Predykaty stanu w języku rosyjskim i polskim (aspekt aksjologiczny)*.

Felicja WYSOCKA, *Polska terminologia lekarska do roku 1838*, t. II. *Anatomia. Jednowyrazowe nazwy motywowane*, Prace Instytutu Języka Polskiego 91, PAN — IJP, Kraków 1994, s. 254.

Jest to kolejny tom poświęcony analizie dawnej polskiej terminologii lekarskiej. Tom pierwszy obejmował anatomiczne nazwy prymarne niemotywowane, natomiast w tomie drugim znalazły się anatomiczne nazwy motywowane. Autorka analizuje tę terminologię w trzech podstawowych rozdziałach: *Neologizmy* (444 nazwy), *Neosemantyzmy* (656 nazw), *Latynizmy* (188 nazw).

Zeszyty Naukowe. Prace Językoznawcze 17-18, Uniwersytet Gdański, Filologia Polska, Gdańsk 1994, s. 272.

Tom poświęcony jest Profesorowi Doktorowi Bogusławowi Krei w 60. rocznicę urodzin. Zawiera 33 artykuły z zakresu historii języka, onomastyki, słowotwórstwa — dziedzin, które są przedmiotem zainteresowania Jubilat. Całość poprzedza wstęp omawiający życie i twórczość naukową Profesora, pióra E. Brezy, bibliografię prac naukowych za lata 1980-1989 oraz dwa utwory poetyckie zadedykowane Jubilatowi.

Zeszyty Naukowe. Prace Językoznawcze 19-20, Uniwersytet Gdański, Filologia Polska, Gdańsk 1994, s. 218.

Kolejny tom *Zeszytów...* poświęcony jest Profesorowi Doktorowi Edwardowi Brezie z okazji 60-lecia urodzin. Zawiera 32 artykuły (autorów polskich i zagranicznych) z zakresu onomastyki, historii języka i dialektologii. Tymi dziedzinami interesuje się Jubilat. Całość poprzedza wstęp napisany przez J. Tredera, ukazujący życie i twórczość naukową Profesora Brezy, oraz bibliografię Jego prac naukowych.

Znaczenie i prawda. Rozprawy semiotyczne, pod red. J. Pelca, Biblioteka Myśli Semiotycznej, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 513.

W publikacji znalazły się następujące rozprawy: J. Pelc, *Wstęp. Znaczenie i prawda: semioza — poznanie — interpretacja*; I. Dąbska, *W sprawie stosunku logiki do gramatyki*; R. Posner, *Syntaktyka — jej związek z morfologią i składnią, z semantyką i pragmatyką oraz z syntagmatyką i para-*

dygmatyką; L. Koj, *Pragmatyka*; A. Kłosowska, *Systemy symboliczne w ramach społecznych*; J. Kmita, *Język a sztuka*; H. Hormann, *Z zagadnień procesu rozumienia*; J. Bobryk, *Znaczenie „znaczenia” w świetle badań psychologii poznawczej i teorii sztucznej inteligencji*; Y. Wilks, *Kilka myśli o semantyce proceduralnej*; J. Kopania, *Stanowisko Descartes'a w kwestii języka uniwersalnego*; E. Stankiewicz, *Części mowy w filozofii gramatyki*; B. Stanosz, *O pewnej zagadkowej zasadzie nowoczesnego językoznawstwa*; W. Buszkowski, *O klasycznej gramatyce kategorialnej*; J. Pogonowski, *Lingwistyka a teoria modeli*; P. Materna i A. Svoboda, *Funkcjonalna perspektywa zdaniowa a logika intensjonalna*; M. Omyła, *Zasadyiefregowskiej semantyki zdań*; R. Wójcicki, *Semantyka sytuacyjna logikiiefregowskiej*; E. Agazzi, *O różnych rodzajach prawdy*; J.J. Jadacki, *Filozoficzne podstawy semantyki*; J. Hintikka, *Czy prawda jest niewystawialna?*; V. Van Orman Quine, *Znaczenie, prawda, oznaczanie*; F. Miró Quesada, *Prawda w naukach formalnych*; G.H. Von Wright, *O pojęciu prawdy*; A. Bogusławski, *Czy wiedza, że p, pociąga za sobą inny stan mentalny?*; R.M. Martin, *O logice wypowiedzi fikcjonalnych*; H.H. Lieb, *Zagadnienia oznaczania w narracjach pisanych*; A. Grzegorzcyk, *Zmienne języka naturalnego i klasyczne definicje pojęć semantycznych*; E.M. Barth, *Uniwersalna przesłanka (onto)logiczna. Rozważania z zakresu logiki empirycznej*; P.T. Geach, *Nauka o rozłożeniu terminów*.

Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej VI, pod red. M. Basaja i D. Rytel, PAN — Instytut Słowistyki, SOW Warszawa 1994, s. 224.

Jest to ostatni — jak zapowiadają redaktorzy — tom serii poświęconej frazeologii polskiej i słowiańskiej. Zawiera m.in. następujące artykuły: D. Buttler, *Przydatność pojęć i terminów słowotwórczych w badaniach frazeologicznych*; A.M. Lewicki, *O możliwości zastosowania pojęcia formantu we frazeologii*; A. Pajdzińska, *Derywacja frazeologiczna czy derywacja od-frazeologiczna*; E. Kozarzewska, *Czy derywacja semantyczna występuje we frazeologii?*; I. Daszyńska, *O pierwotnej derywacji frazeologicznej (na materiale rosyjskich i polskich frazeologizmów substancywnych)*; J. Furdik, *Princip motivácie vo frazeológii a v derivatológii*; F. Čermák, *On the Nature of Universality in Phraseology and Idiomatics*; B.И. Ермола, *К выделению семантических полей фразеологических единиц*; E. Gazdecka, *К вопросу о сопоставлении актуализированных фразеологических конструкций в современном польском и русском языках*; R. Eckert, *Zum Einsatz von Phraseologismen im schöngeistigen Text*. Pozostałe artykuły (w liczbie 9) dotyczą zagadnień szczegółowych frazeologii różnych języków słowiańskich.

Józef ŻURAWICKI, *O dyskusji*, Uniwersytet Opolski, Opole 1994, s. 63.

To monograficzne opracowanie dyskusji składa się z trzech części. W pierwszej autor przedstawia różne rozumienie wyrazu *dyskusja*, w części drugiej ukazuje dyskusję jako narzędzie oddziaływania wychowawczego, a w trzeciej omawia metodykę prowadzenia dyskusji.

Urszula ŻYDEK-BEDNARCZUK, *Struktura tekstu rozmowy potocznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1994, s. 172.

Autorka tak pisze o swej publikacji: „Celem pracy jest opis językowej struktury tekstu rozmowy potocznej. Tekst rozpatruje się jako zjawisko dynamiczne, procesualne, wskazujące reguły organizacji struktur formalnych i semantycznych. Przedmiotem analizy są ustne, spontaniczne rozmowy potoczne. W opisie struktury tekstu potocznego rozmowy w centrum uwagi znajduje się zawsze analiza językoznawcza”. Metodologia badania rozmowy, przyjęta przez autorkę, mieści się w szeroko pojętej lingwistyce tekstu. Materiał badawczy pochodzi z nagrań magnetofonowych i nagrań video. Bazą materiałową stały się także „podsluchane” rozmowy prowadzone w środowisku rodzin śląskich, łódzkich i krakowskich.

ALDONA SKUDRZYKOWA, *JĘZYK (ZA)PISANY. O KOLOKWIALNOŚCI DIALOGÓW WSPÓŁCZESNEJ PROZY POLSKIEJ*, WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU ŚLĄSKIEGO, KATOWICE 1994, S. 108.

Książka Aldony Skudrzykowej składa się z pięciu rozdziałów: 1) *Utwór literacki jako fakt socjologiczny*, 2) *Język mówiony w literaturze*, 3) *Wykorzystanie pisma dla tworzenia iluzji mówioności*, 4) *Język mówiony tworzywem nowej strategii pisarskiej. Strategia partnera*, 5) *Język (za)pisany*. Poprzedza je *Wstęp*, kończy *Podsumowanie i Bibliografia*. Przedmiotem badań Autorki stał się język mówiony postrzegany jako składnik tekstu literackiego, w tym wypadku współczesnej prozy polskiej lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, proponującej nową postać języka dialogów. Z konieczności nie jest to język mówiony, lecz z założenia nie jest to język pisany. We *Wstępie* Skudrzykowa omawia metody opisu zjawiska — opis socjolingwistyczny, elementy teorii aktów mowy i pragmatyki lingwistycznej, a konsekwencją takich założeń metodologicznych jest postrzeganie tekstu literackiego jako komunikatu, dialogu powieściowego jako aktu mowy, języka wypowiedzi jako odmiany mówionej w pisanej realizacji.

Rozprawa *Język (za)pisany* to próba udzielenia odpowiedzi na pytania, w jaki sposób odmiana mówiona języka istnieje w tekście pisany i w jaki sposób sytuacja mówienia wpływa na język pisany prozy współczesnej; czy przeniesienie komunikatu z języka mówionego do języka pisanego to tylko zmiana medium; jakie konsekwencje wiążą się z taką zmianą.

Autorka włącza się do dyskusji nad rolą kontekstu narracyjnego w powieściowych aktach mowy i proponuje przyjęcie terminu — *narracyjna obudowa pragmatyczna dialogu*. Postuluje traktowanie tego zjawiska jako składnika tworzywa ustnej komunikacji przeniesionej do obiegu pisanego ze względu na jego rozbudowane i wielorakie funkcje w polskiej prozie. Oznacza to wyjście poza zwyczajowo graficznie wydzielane repliki mówiących bohaterów do obudowy narracji bezpośrednich wypowiedzi.

Język mówiony w literaturze to namiastka rzeczywistości pozaliterackiej i pozajęzykowej równocześnie, powinniśmy go więc postrzegać odwołując się do kategorii mimetyzmu formalnego (M. Głowiński) oraz intertekstualności (H. Markiewicz). Zapis dialogu nie jest więc tylko prostą zamianą tworzywa. Autorka podkreśla zmianę typu komunikacji: zastąpienie bezpośredniości nadawcy i odbiorcy przekazem pośrednim i nieokreślonością odbiorcy potencjalnego. Skudrzykowa zwraca uwagę na fakt, iż odbiór zapisu języka mówionego, skomplikowany i wielostopniowy, zależy między innymi od wspólnoty kulturowej pisarza, narratora i czytelnika oraz od ich kulturowej i językowej kompetencji (np. znajomość szablonu językowego, stereotypów kulturowych, funkcji prezentatywnej języka).

Kolejny problem poruszany w książce to imitowanie języka mówionego przez kod pisany, które niesie ze sobą łamanie konwencji pisma, naruszanie norm ortograficznych i interpunkcyjnych (m.in. zapis ortoepiczny, podwajanie znaków interpunkcyjnych, stosowanie znaku przestankowego jako środka zastępującego odpowiedź, reakcję rozmówcy, odmienny sposób podziału tekstu i wyróżnianie grup wyrazowych w druku). Szczególną trudność sprawia próba oddania polilogu w piśmie — w tej sytuacji literacką paramówioność próbuje się osiągnąć poprzez różne eksperymenty, jednak deszyfracja takiego tekstu jest możliwa jedynie przy lekturze alinearnej.

Autorka konstatuje, iż język mówiony w literaturze staje się tworzywem nowej strategii pisarskiej — *strategii partnera* — ze względu na specyfikę aktu komunikacyjnego i jego składnika — kodu. Analogie do sytuacji żywego mówienia powodują, że lektura przeobraża się w dialog, w którym odbiorca-czytelnik uczestniczy jako interpretator tekstu wypowiedzianego przez bohaterów bądź narratora (m.in. ze względu na specyfikę samego aktu mowy oraz eksperymenty w zapisywaniu języka mówionego).

Język mówiony w powieści Skudrzykowa nazywa *językiem (za)pisany* — istnieje on w formie pisanej, lecz nie może obyć się bez „mówionego «zaplecza»”. Cechuje go między innymi budowanie wrażenia mówionej odmiany języka za pomocą całego repertuaru środków dostępnych pisanej odmianie, wśród których podstawowym „budulcem mówioności” jest leksyka, szczególnie w wypadku socjolektalnych charakterystyk postaci.

Język (za)pisany Aldony Skudrzykowej wskazuje nowy kierunek w badaniach nad współczesnym językiem artystycznym. Próby imitowania języka mówionego w prozie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych pokazały, iż determinanta kanału przekazu (pismo) decyduje o wyborze środków językowych w literackim dialogu, a mówioność powoduje zmianę typu narracji i strategii nadawcy-autora tekstu wobec jego odbiorcy-czytelnika. Należy mieć nadzieję, że kolejne prace Autorki przybliżą problematykę «mówioności» w powieściowej narracji.

Edyta Bańkowska

JĘZYK I STYL NASZYCH POLITYKÓW

Zacniemy od uwag ogólnych, które znajdujemy w artykule J. Puzyriny i H. Satkiewicz wypowiedających się w imieniu Komisji Kultury Słowa Towarzystwa Naukowego Warszawskiego:

„Trzeba przyznać, że w porównaniu z językiem publicznym okresu PRL-u obecny jest o wiele bogatszy, swobodniejszy, mniej szablonowy. Jednocześnie jednak w opinii wielu członków naszego społeczeństwa, która znajduje potwierdzenie w badaniach naukowych i wypowiedziach ekspertów — stan polszczyzny współczesnej budzi niepokój z wielu powodów. Z dezaprobatą dużej części społeczeństwa spotyka się sposób używania języka przez niektórych przedstawicieli władzy, w tym posłów i senatorów. Szczególny sprzeciw budzi agresywność wypowiedzi, brak szacunku, jaki winno się mieć wobec każdego partnera dialogu (także obwinianego przez rozmówcę), wielosłowie wiążące się też z ogólnym „mówieniem pod publiczność”, brak rygorów logicznych wypowiedzi. Ludzie biorący udział w życiu publicznym młodej demokracji zdają sobie chyba sprawę z wpływu ich postaw i ich wypowiedzi na kształtowanie się norm użycia języka w całym społeczeństwie. Nieprzekonujące jest powoływanie się na te kraje, w których dyskusje parlamentarne są nieparlamentarne, a publicystyka — ostra i wulgarna. Warto zauważyć, że zjawiskom tym w tychże krajach (np. w Wielkiej Brytanii) towarzyszy ogólny proces obniżania poziomu kultury społeczeństwa, często przybierający groźne formy przemocy”¹.

Wymienione wyżej cechy języka przedstawicieli władzy, a także dziennikarzy i działaczy politycznych, nazywano do niedawna nowomową.

J. Wróblewski uważa, że „upadek komunizmu nie uczynił z nowomowy zabytku historycznego. Mamy oto do czynienia z rodzajem języka wyobrażającego statek, na którym płyniemy w podobnych warunkach, choć ban-

¹ J. Puzyrina, H. Satkiewicz, *O kulturę słowa w Polsce*, „Życie Warszawy”, nr 35, 11 II 1992. Por. także: W. Dudzik, *Samiśmy sobie winni...*, „Gazeta Krakowska”, nr 64, 18 III 1993; J. Bralczyk, *Język — codzienne zwierciadło kultury*, „Gazeta Rolnicza”, nr 29, 10 IV 1994; K. Kania, *Wyrodnije nasza mowa*, „Słowo Powszechne”, nr 23, 11 II 1994; reda, „Woda” w parlamencie, „Gazeta Lubuska”, nr 179, 4 VIII 1993.

dera się zmieniała i inny kapitan stoi przy sterze. Jesteśmy skazani na używanie języka o postaci wykształconej w minionych latach. Nowomowa ma cechy owocu, który przyczepiony mocno do gałęzi, rośnie od momentu poczęcia w kwiecie i także wówczas, kiedy w powietrzu nie unosi się już zapylający pyłek².

Nieco innego zdania jest M. Fik: „Język, jaki ośwładnął życiem publicznym, nie jest już wprawdzie nowomową, niemniej w tak ogromnym stopniu składa się ze stereotypów pojęciowych i klisz językowych, a także ze słów zmieniających całkowicie — na użytek doraźny — swe pierwotne sensy, że przestaje być „normalnym” językiem i domaga się swojej oddzielnej nazwy. I do głowy nie przychodzi nic lepszego, niż właśnie nowomowa. Nowa nowomowa oczywiście. Nowomowa na wolności³.”

„Politycy — mówi W. Lubaś — zajmują uprzywilejowane pozycje w hierarchii społecznej. Oni mają decydujący głos w wielu sprawach i, chcąc nie chcąc, na ich języku wzorują się słuchacze, telewidzowie, co jest zresztą udowodnione. Były prowadzone badania socjolingwistyczne w Instytucie Języka Polskiego PAN, w Pracowni Socjolingwistycznej w Katowicach. Z badań tych niezbitnie wynika, że dla wielu ludzi wzorem normy językowej jest polszczyzna osób, które występują publicznie, które zajmują jakieś stanowiska państwowe, naukowe; są nimi także duchowni jak również te osoby, które w radiu czy w telewizji występują przypadkowo, biorąc udział w sondażach, odpowiadają na pytania dziennikarzy. Sam fakt, że wypowiadają się w środkach masowego przekazu sprawia, iż uzyskują oni jak gdyby nobilitację i prawo do tworzenia normy językowej⁴.”

„Niesłuchanie ważną rzeczą jest osobowość polityka, na którą składa się wygląd zewnętrzny, ubiór, sposób uczesania, głos, gestykulacja, które to cechy telewizja pokazuje często okrutnie i niesprawiedliwie. Język odgrywa tutaj niebagatelną rolę. Trzeba umieć wykorzystywać jego giętkość, ale to jest sztuka nie wszystkim dana. Politycy o tym bardzo często zapominają. Szkoła bowiem nie uczy dostatecznie, retoryka jest nauką zaniedbaną i bardzo często ludzie nawet dobrze wykształceni mają kłopoty z formułowaniem myśli⁵.”

„Żyjący poza kulturą symboliczną politycy wcale nie różnią się od swych wyborców zwanych elektoratem. Ta zależność wprost rzuca się w oczy. Kiedyś na co dzień mówiło się Mroźkiem, Gałczyńskim, Gombrowiczem, choć był prawie że zakazany (*gębę komuś przypawić, upupić kogoś, Słowacki wielkim poetą był* itd). Kłócono się bardzo poważnie o literaturę i kłócono się literaturą. W latach 50. z powodu wystawienia sztuczki francuskiego szczeniaka pt. „Król Ubu” rozgorzała dyskusja o polskości. Filmy „szkoły polskiej” wkomponowały się w spór „szyderców” z „prawdziwymi

² J. Wróblewski, *Drewniany język*, „Słowo Ludu”, nr 1849, 20 I 1995.

³ M. Fik, *Nowomowa na wolności*, „Dialog”, nr 8, VIII 1993.

⁴ R. Dachówna, *Zabawa w słowa?*, „Gazeta Lubuska”, nr 89, 17-19 IV 1993.

⁵ D. Fikus, *Argumenty*, „Rzeczpospolita”, nr 207, 4-5 IX 1993.

patriotami". Kiedy w 1965 r. odbyła się premiera filmu Andrzeja Wajdy „Popioły” wg Żeromskiego, rozpętała się wielka dyskusja ogólnonarodowa, właściwie z powodu jednej sceny, dopisanej w zakończeniu przez reżysera, w której to Rafał Olbromski, pobity wraz z armią napoleońską pod Moskwą, brnie w śnieżycy wypchany słomą chroniącą go przed mrozem. Otóż wcale nie, nikt nie brał dosłownie tej słomy w rękawach — bo to był przecież nasz polski chochoł, figura niejasna i niepokojąca, pojawiająca się jak zmora w złych snach.

Jeden z najgłośniejszych artykułów prasowych początku lat 70., pióra Wiesława Górnickiego, miał tytuł „Chocholy”. Publicysta nazwał tak „nieprzydatną społecznie” część społeczeństwa reformującego swój kraj po gierkowskim przełomie. „Życie Warszawy”, które opublikowało ów esej, zarzucone zostało polemikami, dyskusja przeniosła się na łamy innych gazet i czasopism. Licytowano się cytatai i metaforami, które dzisiaj — obawiam się — dla czytelnika gazet o wielkich nakładach nie byłyby już czytelne. Początek lat 70. to była jeszcze epoka kultury literackiej, telewizja dopiero stawała się u nas potęgą.

Dziś mówi się telewizyjnymi reklamami. Specjaliści od marketingu najprawdopodobniej dobrze przebadali stan literackiej świadomości społeczeństwa, skoro w agitkach unikają skojarzeń z kulturą wyższego rzędu, pomijając „ocieć prac”, ale jak się okazało, połowa telewidzów i tak nie łączy tego z Sienkiewiczem⁶.

A jak ocenić współczesny język polityczny nad Wisłą, często nie mający nic wspólnego z kulturą i dobrym wychowaniem? — z takim pytaniem zwraca się H. Retkowska do M. Głowińskiego.

„— Zanim się zacznie oceniać, warto zwrócić uwagę, gdzie, jak piszą dziennikarze, politycy okładają się błotem i trzeźwią pomyjami. Jeśli czynią to na łamach prasy albo w przemówieniach transmitowanych przez telewizję lub radio — jest to bardziej przykre niż wtedy, gdy obelgi padają, na przykład, na wiecach. Nie chcę przez to powiedzieć, że solidaryzuję się z politykami, którzy w trakcie manifestacji wnoszą obraźliwe okrzyki. Ale mimo wszystko wiece i manifestacje to miejsce bardziej właściwe dla takich zachowań niż sale obrad i łamy gazet. Szef NSZZ „Solidarność” Regionu Mazowsze, Maciej Jankowski, powiedział kiedyś, że przemawiając na wiecach musi być demagogiczny. W tym naprawdę coś jest. Taka to już tradycja, że na wiecu głównie się krzyczy, wymyśla i zlorzeczy”.

„— Czyli można powiedzieć prawie wszystko, co ślina na język przyniesie? Prawie każdy chwyt jest dozwolony, byle był zabawny?”

— Wszystkiego z pewnością nie można mówić. Moim zdaniem — odpowiada M. Głowiński — nie można wymyślać publicznie prezydentowi państwa od «agentów». Jest to ewidentne zniesławienie. Problem polega na tym, że wobec tych, którzy zniesławiają, nie stosuje się tych samych reguł prawnych. Proces wytacza się dwóm nie znanym chłopakom z Brzegu.

⁶ Z. Pietrasik, *Pan Samochodzik*, „Polityka”, nr 4, 22 I 1994.

I tylko im, chociaż co najmniej kilku posłów i kilku liderów partyjnych pomiała Lechem Wałęsą w sposób jeszcze bardziej dosadny”⁷.

I właśnie od prezydenta Lecha Wałęsy zaczynamy przegląd opinii na temat języka i stylu naszych czołowych polityków.

Jerzy Bralczyk:

Wałęsa jest spontanicznym, znakomitym mówcą, który dzięki temu, że stał się prezydentem zmienił trochę swój image i nie jest już dziś tak atrakcyjny jak niegdyś. Nadal bywa znakomity. Ma bardzo szybkie i dobre riposty. Nie sądzę, żeby grał pod publiczność. Obserwuję u niego od dawna optymizm językowy. On wierzy, że przy pomocy języka potrafi wszystko powiedzieć⁸.

Wierzy także, że ludzie go powinni zrozumieć, że wszystko da się zrobić. I tu popada w grzech woluntaryzmu. Słowa mają jednak swoje ograniczenia i nie można ich rzucać na wiatr. Ale mimo setek zastrzeżeń, jakie można mieć do języka Wałęsy, trzeba przyznać, że jest to sposób mówienia charakterystyczny dla wyrazistej osobowości. Prezydent tworzy czasami świetne sformułowania, umie reagować na sytuację. Wiadomo, gdy Wałęsa występuje publicznie, to „coś powie”⁹.

Ostatni przykład — jego rozmowa z Kołodką. Wicepremier mówi, że nie należy stawiać wozu przed koniem... — Chyba, że wóz stoi przed ścianą... To jest riposta błyskawiczna, która przychodzi Wałęsie bardzo łatwo. Wynika z jego dyspozycji językowej, sprawności myślenia, umiejętności riposty *par excellence* językowej¹⁰.

— Mówi się o Wałęsie, że jest pogromcą polskiej fonetyki.

— Nie tylko fonetyki, ale gramatyki i logiki. Wszystko to jemu służy. Jest to człowiek o niebywalej inwencji językowej i wyjątkowej pomysłowości, ma optymistyczny stosunek do języka. On po prostu wierzy, że język potrafi wyrazić to, co pomyśli głowa¹¹.

I kocha metaforę — skoncentrowaną w pewnych sferach: ruchu, pojazdu, gry. I poddajemy się jego sugestii: obserwujemy partie polityczne jak zespoły pierwszej czy drugiej ligi piłkarskiej, a poszczególnych polityków jako zawodników, chcących bić rekordy. Oby były to tylko rekordy taktu, dobrego wychowania, myślenia w kategoriach państwowych, a nie tylko zwycięstwa za wszelką cenę. Wałęsa operuje też najprostszymi czasownikami typu: *pójść, skoczyć, wejść* (*Polska musi wejść na reformy*). Krótkie, kategoriyczne zdania. Wybiera trudniejszy wariant: krzyk, operowanie wyższymi rejestrami.

Wałęsa jest naprawdę atrakcyjnym mówcą. Weźmy te jego ulubione słowa: *skuteczność, sinezyjnie zwyciężył, kłóliwogenny*. To nie drażni, raczej zwraca uwagę językoznawcy. Wałęsa jest po prostu sobą: mówi od siebie¹².

⁷ H. Retkowska, *Nowomowa, bobowanie, wolność słowa*, „Sztandar Młodych”, nr 65, 2-4 IV 1993.

⁸ K. Samborski, *W politycznym sosie*, „Dziennik Polski”, nr 234, 8-9 X 1994.

⁹ T. Kwaśniewska, *Jak mówią politycy?*, „Głos Wybrzeża”, nr 64, 16 III 1995.

¹⁰ K. Samborski, *W politycznym... op. cit.*

¹¹ B. Czekał, *Świat nie po to jest, by go ładnie nazywać*, „Gazeta Lokalna”, nr 67, 20 III 1995.

¹² T. Kwaśniewska, *Jak mówią... op. cit.*

Jan Miodek:

— Czy rozumie pan język prezydenta Lecha Wałęsy? — pyta profesora J. Woch.

— O, to często zadawane mi pytanie. Zawsze zaznaczam, że nie ma drugiej takiej gwary jak mazurska i dobrzyńska, z której wywodzi się właśnie Wałęsa. Jego regionalizmy są dlatego uzasadnione¹³.

Szef państwa ma mocno zaprogramowane w swoim kodzie genetycznym typowe cechy fonetyczne tego regionu. Owe cechy to mówienie m.in. (choć wcale nie zawsze): *mniasto, troszkie, kedy czy mniałem*¹⁴.

Miałbym mu raczej do zarzucenia błędy stylistyczne oraz nadmierną ilość metafor. Pięć w jednym zdaniu to dużo. Jeżeli czegoś nie rozumiem w języku Wałęsy, to właśnie tych metafor¹⁵.

O charakterze przerośni, którymi posługuje się prezydent pisze Zdzisław Pietrasik:

Wielkim Językotwórcą III RP jest bez wątpienia Lech Wałęsa, którego dar tworzenia metafor i porównań jest doprawdy niezwykły. Nie są to jednak literackie skojarzenia. Prezydent sam pisze w odcinkach białym wierszem poemat o pojeździe, który ma mieć silny motor i którego kierownica trzymana jest przez odpowiednią parę rąk. Tym wehikulem wyobrażającym państwo jest najczęściej samochód, ale w niektórych wcześniejszych powiedzeniach pojawiał się zwykły wóz ciągnięty przez konie, albo rower. *My jedziemy rowerem a Zachód samochodem* — powiedział Wałęsa podczas pamiętnego pojedynku telewizyjnego z Alfredem Miodowiczem. Można by wydać tomik poetycki złożony z Wałęsowych metafor z kierownicą. Zaczęło się już w 1980 r., w dniu rejestracji „Solidarności”, kiedy lider wolnych związków, które się wybroniły przed wpisaniem do zasadniczego tekstu zapisu o przewodniej roli PZPR, tryumfalnie ogłaszał: *chcieli nam wpisać kierownicę, aleśmy się nie dali*.

Czasem, dla odmiany, prezydent wymyśla metaforę odwołującą się do języka wojskowego, jest wszak dumny ze swego kaprałskiego stopnia. Podczas spotkania z wysłannikami B. Clintona, mówiąc o szansach na pokojową Europę, użył porównania: *Jako praktyk wiem, że trzeba wykorzystać szansę, która się nadarza. A jako żołnierz wiem, że najlepsza taktyka to krótkie skoki naprzód. Można się czołgać i czasami należy, ale obserwując różne pola, co sam jako kapral trenowałem, wiem, że zawsze opłacała się taktyka skokami naprzód i potem czołganie*.

To również L. Wałęsa wymyślił metaforę dwóch nóg, prawej i lewej, jednakowo obciążonych odpowiedzialnością za stabilizację Polski, która w krótkim czasie zrobiła furorę, zwłaszcza po ostatnich wyborach wygranych przez lewicę, kiedy rządy „przestępowały” z jednej nogi na drugą¹⁶.

¹³ J. Woch, *Pieszczoch polszczyzny*, „Głos Wielkopolski”, nr 49, 1 III 1993.

¹⁴ PAP, *Dobrzyńskie „mniasto” Lecha Wałęsy*, „Życie Warszawy”, nr 28, 29 I 1995.

¹⁵ J. Woch, *Pieszczoch...*, op. cit. Por. także: W. Gnacikowska, *Panie Miodku, kocham pana*, „Gazeta Łódzka”, nr 276, 26 XI 1993; B. Ostojka, *Porady z „Miodek-su”*, „Dziennik Łódzki”, nr 274, 24 XI 1993.

¹⁶ Z. Pietrasik, *Pan...*, op. cit.

Marta Fik:

Fascynacja osobą charyzmatycznego przywódcy „Solidarności” skoncentrowała się przede wszystkim na jego sposobie mówienia. Spontanicznym, nie poddanym żadnym regułom, nieobliczalnym, pełnym sprzeczności i zaskakujących niespodzianek, dziwacznych metafor nigdy do tej pory niespotykanych, oddalających od razu wszelkie podejrzenia o nieautentyczność.

Nieobliczalność języka Wałęsy była elementem gry z władzą: niekonsekwencje wyglądały jak maskowanie właściwych zamierzeń, realizowanych zresztą z doskonałym na ogół rezultatem. Co więcej, słowa i wypowiedzi Wałęsy sprawiające wrażenie destabilizujących, zaostrzających sytuację, w istocie prowadziły idealnie do osiągania celów i to kilku równocześnie. Można powiedzieć, że nie znajdzie się łatwo nikogo drugiego, kto by przy pomocy słów osiągnął tak imponująco wiele — choć znalazłoby się wielu równie, a może i bardziej zasłużonych dla „Solidarności”, jeśli idzie o czyny i koncepcje działania¹⁷.

Grażyna Majkowska:

Język Lecha Wałęsy skrywa poczucie bezradności. W jego wypowiedziach bez trudu można znaleźć sformułowania świadczące o tym, że rzeczywistości ciągle nie udaje mu się ująć. Właśnie dlatego wciąż mówi o jakichś „onych”, którzy „komplikuja”, „tuszują”, „blokuja”, „obrzydzają”, „zniechęcają”, „powodują zatory”...¹⁸.

I wreszcie porównanie języka dwu ostatnich prezydentów Polski.

— Skrajne bieguny to język byłego prezydenta — Jaruzelskiego i obecnego — Wałęsy. Ten pierwszy, cokolwiek złego by o nim powiedzieć, posługiwał się zdecydowanie poprawną, zrozumiałą polszczyzną i kwiecistą, niebanalną metaforą — twierdzi H. Retkowska.

— Zupełnie nie mogę się z panią zgodzić — odpowiada G. Majkowska. Tak się składa, że w roku 1984 dosyć starannie analizowałam język W. Jaruzelskiego. Uderzyła mnie przede wszystkim owa metafora, głównie militarna. W jednym ze swoich przemówień generał uraczył słuchaczy „przyczółkiem kontaktów osobistych”. W innym użył co najmniej dziwnej w tamtym czasie metafory, twierdząc, iż „partia nie jest misjonarzem, lecz administratorem”... Z całą pewnością nie był to bogaty kwiecisty język. Jaruzelski posługiwał się językiem schematycznym i bardzo rygorystycznym, chociaż niewątpliwie zgodnym ze wszystkimi normami poprawnej polszczyzny. Dopiero kontrast z nazbyt niekiedy swobodnym językiem Wałęsy spowodował, że ludzie inaczej zaczęli oceniać styl wypowiedzi jego poprzednika¹⁹.

Ostatnim politykiem cytującym w swych przemówieniach wieszczów był generał Wojciech Jaruzelski. Nawet najbardziej zagorzali przeciwnicy przyznawali, że mówił ładną, poprawną polszczyzną. Dlatego przykrym zaskoczeniem była

¹⁷ M. Fik, *Nowomowa...*, op. cit.

¹⁸ H. Retkowska, *Namaszczeni czy chetliwi?*, „Sztandar Młodych”, nr 15, 22 I 1992.

¹⁹ *Ibidem*.

książka *Stan wojenny. Dlaczego?* napisana suchym językiem wojskowych raportów²⁰.

O języku premierów III Rzeczypospolitej, ministrów i innych działaczy politycznych piszemy w następnym odcinku.

R.S.

²⁰ Z. Pietrasik, *Pan...*, *op. cit.*

KURCZAKI Z ROŻNA CZY KURCZĘTA?

W Warszawie spotykamy przede wszystkim pierwszą z wymienionych form, w innych miastach natknąć się możemy na drugą. O ile jednak *kurczęta* nie wzbudzą większego zainteresowania warszawiaka (chodzi oczywiście o nazwę i jej formę), o tyle *kurczaki* bywają przyczyną niechętnych reakcji osób pochodzących spoza Mazowsza, a nawet listów do „Poradnika” z prośbą o ocenę poprawności omawianej formy.

Elementem wywołującym niepokój poprawnościowy niektórych użytkowników polszczyzny jest formant *-ak* występujący w wymienionej wyżej formie. Jego ekspansję obserwujemy już od dawna. Tworzy odprzymiotnikowe nazwy osobowych nosicieli cech, jak *ciemniak*, *naiwniak*, *ponurak*, nazwy mieszkańców miast (wymienne z formantem *-anin*), jak *warszawiak*, *poznaniak*, *olsztyniak*, oraz wyrazy pochodne od wyrażen złożonych z rzeczownika i określającego go przymiotnika, jak *gumiak* (*but gumowy*), *blaszak* (*pomieszczenie blaszane*), *waciak* (*kurtka waciana*). Pojawia się wreszcie w nazwach istot młodych (wymienne z przyrostkiem *-ę*), jak *niemowlak*, *kurczak*, *cielak*. We wszystkich tych funkcjach budzi zastrzeżenia sporej liczby mówiących, którzy uważają formacje na *-ak* za niestosowne w polszczyźnie ogólnej, nawet w jej odmianie potocznej.

Formant *-ak* ma istotnie pochodzenie gwarowe — funkcjonuje w dialekcie mazowieckim, z którego został przejęty przez warszawską gwarę miejską, a z niej przedostał się do języka potocznego mieszkańców Warszawy. Tak więc warszawiacy są oswojeni z formacjami na *-ak*, na innych terenach natomiast, gdzie ich znajomość upowszechniają dopiero środki masowego przekazu, spotykają się one, zwłaszcza wśród osób należących do starszego pokolenia, z oceną ujemną.

Omawiane formacje nie są neutralne, lecz nacechowane ekspresywnie. Mają one charakter żartobliwy albo ironiczny, niekiedy familiarny, dzięki czemu są odczuwane jako składniki mowy potocznej, w jej swobodnej odmianie. Poza nią mogą być odbierane jako rażące, jest więc ważne, aby użytkownicy polszczyzny, głównie mieszkańcy stolicy, zdawali sobie z tego sprawę.

Funkcja ekspresywna formacji na *-ak* ogranicza ich użycie także w obrębie odmiany potocznej do pewnego stylu nie tylko wypowiedziania się, lecz i bycia. Używanie przez mówiącego wyrażen typu *mój dzieciak* jako

elementów stałych, zastępujących w każdej sytuacji wyrażenie *moje dziecko*, pozwala się domyślać, że jest to ktoś, kto używa również form typu *mój chłop* (= mąż), *moja kobieta* (= żona), charakteryzuje go zatem albo pod względem przynależności środowiskowej, albo stosunku do normy języka. Dlatego pożądanym byłby umiar w posługiwaniu się omawianymi konstrukcjami.

Jedna klasa rzeczowników wydaje się nie do obrony przed ekspansją formantu *-ak*. Są to mianowicie nazwy istot młodych typu *kurczak*, *kociak*, które w ostatnich latach tracą swoje nacechowanie potoczno-gwarowe i niekiedy przechodzą do zasobu słownictwa neutralnego. Za jego składnik można już chyba uznać formę *kurczak*, którą spotyka się także w (dbałych o poważne brzmienie nazw) punktach sprzedaży drobiu, zwłaszcza w Warszawie (por. *świeże kurczaki*, *kurczaki z różną* itp.). Niechęć do tych postaci wyrazów jest znacznie mniejsza niż w odniesieniu do innych kategorii nazw, w których omawiany formant się upowszechnia. Przyczynę tego stanowi mała wyrazistość funkcjonalna postaci z przyrostkiem *-ę*, nieproduktywnym we współczesnym słowotwórstwie. W sytuacji tej *-ak* staje się więc wykładnikiem neutralnym na równych prawach z tradycyjnym *-ę*.

H.S.

